



Fylkesmannen i
Hordaland

Opplæring innanfor kriminalomsorga 2009



SPORSKIFTE

*pedagogisk entreprenørskap
i kriminalomsorgen*

Anniken Sund

Føreord

Rapporten som no ligg føre, *SPORSKIFTE pedagogisk entreprenørskap i kriminalomsorgen*, er ein grundig gjennomgang av arbeidet med pedagogisk entreprenørskap innan kriminalomsorga. Rapporten er skriven av Anniken Sund, rådgjevar og entreprenørskapskoordinator ved Brundalen vidaregåande skole, avdeling Trondheim fengsel.

Pedagogisk entreprenørskap har ingen lang tradisjon korkje innanfor norsk skole eller innanfor kriminalomsorga. Den første ungdomsbedrifta – Most Wanted – starta ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel i 2005. Det har også kome i gang tilsvarende prosjekt ved skolane i andre fengsel.

Arbeidet med pedagogisk entreprenørskap og ungdomsbedrifter er eit godt utgangspunkt for å fremje kreativiteten i opplæringa og å utvikle eit godt samarbeid mellom skolen og arbeidsdrifta i fengslet. Rapporten har mange gode døme på metodiske opplegg og eksempel på ungdomsbedrifter og entreprenørskap på studiespesialiserande utdanningsprogram frå fleire skolar og fengsel.

Målgruppa for arbeidet vil vera lærarar, instruktørar og leiarar i skolen, verksbetjentar i arbeidsdrifta i fengsla, kontaktbetjentar og leiarar i kriminalomsorga, men også andre naturlege samarbeidspartnarar.

Fylkesmannen i Hordaland rettar ein stor takk til Anniken Sund for arbeidet, og vonar rapporten vil vera til inspirasjon i utviklinga av gode opplæringstilbod for innsette i norske fengsel.

Bergen, september 2009


Kjellbjørg Lunde
utdanningsdirektør

Tekst: Anniken Sund

Layout: Anniken Sund

Foto: Framside: Egil Sund. Side 11, 23, 47 og 143: Vilde Sund Jensen.

Foto fra ungdomsbedrifter, faglærere ved Brundalen videregående skole, Trondheim fengsel

Utgiver: Fylkesmann i Hordaland

Trykk: Kalleklev Trykkeri AS, Bergen

Kopiering er ikke tillatt uten etter avtale med den som har opphavsretten

Litteraturliste s.149 og 150

ISBN 978-82-92828-15-1

Kreativitet er å se kjente ting på en ny måte



Forord

Dette er en bok som kan brukes til inspirasjon for arbeid med pedagogisk entreprenørskap innen kriminalomsorgen. Pedagogisk entreprenørskap kan være en systematisk opplæring organisert under skolen eller arbeidsdriften, men aller helst i et samarbeid mellom de ulike aktørene innen for opplæring.

Målgruppa vil være lærere, instruktører og ledere i skolen, verksbetjenter i arbeidsdriften, kontaktbetjenter og ledere i kriminalomsorgen – og også andre naturlige samarbeidspartnere.

Pedagogisk entreprenørskap har ingen lang tradisjon verken innenfor norsk skole eller innen kriminalomsorgen. Høsten 2005 startet vi den første ungdomsbedriften - Most Wanted - ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel. De praktiske eksemplene som er brukt i denne boka er i hovedsak hentet fra ungdomsbedriftene og andre prosjekt med fokus på entreprenørskap i Trondheim fengsel. Den kompetansen og de erfaringene som jeg fikk gjennom et engasjement for Ungt Entreprenørskap i Sør-Trøndelag er også flettet inn og brukt i denne boka. Men uten teori ingen praksis og uten praksis ingen teori. For å lage gode opplæringstilbud er man avhengig av et teorigrunnlag og kjennskap til styringsdokumenter både for norsk skole og kriminalomsorgen. I forbindelse med et høyskolestudie for lærere og ledere i entreprenørskap og et samarbeidsprosjekt med fire andre ansatte ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel, ble spiren til denne boka lagt.

En stor takk til mine gode kollegaer i Trondheim fengsel, både ved Nermarka og Oppfølgingsbasen som deler sine erfaringer, en spesiell takk til Cathrine Tronshart og Guri Stokka. Takk til ledelsen i Trondheim fengsel og ved Brundalen videregående skole. Spesielt vil jeg takke inspektør Per Sneeggen ved skoleavdelinga Trondheim fengsel som siden oppstarten med Most Wanted har tilrettelagt slik at både ansatte og innsatte har fått mulighet til å bli bedre kjent med dette temaet. En kjempestor takk til innsatte og løslatte i Trondheim fengsel, uten dere hadde dette bokprosjektet ikke blitt realisert. Takk også til Torfinn Langelid ved Fylkesmann i Hordaland som bestiller og for god veiledning i skriveprosessen.

Pedagogisk entreprenørskap handler om å se muligheter og gjøre noe med dem, noe jeg håper at denne boka kan bidra til. Jeg håper at du som mottaker vil være åpen for det nye og kanskje ukjente. Kanskje kan du lære noe som kan kombineres med det du allerede kan. Lykke til!



Anniken Sund

2009

Forord	5	Ungdomsbedrift	72
Innholdsfortegnelse	6	Ungdomsbedrift og Kunnskapsløftet	73
Innledning – fra "pause" til "play"	8	Ungdomsbedrift og Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften (2005-2008)	74
DEL 1 - INNSATTE OG OPPLÆRING	11	De ulike fasene i en ungdomsbedrift:	76
Innsattes grunnleggende behov og behovet for opplæring – en generell betraktning	13	Fase 1 – Idèskaping	77
Opplæring på skolens arena	15	Fase 2 – Etablering	82
Opplæring på arbeidsdriftens arena	17	Fase 3 – Drift	86
Skole og arbeidsdrift - en felles arena	18	Fase 4 – Avvikling	92
Innhold og organisering i opplæringa	20	Veien videre etter ungdomsbedrift	95
Bedre utnyttelse av kompetanse	21	Børsons Bazar – "det umulige som ble mulig"	97
Sambruk av lokaliteter	21	Ungdomsbedriften Most Wanted	102
DEL 2 – PEDAGOGISK ENTREPRENØRSKAP	23	Ungdomsbedriften Kråkesølv	108
Pedagogisk entreprenørskap – gammelt innhold i nytt begrep?	25	Ungdomsbedriften Carpe Diem	112
Pedagogisk entreprenørskap på timeplanen – 2003-2009	26	Glassbasen Ungdomsbedrift	114
Pedagogisk entreprenørskap i Kunnskapsløftet	27	Oppstart av ungdomsbedrift i Ringerike fengsel	116
Entreprenørskapskompetanse	29	Ungdomsbedriften Søtt&Lekkert ved Ulvsnesøy fengsel	118
Faktorer som fremmer entreprenørskap	31	En tidsbegrensa Ungdomsbedrift – samarbeid mellom skole og arbeidsdrift	120
Kriterier for elevenes læringsmiljø	32	Inkluderende arbeidsliv (IA - bedrift)	121
Pedagogisk entreprenørskap i kriminalomsorgen	34	Introduksjonsbedrift (I - bedrift)	122
Bare en idè....	34	Gründercamp	123
Kreativitet	36	Gründercamp – et tidsbegrenset idèverksted på tvers av opplæringsarenaer	123
Innsattes motivasjon for opplæring	37	Gründercamp med fokus på realfag	125
Mestring	38	Fase 1 – før Gründercamp	125
Aktiv læring	38	Fase 2 – under Gründercamp	128
Medbestemmelse for innsatte	39	Fase 3 – etter Gründercamp	130
Tverrfaglig arbeidsform	40	Gründercamp – et samarbeidsprosjekt mellom Brundalen videregående skole og arbeidsdriften ved Trondheim fengsel	132
Læreren, instruktøren og verksbetjentens rolle og kompetanse	41	Gründergruppa Harmoni	135
Relasjoner mellom lærer, instruktør, verksbetjent og innsatte	42	Entreprenørskap på studiespesialiserende utdanningsprogram	136
Samarbeid med eksterne aktører	43	Entreprenørskapsløypa	137
Eier og leders ansvarsoppgaver	44	Post 1 – Kreative prosesser	137
Mer enn bare en idè....	44	Post 2 – Markedslære	138
DEL 3 - PEDAGOGISK ENTREPRENØRSKAP – MER ENN BARE UNGDOMSBEDRIFT	47	Post 3 – Fra utdanning til jobb	138
Ulike metoder i arbeidet med pedagogisk entreprenørskap	49	Post 4 – Arbeid og næringsliv	141
Kreative verksted	49	Post 5 – Gründercamp	142
Kreative verksted for ansatte	49	Post 6 – Åpen post	142
Kreative team hos innsatte	51	Veien videre for Entreprenørskap - studiespesialiserende utdanningsprogram	142
Kreative verksted for innsatte	53	DEL 4 – HELT TIL SLUTT	144
Drømmerommet – idèøking	54	Kritiske faktorer	145
Prøverommet – idèutvikling, bearbeiding og vurdering	60	Suksessfaktorer	147
Kreativ dag for innsatte i varetekt og lukket avdeling	64	Litteratur liste, treffsteder og vedlegg	149
Skapelsesberetningen - produktdesign i Ålesund fengsel	70		
Handlingsrommet – realisering av ideen	71		

Innledning - fra "pause" til "play"

Et av hovedbudskapene i den nye kriminalomsorgsmeldinga Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) "Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn" er at straff som virker, er avgjørende for å bekjempe kriminalitet og dermed få et tryggere samfunn. Straffen må være slik at tilbakefall til ny kriminalitet blir mindre. Det innebærer bl.a. å rehabilitere bedre. Kriminalomsorgens tradisjonelle virkemidler i rehabiliteringen har vært tiltak som utdanning, arbeid, program, kulturtilbud og fritidsaktiviteter. Regjeringens mål er å videreutvikle og heve kvaliteten på dette arbeidet.

Overgangen fra fengsel til frihet er lettere jo mindre forskjellen til livet utenfor fengslet er. Normalitetsprinsippet vil derfor være et bærende prinsipp for straffegjennomføringen. Å styrke normalitetsprinsippet innebærer å organisere for en fengselshverdag som i størst mulig grad gjenspeiler samfunnet ute. Et annet element av normalitetsprinsippet er at domfelte og innsatte i utgangspunktet har de samme rettigheter og forpliktelser som befolkningen for øvrig når de soner straff. Dette gjelder også retten til opplæring som er nedfelt både i opplæringsloven, straffegjennomføringsloven og internasjonale konvensjoner. I Stortingsmelding nr. 27 (2004-2005) Om opplæringen innenfor kriminalomsorgen "Enda en vår", blir innsattes og domfeltes rettigheter forsterket. Målet for opplæringen innenfor kriminalomsorgen er det samme som for all annen utdanning, den skal realisere den ordinære skolens mål. Opplæringa skal bidra til dannelses-, sosial mestrings- og selvhjelpenhet og gi kunnskap, slik at den enkelte kan utnytte sine evner og bidra til verdiskaping i samfunnet. Innsatte opplever opplæring i fengslet som positivt. Endring og mestrings av framtiden er den viktigste motivasjonsfaktoren for å ta utdanning i fengsel. Ofte blir dette en kontrast til fengselshverdagen.

Men en fengselshverdag som skal gjøres så normal som mulig, er strukturert av systemet. Flere forskere peker på at fengselshverdagen oppleves av de innsatte som grå, rutinepreget og med mye venting. Innsatte må til en hver tid forholde seg til fastsatte tidspunkter - vekking, oppstart og avslutning av ulike aktiviteter, måltider, innlåsing, lufting, handling, besøk, permisjoner og ikke minst løslatelsesdato. I følge den danske sosialantropologen Sigrid Knap er tid noe som opptar alle innsatte. I fire måneder var hun "innsatt" på lik linje med andre innsatte i et åpent dansk fengsel. Her gjennomførte hun et feltarbeid med fokus på innsattes interaksjon og sosiale relasjoner i et fengselssamfunn. Hun observerte bl.a. at innsatte nærmest er besatt av tid, mye handler om klokkeslett og datoer. Skal innsatte beskrive en dag i et fengsel gjøres dette ofte i forhold til tidspunkter. Det viktige er at det har gått noen flere timer fram til løslatelse, ikke hva aktiviteten inneholdt eller sammen med hvem. Tiden oppleves som bortkastet, og det blir et mål i seg selv å få tiden til å gå. Innsattes konstante oppmerksomhet på tiden som går, kan fjerne oppmerksomheten fra innholdet av en aktivitet. Man får fokus på kvantitet framfor kvalitet.

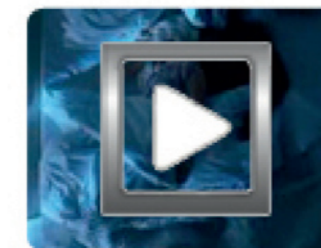
Når innsatte beskriver opplevelsen av soninga som verdiløs tid eller tidsfordriv - som å sette livet på "pause", har vi mye å hente på å skape flere muligheter - et "sporskifte", som justisminister Knut Storberget skriver i den nye kriminalomsorgsmeldinga - muligheter som setter kvalitet framfor kvantitet, både under og etter soning.

En slik mulighet kan være å tilrettelegge og gjennomføre en opplæring gjennom et tilbud i pedagogisk entreprenørskap, med ulike metoder hvor utvikling av fag-, handling-, sosial- og endringskompetanse vil stå i fokus. Dette i kombinasjon vil gi den innsatte entreprenørskapskompetanse og en treningsarena for livsmestring som kan bidra til å møte samfunnet på utsiden.

Hvis pedagogisk entreprenørskap skal bli en naturlig del av opplæringstilbudet, vil det være viktig at ansatte både i skole og arbeidsdrift får en felles plattform og forståelse som kan gi et godt grunnlag for et samarbeid rundt konkrete tilbud. Dette må også forankres i ledelsen både innenfor skolen og kriminalomsorgen.

For å skape flere muligheter, må vi ofte tenke nytt og innovativt. Da er det viktig at vi ikke blir hindret av de høye murene som omkranser både innsatte og ansatte i et fengsel. For å kunne omsette mulighetene til praktiske tiltak kan det være nødvendig med endringer. Det blir viktig å vite hva man skal endre, hvorfor, hvordan og hva målet med endringen er.

Gjennom pedagogisk entreprenørskap kan vi gi innsatte muligheten til å glemme tiden og heller trykke på "play" knappen og dermed påvirke et "sporskifte" for den enkelte som igjen kanskje kan bidra til et tryggere samfunn med mindre kriminalitet – en straff som virker.



Kreativitet er å ta ett skritt til siden



DEL 1

INNSATTE OG OPPLÆRING

Kreativitet er jakten på de mange svar



Innsattes grunnleggende behov og behovet for opplæring – en generell betraktning

Alle som soner straff i Norge, skal tilbake til et liv i samfunnet. God opplæring er et sentralt element i arbeidet med rehabiliteringen. I dag har vi heldigvis kommet så langt at vi ikke lenger mener at rehabiliteringen må komme etter straffen eller at det er en umulig tanke at rehabilitering og straff kan kombineres. En godt tilrettelagt opplæring er ett av flere viktige virkemidler for å få straffedømte til å mestre livet etter endt soning. I tillegg er det et kriminalitetsforebyggende tiltak.

Det å drive opplæring i et fengsel, enten arenaen er på skole eller i arbeidsdrift, gir utfordringer på mange plan. Det er viktig å være klar over at straffedømte og innsatte ikke er noen homogen gruppe, de har ulik bakgrunn og erfaring. De vil ha ulike grunnleggende behov og behovet for opplæring vil også være ulikt.

Psykologen Abraham Maslow forklarer gjennom sin behovspyramide at mennesket har en rekke ulike behov som oppstår i en bestemt rekkefølge. De "laveste" eller mest grunnleggende behovene må dekkes helt eller delvis for at de "høyere" behovene melder seg. Behovet for å føle egenverdi og respekt fra andre, deretter en selvrealisering gjennom å utnytte sine evner og anlegg. Å utnytte sitt menneskelige potensiale kan ifølge Maslow først gjøres når primærbehovene er innfridd. Grunnleggende er fysiologiske behov, behovet for å føle en indre og ytre trygghet, stabilitet, slippe å føle frykt og bekymring, sosiale behov gjennom å ha kontakt, kommunikasjon og tillitsforhold til andre.

Flere undersøkelser har i senere år konstatert at domfelte er en gruppe som er overrepresentert når det gjelder flere levekårs- og helseproblemer, sett i forhold til befolkningen for øvrig. I følge en FAFO-undersøkelse fra 2004 blant et representativt utvalg av 260 innsatte i norske fengsler, er det for flere snakk om en opphopning av problemer som gradvis har utviklet seg siden tidlige barneår. Mange har vært barnevernsklinter (30 %), opplevd å ha nær familie i fengsel (30 %), er fysisk og psykisk syke (50 % har kroniske sykdommer) og en stor andel er rusmisbrukere (60 %). Flere er lavt utdannet (40 % har kun grunnskolen som lengste fullførte utdanning) og ofte har de dårlig tilknytning til arbeidslivet (70 % var arbeidsledige ved innsettelse). Flere har problemer på boligmarkedet (30 % er bostedsløse) og mange lever under fattigdomsgrensa (40 %).

Det er viktig å være klar over at dette ikke gjelder alle straffedømte. Undersøkelser viser at det er en bevegelse i retning av at det i hver ende av skalaen befinner seg to grupper som vokser, de ressurssterke og de som er enda mer problembelastet enn de "normalbelastede".

Ofte er det slik at de som har problemer i forhold til en av levekårsindikatorene, gjerne også har problem i forhold til flere. I flere forskningsrapporter og i den nye kriminalomsorgsmeldinga St.meld. nr. 37 (2007-2008) kommer det fram at det er en klar årsakssammenheng mellom disse problemene og kriminalitet. Vi oppnår lite ved

å konsentrere oss om behovene isolert, de må ses i sammenheng hvis vi vil oppnå endringer på sikt. For flere av disse behovene er det vist at innfrielsesgraden har klar betydning for hvordan det går med de innsatte etter løslatelsen, blant annet for graden av tilbakefall til ny kriminalitet. I St.meld. nr. 27 (2004-2005) Om opplæring innenfor kriminalomsorgen "Enda en vår" blir også dette poengtert: "...at den innsatte ved løslatelse i rimelig grad har dekket de behov som er nødvendig for å fungere i samfunnet. Slike behov er blant annet bolig, arbeid, utdanning, helsetilbud, tilbud fra rusomsorgen og et godt sosialt nettverk". Flere av behovene er også avgjørende for den enkeltes motivasjon, læring og evnen til å gjennomføre en opplæring.

Kartlegging av utdanningsnivået blant innsatte viser at det er en høyere prosentandel som ikke har gjennomført grunnskole eller videregående skole, enn i befolkningen for øvrig. I 2006 hadde innsatte et utdanningsnivå som tilsvarte det som gjaldt i 1980 for hele befolkningen, regnet etter høyeste fullførte utdanning. En stor del av innsatte har avbrutt og mangelfull skolegang. En betydelig gruppe (10 %) har store lærevansker. Mange innsatte har negative opplevelser fra tidligere skolegang. Som et resultat av bla. dette, sliter enkelte i forhold til eget selvbylde, i forhold til selvtilit og selvfølelse. De mangler opplevelser av å mestre og få tro på seg selv, å kunne se at det finnes muligheter. Stimulering av innsattes personlige utvikling, kan gjøre at terskelen til å ta fatt igjen på en opplæring blir lettere. Noen innsatte vil ha behov for grunnleggende opplæring i basisferdigheter og hjelp til å utvikle sosial kompetanse. Andre innsatte vil ha behov for korte kompetansegivende kurs eller å starte en opplæring eller fullføre en utdanning som ble påbegynt før soning.

Uansett type opplæring er det viktig at det utarbeides helhetlige og langsiktige individuelle planer, med klare målsettinger. For å kunne nå de oppsatte mål er det ofte nødvendig med et samarbeid som involverer ulike interne og eksterne samarbeidsparter. Det er viktig at alle involverte har en felles forståelse og enighet om de målene som legges for den enkelte innsatte. På den måten kan vi sikre at opplæringa både under og etter soning gir størst mulig utbytte.

I rapporten "Innsatte i norske fengsel. Utdanningskvalitet, læringsstrategier og motivasjon" (2006) (Eikeland, Manger og Diseth) framgår det at innsatte under utdanning i fengsel er fornøyd med kvaliteten på utdanninga. De oppga at de stort sett ikke synes kravene i utdanninga er for høye eller at vanskelighetsgraden er for stor. De fleste deltakerne i undersøkelsen oppga et høyt nivå av motivasjon i form av "mestringsforventning" og de betraktet utdanninga som verdifull. Summen av disse faktorene vil for enkelte innsatte gi en positiv erfaring som oppleves annerledes enn tidligere opplæring utenfor murene. Dette kan bidra til å revurdere motstand og motivere for videre opplæring etter endt soning.

Opplæring på skolens arena

Opplæring for innsatte i norske fengsel har vært en viktig del av det norske strafferettssystemet i mer enn 350 år. Det har vært en kombinasjon av disiplinering og tilføring av elementær kunnskap bl.a. gjennom eneundervisning. Målet har hele tiden vært å sosialisere og gi innsatte kunnskap for at de skal ha en bedre mulighet til å klare seg selv og unngå ny kriminalitet. Det var likevel først i 1969 at ansvaret for fengselsundervisninga ble overført fra fengselsetaten til skoleverket. Opplæringen har etter den tid vært forankret i rettighetsprinsippet og innsatte har blitt omfattet av opplæringsloven. Samme år lanserte kriminologen Nils Christie "importmodellen" og skolen ble en "innkjøpt" tjeneste, forankret organisasjonsmessig utenfor fengselsetaten. Gjennom bruk av importmodellen er intensjonen at systemet i størst mulig grad skal normaliseres ved å være åpent i et ellers lukket system. I dag blir dette betegnet som forvaltningssamarbeidsmodellen, under henvisning til straffegjennomføringsloven § 4.

Det er et overordnet prinsipp både i opplæringsloven og straffegjennomføringsloven at innsatte har de samme rettighetene til opplæring som andre i samfunnet. Opplæringsloven gir unge og voksne etter nærmere regler, rett og plikt til opplæring på grunnskolenivå eller på videregående skoles nivå. De har også en rett til å få vurdert sin realkompetanse. Noen har også rett til fornyet grunnskoleopplæring og spesialundervisning. I følge opplæringsloven har alle rett til tilpasset opplæring, dette er viktig med tanke på at innsatte har ulike forutsetninger og at enkelte sliter med omfattende lærevansker. Disse rettighetene har blitt forsterket de siste årene, ikke minst for voksne. St.meld nr. 27 (2004-2005) - Om opplæring innenfor kriminalomsorgen "Enda en vår" gir en ny retning for opplæring innen kriminalomsorgen som får konsekvenser på flere områder. Ved å referere til internasjonale konvensjoner og anbefalinger i forhold til at retten til opplæring er fundamental, viser Stortingsmeldinga til at også utenlandske innsatte må sikres en rett til opplæring. Meldinga slår også fast at domslengde har ingen konsekvenser for retten til opplæring. Forvaltningssamarbeidet mellom ulike etater skal videreutvikles og styrkes. Oppfølging av innsatte under utdanning etter endt straffegjennomføring er en viktig satsing. Opplæringa innen kriminalomsorgen skal ha samme kvalitet som opplæring ellers i samfunnet, den skal også gi formell kompetanse.

Innsatte som følger opplæring gjennom skolen er i hovedsak voksne mellom 23-40 år (67 % i 2007). Det er derfor viktig å fokusere på voksenpedagogikk i opplæringa. Det er forholdsvis få i alderen 15-20 år (5 % i 2007) og over 50 år (5 % i 2007) som deltar på opplæring gjennom skolen. Dette tilsvarer aldersfordelinga i fangebefolkningen generelt.

Selv om utdanningsnivået er blitt høyere de siste årene er det fortsatt stor forskjell mellom innsatte og befolkningen for øvrig. I rapporten "Innsatte i norske fengsel: Utdanning, utdanningsønske og rett til opplæring" (2006) (Eikeland, Manger og Diseth) dokumenteres det at innsatte kommer betydelig dårligere ut enn befolkningen for øvrig – ut fra mange ulike kriterier:

- 38 % av innsatte har grunnskole som høyeste fullførte utdanning mot 19 % i befolkningen for øvrig
- 7 % av innsatte har ikke fullført grunnskole eller tilsvarende
- 48 % av innsatte har treårig videregående opplæring som høyeste fullførte opplæring – 56 % av befolkningen for øvrig
- 83 % av innsatte under 25 år har ikke fullført treårig videregående opplæring – 80 % av dagens ungdommer fullfører videregående opplæring
- 14 % av de innsatte (kvinner i større grad enn menn) har fag eller grad fra høyskole og universitet, mot 24 % i befolkningen for øvrig

I 2006 hadde innsatte i Norge et utdanningsnivå som tilsvarte det som gjaldt i 1980 for hele befolkningen, regnet etter høyeste fullførte utdanning. Gjennomsnittsalderen for innsatte er 34 år. En sammenligning med tilsvarende aldersgruppe i befolkningen for øvrig ville gitt et enda dårligere resultat enn at innsatte ligger 25 år bak i tid. Undersøkelsen viser at desto eldre de innsatte er, desto større prosentdel har fullført grunnskole, treårig videregående opplæring og høyere utdanning.

Innsattes manglende utdanning tilsier at de har behov for mer utdanning. Behovet for opplæring må sees i sammenheng med i hvor stor grad innsatte selv ønsker formell utdanning. Samme rapport som nevnt over, viser at innsatte ønsker utdanning i fengsel. Nesten 60 % av innsatte i fengsel med skole (over 40 % av innsatte i fengsel uten skole) har minst ett utdanningsønske. Av de som ønsker videregående opplæring ønsker to tredjedeler yrkesfaglig studieretning, mens en fjerdedel ønsker en utdanning innen allmenne, økonomiske og administrative fag. I rapporten "Innsatte i norske fengsel: Motiv for utdanning" (2006) (Manger, Eikeland, Diseth og Hetland) går det fram at det er tre hovedgrunner til at innsatte ønsker utdanning:

- å bruke tiden til noe nyttig og fornuftig
- for å tilegne seg faglig kunnskap
- for lettere å få jobb etter endt soning

Endring og mestring av framtiden var den viktigste motivasjonsfaktoren for å ta utdanning i fengsel. Tallene viser at føringer i St.meld. nr. 27 "Enda en vår", om å øke tilbudet på korte kompetansegivende kurs og en styrking av yrkesfaglig utdanningsprogram, er blitt fulgt opp av skolene.

Konsekvensene av manglende utdanning og innsattes klare ønsker og behov for mer opplæring, tilsier at det fortsatt er stort behov for gode og fleksible opplæringstilbud. Den enkeltes behov for og ønsker om utdanning bør så langt det er mulig være utgangspunktet for hva skolen skal tilby. Opplæringa må tilpasses og differensieres ut ifra innsattes forutsetninger og behov. Når vi skal gi alle innsatte som ønsker det, en tilpasset opplæring, må læringen starte der de befinner seg i læringssituasjon og i det tempoet de mestrer.

Opplæring på arbeidsdriftens arena

Arbeidsdriften er den største daglige aktiviteten for innsatte i norske fengsler ved siden av undervisning. Det omfatter også det arbeid som er nødvendig for fengselets drift og vedlikehold, så langt dette er hensiktsmessig og faglig.

Arbeidsdriften skal bygge opp under kriminalomsorgens målsettinger og formålet med straffen. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) har utarbeidet "Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften" (2005-2008) (denne bygger på en rapport fra 2003 "Arbeidsdriften – den sterkeste av alle drifter?") hvor mål og forslag på strategier og tiltak til utvikling av arbeidsdriften er nedfelt.

Arbeidsdriften skal være en integrert del av rehabiliteringsarbeidet i fengslene. Den skal legge til rette for en trygg og sikker sysselsetting av alle innsatte. Innholdet i sysselsettingen skal tilføre ferdigheter og kunnskaper gjennom opplæring, en normal arbeidsdag og samvær med andre. I rapporten "Begrunnelse og formål med fengselsundervisningen" (2002) (Skaalvik, Finbak, Pettersen) observerte de at fengslene ikke hadde tatt i bruk arbeidsdriften til systematisk opplæring. Verkstedene ble i stedet drevet som produksjonsenheter hvor behovet for innsatte som arbeidskraft var nødvendig. St.meld. nr. 27 Om opplæring innenfor kriminalomsorgen "Enda en vår" (2004-2005) gir anbefalinger om at arbeidsdriften i større grad må brukes som opplæringsarena og lærebedrift for yrkesfaglig utdanning.

Arbeid er en viktig faktor for å integreres i samfunnet og gjennom det legge til rette for et liv uten kriminalitet etter løslatelsen. Å styrke innsattes tilknytting til arbeidslivet er viktig når nyere forskning viser at kun en tredjedel var i lønnet arbeid ved innsettelse. I "Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften" (2005-2008) står det bla.: "Arbeidslivet har endret seg uten at arbeidsdriften har endret seg tilsvarende". "I dag gir arbeidsdriften i begrenset grad arbeidserfaring som kvalifiserer for det ordinære arbeidsliv". "Den skal i større grad gi relevant kompetanse til det ordinære arbeidsliv og skape reelle jobbmuligheter ved løslatelse". "Det vil være et behov for å gjøre arbeidstilbudet i fengsel mer tidsriktig. Ved bl.a. å omstille arbeidsdriftens tilbud fra mindre fleksible industriarbeidsplasser til større mangfold". Ved å utvikle et mangfold vil også muligheten for individuelt tilpassa opplæringstilbud styrkes.

Morgendagens arbeidsmarked er preget av raske endringer og evne til omstilling blir viktig. Enkelte hevder at 70 % av dagens virksomheter vil være borte om 10 år og 50 % av jobbene dagens ungdom skal ut i, ikke finnes i dag. I dette markedet finnes kanskje ikke stillingsinstrukser, eller en fasit på hva som er riktig eller relevant kompetanse. Vi vil derfor ha behov for mennesker som kan se nye muligheter ved bla. å skape sin egen arbeidsplass - som er fleksible, kreative og har evne til samarbeid.

I den nye kriminalomsorgsmeldinga St.meld. nr. 37 Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (2007-2008) står det at arbeidsdriften bør integrere administrative oppgaver som en del av tilbudet til innsatte. Den bør styrkes som en øvingsarena for relevante ferdigheter som læres i kriminalomsorgens programmer. Innsatte bør få

utvidet ansvar ved å lage elevbedrifter/ungdomsbedrifter i fengslene. I dette arbeidet jobber innsatte i alle deler av arbeidsprosessen fra produksjon, markedsføring, salg og regnskap.

Stortingsmeldingen nevner også at departementet vil vurdere et forsøk, med utgangspunkt i prøveordningen rundt landsbyfengsel, med sysselsettingstilbud basert på markedslønn for innsatte som soner i fengsel med lavere sikkerhet. Markedslønnen er her basert på innsats og normal lønn for normalt arbeid. Lønnen er tenkt brukt til at innsatte betaler for sitt fengselsopphold. En slik ordning vil også gi større mulighet for brukermedvirkning. Det vil være gunstig i forhold til normalitetsprinsippet og en treningsarena for livsmestring. Arbeidsdriften vil gjennom dette i større grad samarbeide med eksterne bedrifter, som igjen kan styrke jobbmulighetene for innsatte etter løslatelse. I tillegg kan dette også gi både ansatte og innsatte økt kompetanse. Samarbeid med andre etater og det ordinære arbeidsliv i lokalmiljøet er også en viktig del av KSF sin strategiplan for arbeidsdriften. Rundskriv om forvaltningssamarbeidet mellom opplæringssektoren og kriminalomsorgen (G-1/2008) peker på et viktig og nødvendig samarbeid og en ansvarsfordeling mellom disse etatene, slik at straffedømte får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på.

I forhold til denne bokas tittel og innhold "Sporskifte - pedagogisk entreprenørskap i kriminalomsorgen", er det interessant å se nærmere på sammenfallende mål og tiltak i føringer og grunnlagsdokument for både skole og kriminalomsorgen. Under ulike metoder for pedagogisk entreprenørskap, blir sammenfallende mål knyttet til konkrete forslag til opplæring.

Skole og arbeidsdrift - en felles arena

Kriminalomsorgen i Norge står overfor en rekke utfordringer. En av disse er samarbeidet mellom ulike instanser, skolen og fengslet, mellom lærere og fengselsansatte, mellom opplæring og produksjon. Skolen og fengslet utgjør ulike systemer, med ulike mål, aktiviteter, erfaringer, tradisjoner, rutiner og regler. Det igjen fører til forskjell i tankegang, oppfatninger, prioriteringer og reaksjoner. Det tradisjonelle virkemidlet for å oppnå skolens mål er opplæring, mens det overordnede målet for fengslet er å sørge for at straffereaksjonen blir gjennomført. Innholdet i fullbyrdingen skal underordnes dette hensynet (St.meld. nr. 27 1997) og det fremste virkemidlet blir kontroll, også kalt "sikkerhet".

I straffegjennomføringsloven § 4 om Forvaltningssamarbeid framgår det at kriminalomsorgen i samarbeid med andre offentlige etater skal legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på. Kriminalomsorgen ligger under Justis- og politidepartementet mens det faglige og økonomiske ansvaret for opplæring i regi av skolen ligger under Utdannings- og forskningsdepartementet. Opplæringa berører derfor to departement. I det daglige arbeidet kan dette by på noen utfordringer. Det offisielle formålet med

fengselsundervisningen bygger på ideen om at straffedømte ikke skal miste sine ordinære rettigheter, og at de derfor skal ha mulighet til opplæring mens de soner. Lover som gjelder for opplæring og straffegjennomføring er sentrale. Her kan nevnes:

- "Å ruste elevene til å ta hånd om sitt liv" (Kunnskapsløftet, generell del)
- "Å motvirke ny kriminalitet" (Straffegjennomføringsloven, 2002)
- "Å minske skadevirkningene av fengselsoppholdet" (Forskrift til lov om straffegjennomføring, 2002).

Målene er relativt generelle og gir derfor uklare føringer for opplæringa. Undersøkelser viser også at både lærere og fengselsansatte er usikre på hvor disse formuleringene finnes.

Rundskriv G-1/2008, om forvaltningssamarbeid mellom opplæringssektoren og kriminalomsorgen tar utgangspunkt i rettighetsprinsippet, men innenfor rammene som følger av straffegjennomføringsloven og opplæringsloven. Skolen er også viktig i rehabiliteringsprosessen hvor målet er å hindre tilbakefall og legge til rette for videre utdanning og arbeid. Arbeidsmarkedet stiller store krav til formalkompetanse, realkompetanse og skolegang. Rundskrivet tydeliggjør at sammenhengen mellom skole og arbeid gjør det nødvendig med et nært samarbeid og en ansvarsfordeling mellom disse etatene og andre etater.

Skal vi lykkes med å gi innsatte en tilpasset opplæring på tvers av arenaer, forutsetter dette et systematisk og planlagt samarbeid mellom de involverte partene. For å kunne omsette mål og strategier i praktiske tiltak, kan det være nødvendig med endringer - endringer som vil skape bedre rammer og muligheter for helhetlige løsninger og langsiktige planer.

I de ulike definisjonene som finnes når det gjelder begrepet innovasjon fokuseres det på endringer i praksis - enten gjennom utvikling av produkter i form av hjelpemidler eller annen teknologi, eller utvikling av ulike arbeidsformer eller nye prosesser. Utgangspunktet for endring kan være et reelt og eksistensielt behov, som igjen skaper et behov for en planlagt endring. For at den planlagte endringen skal ha en hensikt, er det viktig å relatere den til noe - det skal bli bedre enn det var tidligere - en planlagt endring hvor skole og arbeidsdrift sammen tilrettelegger for en tilpasset opplæring.

Utgangspunktet for endring er ofte de praktiske utfordringene i det virkelige liv. Innovasjonen er i sin tur ment å forbedre kvaliteten på arbeidet, en kvalitetsutvikling. Hva skjer når en ide - enten den er knyttet til et produkt, en prosess eller en tjeneste - møter mennesker? Skal vi drive innovasjonsarbeid trenger vi nødvendig kunnskap som gjør oss i stand til å forstå og utføre endringer og i tillegg være offensiv og forbedre egen praksis.

Den vanskeligste delen av innovasjonsarbeidet er ofte overgangen fra ide (plan) til praksis, fra tenkt løsning til iverksetting eller implementering. Noen mener at implementeringen er selve grunnprosessen i innovasjonsarbeidet. Det er her forbedringsarbeidet får konsekvenser for praksis.

For å få en god start på arbeidet, er det viktig at de sentrale aktørene opplever et reelt og eksistensielt behov for endring. Det er viktig at de som er involvert i arbeidet har en felles forståelse og et eierforhold til innholdet i innovasjonen. I et fengsel vil det være viktig at både innsatte (der det er ønskelig), ledere og ansatte fra skole og arbeidsdrift og eventuelle andre tar del i hele prosessen og fram mot det aktuelle tiltaket. Det er viktig at vi i fengselssammenheng ser på brukergruppen og hvordan vi på en best mulig måte kan gi innsatte det optimale. Vi må kvalitetssikre problemets relevans for innsattes rettigheter, behov og ønsker. Dette forutsetter både utvikling av ny kompetanse og kontinuerlige endringer av praksis.

Viktige punkter i en innovasjonsprosess vil være:

- At innovasjonen er formålstjenelig for de involverte
- At innovasjonsprosessen tilpasses lokale behov
- At alle involverte har et eierforhold til egen organisasjons innovasjonsarbeid
- At det utvikles kultur for informasjonsdeling
- Å arbeide for å gjøre seg selv og sine kollegaer bedre
- Støtte fra en forpliktet og forpliktende ledelse
- Avlastning for å kunne konsentrere seg om utviklingsoppgaver
- Å være klar over og forberedt på motstand og vanskeligheter

Den nasjonale rapporten om opplæring innen kriminalomsorgen i 2007 viser at 37 av 44 skoler har et samarbeid med arbeidsdriften. Alle disse definerer samarbeidet som enten svært godt eller godt. 27 av skolene sier at samarbeidet har ført til bedre tilrettelagt undervisning og 22 rapporterer at det har ført til nye opplæringstilbud. For 20 av skolene har det ført til bedre samordning av planer og for 18 har det ført til nye rutiner.

Når et slikt forpliktende og godt samarbeid mellom skole og arbeidsdriften er etablert, vil det gi forbedret organisering og innhold i opplæringa. Resultatet er at man kombinerer teori og praksis slik at holdninger kobles til ferdigheter som sammen med ny kunnskaper vil øke kompetansen hos innsatte. Sambruk av lokaliteter og en utnyttelse av fagkompetanse hos ansatte, på tvers av arenaer, vil også styrke innsattes muligheter for tilpasset opplæring.

Innhold og organisering i opplæringa

Det er kriminalomsorgen sitt ansvar å legge forholdene til rette slik at domfelte og varetektsinnsatte kan gjøre seg nytte av opplæringstilbudene. De har også ansvar for å legge til rette for at opplæringa blir sett i sammenheng med annen aktivitet i fengslet, for

eksempel arbeidsdrift. De skal ha et overordnet ansvar for samarbeid og koordinering. Kriminalomsorgen har også ansvar for at innsatte som er under opplæring ikke flyttes mellom ulike fengsler, mer enn høyst nødvendig.

Skolen skal helt fra inntak til løslatelse involveres i planprosesser i kriminalomsorgen. Hensikten er å legge til rette for et stimulerende læringsmiljø, og et innhold av høy kvalitet, hvor hensynet til den enkeltes behov og forutsetninger blir ivaretatt. Skolen har også ansvar for å videreføre et hensiktsmessig opplæringstilbud til domfelte og innsatte ved overføring, frigang og løslatelse, gjennom å sørge for nødvendig kontakt med berørte parter. Skolen skal også delta i utarbeidelsen av individuelle planer, sammen med andre aktuelle instanser.

Bedre utnyttelse av kompetanse

Skal vi gjennomføre et forpliktende samarbeid på ulike opplæringsarenaer vil det også være et behov for en bedre utnyttelse av ansattes kompetanse. Kriminalomsorgen har ansvar for å skape fora for erfaringsutveksling og skolen skal delta aktivt i dette. Både skolen og kriminalomsorgen har ansvar for kunnskapsutvikling. Hvis opplæringa skal kvalifisere for produktiv innsats i dagens arbeidsliv, forutsetter dette også en utvikling av ny kompetanse for ansatte, både i skole og arbeidsdrift.

Læreren eller instruktøren er en drivkraft og nøkkelperson i skolens pedagogiske praksis. Utgangspunktet for opplæringa er innsattes læringsbehov, med dagens og morgendagens samfunn som referanse. Læreren og instruktøren har en rolle både som formidler, veileder og tilrettelegger. Et samarbeid med kolleger både internt i fengslet og med lokalt nærings- og samfunnsliv utenfor fengslet, er avgjørende. Innsatte har i sin opplæring få eller ingen mulighet til å bruke eller utvikle samarbeidsrelasjoner til det naturlige nettverket på utsiden av murene.

I Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften er ett av tiltakene en ordning der ansatte i arbeidsdriften hospiterer ved private bedrifter, arbeidsmarkedsbedrifter eller lignende. Dette vil kunne gi en kompetanseheving i retning av en tidsriktig arbeidsdrift. Det skal etableres rutiner slik at kontaktpersoner fra skolen, arbeidsdriften og andre, kan drive kurs og lignende i et tverrfaglig kompetanseutviklingsarbeid.

Sambruk av lokaliteter

Det er Kriminalomsorgen sitt ansvar å skaffe til veie egnede undervisningslokaler, med fast inventar. I den nasjonale rapporten om opplæring innen kriminalomsorgen i 2007, kommer det fram at flere fengsler ikke har en tilfredsstillende standard på sine undervisningslokaler. De er små og gir ikke gode nok muligheter for effektiv ressursutnyttelse. At standarden på undervisningslokalene er dårlig kan få konsekvenser for de ulike opplæringstilbudene på skolen.

Et av delmålene både innen arbeidsdriften og skolen er at innsatte skal forberedes til et framtidig arbeidsliv etter endt soning.

Under forordet i KFS sin Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften (2005-2008) står det: "I dag gir arbeidsdriften i begrenset grad arbeidserfaring som kvalifiserer for det ordinære arbeidsliv". "Arbeidslivet har endret seg uten at arbeidsdriften har endret seg tilsvarende". Skal tilbudene i arbeidsdriften gjøres mer tidsriktige, må det skje en omlegging av produksjon og en tilpasning av lokaliteter. En slik prosess kan gi muligheter for en helhetsplanlegging rundt sambruk av alle rom som benyttes til opplæring. Dette vil gi en større fleksibilitet, en bedre ressursutnyttelse og en fysisk ramme som gjør samarbeid lettere.

Ved å kombinere teori og praksisopplæring, på tvers av tradisjonelle klasserom og verksteder, kan vi sammen utvikle innsattes kompetanse. Dette er et lagarbeid mellom innsatte, ansatte i skole og arbeidsdrift, og naturlige eksterne samarbeidspartnere.



DEL 2

PEDAGOGISK ENTREPRENØRSKAP

Kreativitet er utsatt logisk tenking



Pedagogisk entreprenørskap – gammelt innhold i nytt begrep?

Det er ulike måter å forstå skoleutviklingen på, men en kan ikke komme utenom at skolen er og alltid har vært et instrument for utviklingen av samfunnet. Skolens samfunnsoppdrag var viktig ved overgangen til en skole for alle, for over 100 år siden, og skolens samfunnsoppdrag sto sentralt ved innføringen av Kunnskapsløftet. Satsingen på entreprenørskap knyttet til opplæring går slik sett inn i en lengre rekke av endringer i skolen som har kommet som svar på samfunnsbehov.

Selv om begrepet entreprenørskapsopplæring er nytt i norsk skole, kan man datere elementer av dette samlebegrepet over 40 år tilbake i tid. Begreper som kreativitet, pågangsmot og samarbeidsevne har en lang tradisjon som overordnet læringsmål i norsk skole:

- På 1960-tallet kom begrepet "ansvar for egen læring", som tok utgangspunkt i motiverte og aktivt deltakende elever. Elever som tar ansvar for egen læring, lærer mest og best. Sentrale verdier for skolen inkluderte trivsel, skaperglede, trygghetsfølelse og selvtillit.
- På 1970-tallet kom "Mønsterplan for grunnskolen" (KUF 1974) og lokale skoleaktører ble gitt betydelig innflytelse for skolens faglige innhold. (revidert i 1987 M87, og senere erstattet av L93 og L97). Tverrfaglig tema- og prosjektarbeid fikk en stadig sterkere stilling i grunnskolen. Utviklingen hang sammen med den generelle politiske utvikling med vekt på kritikk, diskusjon og elevaktive arbeidsmåter i stedet for formidlingspedagogikk.
- På 1980-tallet vektla man sammenhengen mellom lokalsamfunn og skole (KUF 1987). I "St.meld. nr. 43 " Mer kunnskap til flere" (1988-89) understrekes behovet for allsidig kompetanseutvikling. Man skulle legge til rette for læring som fremmer personlighetsutvikling, gir personlig trygghet, positiv selvfølelse, egenverdi og identitet.
- På 1990-tallet fikk vi "Reform 94", for den videregående opplæringen i Norge, en reform som for første gang spesifikt uttrykte at alle har rett til tre års videregående utdanning. Noe av det viktigste med Reform 94 var at den yrkesrettede opplæringen skulle deles mellom skole og arbeidsliv. Tidligere kunne man velge mellom et utall studieretninger, hvor mange ikke ledet fram til noen spesifikk kompetanse. Nå ble 11 av de 13 nye studieretningene yrkesrettede - det vil si at de falt inn under lov om fagopplæring i arbeidslivet. I "L97" for grunnskolen, fremheves gruppearbeid og ulike former for obligatoriske tverrfaglig arbeid, som en viktig arbeidsmåte. Ansvar for egen læring er fortsatt et sentralt begrep. Målsettingen er å skape ansvarlige, kreative og meningssøkende mennesker som skal forberedes til aktiv kunnskapssøking. Her forekommer begrepet entreprenørskap i forbindelse med tilvalgsfaget Praktisk prosjektarbeid. Dette faget skal gi elevene mulighet til å erfare at kunnskap, holdninger og ferdigheter er noe en selv er med på å utvikle. Den form for entreprenørskap som ligger i praktisk prosjektarbeid og opplæring i arbeidslivet,

er en aktivitetsorientert virksomhet som planlegges i samarbeid med elevene.

Entreprenørskap i utdanning var et tema for skiftende regjeringer gjennom hele nittitallet. Entreprenørskap forstått som evnen til nytenkning, nyskaping og innovasjon fikk stadig større oppmerksomhet nasjonalt og internasjonalt, i takt med utviklingen av kunnskapssamfunnet. Innen EU og OECD fremstår entreprenørskap i dag som et sentralt element i en bredere næringspolitikk for kunnskapssamfunnet. Ungt Entreprenørskap (UE) ble etablert i 1997, som en fri og uavhengig medlemsorganisasjon. UE ønsker å stimulere til et tett samarbeid mellom skolen og næringslivet.

Pedagogisk entreprenørskap på timeplan – 2003 -2009

- I oktober 2003 la Regjeringen fram en plan for en helhetlig innovasjonspolitik "Fra idé til verdi" (Nærings- og handelsdepartementet 2003), der de blant annet satte som mål at "Norge skal være et av verdens mest nyskapende land, der bedrifter og mennesker med pågangsmot og skaperevne har gode muligheter til å utvikle lønnsom virksomhet". Entreprenørskap var 1 av 5 satsningsområder i planen. Her understreket man satsing på barn og unge for å fremme entreprenørskap og utvikling av kultur for innovasjon og nyskaping.
- I april 2004 kom St. meld.30. "Kultur for læring". Her står det bl.a. at skolen skal formidle verdier og gi kunnskap og redskaper som gjør det mulig for hver enkelt å utnytte sine evner og realisere sitt talent. Skolen skal danne og utdanne slik at den enkelte kan ta et personlig ansvar for seg selv og sine medmennesker. Videre peker meldingen på at vi i fremtiden, i større grad enn før, må verdsette forskjelligheter og håndtere ulikheter. Dette er generelle mål som også er helt sentrale for opplæringen innen kriminalomsorgen. Entreprenørskap nevnes spesielt i kap.11 "Skolen og medspillerne". "Skolen må dra nytte av sine lokale medspillere og sitt nærmiljø for å gi den enkelte elev best mulig utbytte av læringen". "Også en rekke andre offentlige instanser og private organisasjoner gir bidrag til elevenes læring og trivsel". St.meld. 30 danner grunnlaget for den nye læreplan "Kunnskapsløftet" (2006).
- I august 2004 kom det viktigste dokumentet for satsingen på entreprenørskap, i strategiplanen "Se mulighetene og gjøre noe med dem!" (2004-2008, revidert i 2006). Dette er en helhetlig plan utarbeidet i samarbeid mellom Kunnskapsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Nærings- og handelsdepartementet. Strategiplanen fokuserer på at det norske utdanningssystemet skal bli blant de beste i verden når det gjelder opplæring til entreprenørskap. Regjeringen satser på å føre en moderne og aktiv politikk for å skape verdier. I visjonen står det at "Entreprenørskap i utdanningssystemet skal fornye opplæringa og skape kvalitet og mangfold for å fostre kreativitet og nyskaping". Entreprenørskap er en viktig faktor i vår evne til innovasjon og omstilling. Det er dagens elever som skal skape

verdier og videreutvikle morgendagens samfunn. En strategi for entreprenørskap i utdanninga er en strategi for å styrke individets evne til å se og utnytte de mange mulighetene. Dermed ble betydningen av entreprenørskap klart understreket som politisk målsetting for utdanninga, på alle nivå, fra grunnskole til høgskole og universitet. Entreprenørskap blir i dag betraktet som en grunnleggende ferdighet som tilegnes gjennom livslang læring.

- Kunnskapsløftet implementeres for fullt fra høsten 2007. Hvorfor var det nødvendig å innføre en ny reform ikke så mange år etter forrige skolereform? St.meld. 30 viser til forskningsresultater fra det siste tiåret. En av flere svakheter var at målet om tilpasset opplæring til hver enkelt elev ikke var nådd. Dette førte til store forskjeller i læringsutbyttet - stikk i strid med målsettingen til Reform 94. For å sikre sammenheng, helhet og progresjon i opplæringen får vi for første gang en reform som gjelder for både grunnskolen og videregående skole. Den nye læreplanen spesifiserer bare kompetansemål - på hvilket trinn man skal ha kunnskap om forskjellige temaer og områder innen fagene. Hva som skal læres når og hvilke læremidler som skal brukes, er ikke angitt. I videregående skole får man nå 12 utdanningsprogrammer, 3 av disse gir studiekompetanse, mens 9 er yrkesfaglige. Læreplanen tar utgangspunkt i et helhetlig og integrert menneskesyn: Det integrerte mennesket er et skapende, arbeidende og samarbeidende menneske. Her finner vi grunnlaget for en vid forståelse av entreprenørskap som utdanningsmål.

Pedagogisk entreprenørskap i Kunnskapsløftet

I Kunnskapsløftet omtales entreprenørskap som et virkemiddel til å fornye opplæringen. Pedagogiske hensyn tilsier at det bør innrettes ulikt avhengig av skoletrinn. Kunnskapsløftet legger vekt på større variasjon i læringsformer og læringsarenaer, mer praktisk læring og større valgfrihet i nært samspill mellom skolen og samfunnet. Regjeringen vil at elevene skal få delta i elevbedrifter, oppsøke læringsarenaer utenfor skoleporten og ha entreprenørskap inn som en del av grunnopplæringa i skolen.

Læreplanverket for Kunnskapsløftet består av Generell del (fra L97), Prinsipper og rammer for opplæring og Læreplaner for fag.

I Generell del utdypes verdigrunnlaget og menneskesynet som ligger til grunn for opplæringa. I flere ledd finner vi grunnlag for kvalifisering til entreprenørielle holdninger og kompetanse.

- Opplæringa skal kvalifisere for produktiv innsats i dagens næringsliv, og gi grunnlag for senere i livet å kunne gå inn i yrker som ennå ikke er skapt
- Opplæringa må gi adgang til dagens arbeids- og samfunnsliv, og kyndighet til å mestre skiftende omgivelser og ukjent framtid

- Den må derfor tilføre holdninger og kunnskaper som varer livet ut, og legge fundamentet for de nye ferdighetene som trengs når samfunnet endres raskt.

Prinsipper og rammer for opplæringen tydeliggjør skoleeiers ansvar for en helhetlig opplæring i samsvar med regelverket og tilpasset lokale og individuelle forutsetninger. Det pekes på flere områder som fremmer entreprenørskapsarbeidet. Dette er områder som:

- Sosial- og kulturell kompetanse
- Motivasjon for læring og læringsstrategier
- Elevmedvirkning
- Tilpasset opplæring og likeverdige muligheter
- Læreres og instruktørers kompetanse og rolle
- Samarbeid med lokalsamfunnet

Læringsplakaten har elleve punkter som skal gi retning og grunnlag for skolens undervisning, kvalitetsutvikling og vurdering. Tar man på seg "entreprenørskapsbriller" vil syv av punktene være aktuelle:

- Få muligheter til å utvikle sine evner og talenter individuelt og i samarbeid med andre
- Stimulere lærelyst, utholdenhet og nysgjerrighet
- Stimulere til å utvikle egne læringsstrategier og evne til kritisk tenkning
- Stimulere personlige utvikling og identitet, i det å utvikle etisk, sosial og kulturell kompetanse og evne til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse
- Foreta bevisste verdivalg og valg av utdanning og fremtidig arbeid
- Fremme tilpasset opplæring og varierte arbeidsmåter
- Legge til rette for at lokalsamfunnet blir involvert i opplæringen på en meningsfylt måte

Læreplaner for fag

Entreprenørskap og entreprenørskapstankegang finnes nedfelt i mange planer for grunnskolefag og gjennomgående fag.

For videregående skole, Vg1 og Vg2 for yrkesfaglig utdanningsprogram, finner vi entreprenørskap i disse programområdene:

- Design og håndverk
- Elektrofag
- Medier og kommunikasjon
- Naturbruk
- Service og samferdsel

I studieforberedende utdanningsprogram finner vi entreprenørskap i flere programfag:

- Markedsføring og ledelse
- Samfunnsfag
- Formgivningsfag
- Idrettsfag
- Næringslivsøkonomi

Fra høsten 2007 ble det etablert et nytt programfag innen utdanningsprogram

for studiespesialisering: Programområde for samfunnsfag og økonomi. Faget har betegnelsen entreprenørskap og bedriftsutvikling. Også i lokale læreplaner i Programfag til valg for grunnskolen og i Prosjekt til fordypning for videregående skole, finner vi eksempler på entreprenørskap og entreprenørskapstankegang.

Innenfor de nevnte fagområdene brukes begrepet "entreprenørskap". Andre fagområder bruker begrep som langt på vei har samme betydning som entreprenørskap. Eksempler på dette er: innovasjon, endringskompetanse, partnerskap. Begrepene brukes for å uttrykke fagenes formål, grunnleggende ferdigheter og kompetansemål.

Læreplanene på alle nivåer i grunnopplæringen gir den enkelte skoleeier, skoleledelse og lærer relativt stor frihet til selv å bestemme hvordan entreprenørskap i opplæringen skal legges til rette og gjennomføres.

Entreprenørskapskompetanse

Vi lever i en postmoderne tid hvor vi opplever forandringer i et stadig økende tempo og evnen til omstilling og fornying står sentralt både i næringsliv, offentlig sektor og i samfunnet generelt. Entreprenørskapsbegrepet har spesielt kommet til uttrykk i den vestlige, industrialiserte delen av verden. Allerede så tidlig som i 1930-årene definerte økonomen Joseph A. Schumpeter entreprenørskap som noe som bryter med det rutinemessige og tradisjonelle tanke- og handlingsmønster. Entreprenøren ser

muligheter framfor begrensninger i sitt forsøk på å skape resultater og nå mål.

Entreprenørskap i utdanningen har en bred definisjon som omfatter både økonomiske, sosiale og kulturelle faktorer. EU-kommisjonen nedsatte i 2001 en ekspertgruppe, med medlemmer fra 16 land, for å komme fram til en felles definisjon av entreprenørskap i opplæring og utdanning. "Se mulighetene og gjør noe med dem!" – strategi for entreprenørskap i utdanningen (2004-2008) og arbeidet med entreprenørskap i norsk skole bygger på denne definisjonen og angir siktemålet for entreprenørskap i utdanningen:

- "Entreprenørskap er en dynamisk og sosial prosess, der individer, alene eller i samarbeid, identifiserer muligheter, og gjør noe med dem ved å omforme ideer til praktisk og målrettet aktivitet, det være seg i sosial, kulturell eller økonomisk sammenheng".

Entreprenørskap i utdanningen omfatter derfor både utvikling av **personlige egenskaper og holdninger** og av **kunnskaper og ferdigheter**. Til sammen vil disse to hovedelementene gi elevene entreprenørskapskompetanse:

- **Personlige egenskaper og holdninger** som øker sannsynligheten for at en person ser muligheter og gjør noe med dem. Arbeidet med entreprenørskap i skolen må først og fremst vektlegge utvikling av personlige egenskaper og holdninger. På den måten legges grunnlag for seinere å anvende kunnskap og ferdigheter i aktiv verdiskaping.
- **Formelle kunnskaper og ferdigheter** om hva som må gjøres for å etablere ny virksomhet, og hvordan man kan lykkes med å utvikle en ide til praktisk og målrettet lønnsom aktivitet.

I følge definisjonen innebærer entreprenørskap på den ene side egenskaper og holdninger som er nødvendige for å utføre arbeid på en kreativ og innovativ måte. I visjonen står det at "Entreprenørskap i utdanningssystemet skal fornye opplæringa og skape kvalitet og mangfold for å fostre kreativitet og nyskaping". Samhandling med lærere og instruktører er utgangspunkt for gode prosesser rundt kreativitet og faglig lærdom, der den enkelte må lære seg prosessen med planlegging, gjennomføring, dokumentasjon og vurdering.

På den andre siden peker definisjonen på kunnskaper og ferdigheter som er nødvendig for å starte ny virksomhet. Målet i strategiplanen er å styrke individets evne til å utnytte muligheter i næringslivet og samfunnslivet for øvrig, og dermed legge til rette for fremtidig vekst og verdiskaping i Norge.

I definisjonen kommer det klart frem at entreprenørskap i skolesammenheng handler om nyskaping generelt, og ikke bare på det økonomiske området. Det er snakk om en generell holdning som kan komme til god nytte for samtlige ved arbeidsaktiviteter og i hverdag og fritid - en strategi for å styrke individets evne til å se og utnytte de mange mulighetene.

Satsingen på entreprenørskap i utdanningen skal også stimulere til at flere vurderer å prøve seg som entreprenører. Et av de viktigste praktiske virkemidlene i denne sammenhengen er Ungdomsbedrift. Dette er et prosjekt eller en metode, hvor deltakerne – for det meste skoleelever - får praktisk erfaring ved å gjennomføre en entreprenørskapsprosess fra idéfase og bedriftsetablering til drift og avvikling.

Faktorer som fremmer entreprenørskap

For å kunne satse målrettet på entreprenørskap i opplæringa, er det flere faktorer som er avgjørende. I strategiplan "Se mulighetene og gjøre noe med dem!", er følgende fire faktorer nevnt for å fremme entreprenørskap:

- Entreprenørskap som integrert del av opplæringen
- Samarbeid med lokalsamfunnet
- Lærernes kompetanse
- Skoleeiers og skolelederens holdninger

Entreprenørskap som integrert del av opplæringen

Når entreprenørskap er definert som et mål i utdanningen, må det inngå i opplæringsstrategien. Dette handler om holdninger og egenskaper generelt, mens entreprenørielle ferdigheter og kunnskaper vektlegges særlig innenfor spesifikke fagområder. Dette er nedfelt i Kunnskapsløftet, både i læreplaner for grunnskolen og videregående opplæring.

Samarbeid med lokalsamfunnet

Entreprenørskapsopplæring forutsetter et nært samarbeid mellom skole og lokalt nærings- og samfunnsliv. I Kunnskapsløftet under Prinsipper for opplæringen står det bl.a. at det vil det være behov for flere arenaer for kontakt mellom utdanningsinstitusjonene og ulike samfunnsaktører. På slike arenaer vil utdanning og lokalt samfunns- og arbeidsliv bli bedre kjent med hverandre, og kulturelle barrierer vil kunne bygges ned. Dette kan gi gjensidig nytte ved at det øker utdanningens kvalitet og relevans og styrker arbeidslivets rekruttering og kompetanseutvikling. Ulike læringsarenaer gir elevene innsyn i forskjellige arbeidsprosesser, praktisk arbeidserfaring og kunnskap om arbeidslivet. Gjennom dette kan elever se et arbeidsmarked i endring, som igjen kan synliggjøre nytten av aktiv deltakelse i nyskapende aktiviteter og entreprenørskap. Samarbeid med lokalt nærings- og samfunnsliv kan også bidra til at elevene får et bedre grunnlag for bevisst valg av utdanning og yrke.

Lærernes kompetanse

Kunnskapsløftet har fokus på å utvikle kompetanse og idesammenheng er det noen forutsetninger og krav som stilles til læreren og instruktøren. De er viktige rollemodeller og kunnskap om entreprenørskap, innovasjon og omstilling er viktig for å gi elevene en positiv holdning til dette. I Regjeringserklæringen (13.10.2005) står det bla. at "læreren er den viktigste forutsetningen for en solid og meningsfylt opplæring. Læreren og instruktøren kan bety den store forskjellen for mange elever og lærlinger". Foruten ansattes kompetanse er deres rolle som leder viktig. Gode relasjoner mellom ansatte og elever er en viktig faktor for et godt læringsmiljø, som igjen gjør det lettere å fremme entreprenørskap.

Skoleeiers og skolelederens holdninger

Skoleeier må følge opp satsing på entreprenørskap i planer og styringsdokumenter og bygge kompetanse og innsikt blant skoleledere. Det er viktig at alle involverte skoleinstanser blir gitt legitimitet og motivasjon for å arbeide med entreprenørskap. Skoleledere må være i stand til å følge opp, stimulere og motivere lærere til å være gode rollemodeller og formidlere av kunnskap. Både skoleeiere og skoleledere må være initiativtakere til samarbeid med næringslivet og andre instanser. I Regjeringserklæringen (13.10.2005) står det at "Skoleeieren er den sikreste garantisten for gode læringssteder".

Kriterier for elevenes læringsmiljø

Hvis eleven skal lykkes i å utvikle entreprenørskapskompetanse, er det nødvendig med læreplaner og læringsopplegg som fokuserer direkte på dette. I strategiplan for entreprenørskap i utdanningen "Se mulighetene og gjøre noe med dem!" legges følgende fem kriterier til grunn:

- Stimulering og utvikling av kreativitet
- Elevmedvirkning og aktiv læring
- Tverrfaglig arbeidsform
- Samarbeid mellom skole og lokalt samfunns- og næringsliv
- Verdiskaping

Stimulering og utvikling av kreativitet

Kreativitet er å ha evnen til å oppdage nye sammenhenger, finne nye løsninger på problemer eller oppdage nye metoder og framgangsmåter for å få fram spennende resultater. Det handler om å være nysgjerrig, tørre å si ja til nye tanker, assosiasjoner og ideer som dukker opp, og utvikle disse i samspill med andre. Alle mennesker har evne til kreativ nyskaping. Kreative egenskaper er noe av det som gjør mennesket spesielt. Evnen til kreativitet kan oppøves. Barn og ungdom som stimuleres på dette området, lærer seg å se muligheter der andre først og fremst ser begrensninger.

Elevmedvirkning og aktiv læring

Eleven skal gis mulighet til å delta i beslutninger som gjelder sin egen læring. Dette vil bidra til større bevissthet om egne læreprosesser, og til kunnskap om planlegging, gjennomføring og vurdering av eget og andres arbeid. Graden av slik medvirkning vil variere i forhold til alder og utviklingsnivå. Å lære av erfaringer man selv gjør, er helt sentralt for å bygge opp en god entreprenørskapskompetanse. Det er viktig at elever hele tiden har arenaer hvor de får være aktive og ta egne valg underveis i læreprosessen. Aktive og reflekterte læreprosesser fører til at elevene får et eierforhold til de kunnskapene de skaffer seg. Læreprosessen vil dermed lagre seg som en vesentlig del av erfaringsgrunnlaget. Gjennom aktiv læring vil elevene få erfaring med både å lykkes og mislykkes med prosjekter. Begge deler hører hjemme i entreprenørskapsrelatert arbeid. Det å lære seg å takle motgang konstruktivt har i tillegg stor overføringsverdi til andre livsområder.

Tverrfaglig arbeidsform

Entreprenørskap er en tverrfaglig arbeidsform som bygger opp elevenes kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Selve kjernen i entreprenørskapskompetanse ligger i det å ha evnen til å se løsninger ut fra bredden av ens eget erfaringsgrunnlag og kunne anvende dette i nye sammenhenger. Ved å løse opp skillene mellom fagene og oppmuntre elevene til å søke bred kunnskap i egen problemløsning, vil de i større grad finne kreative løsninger og få resultat som de kan nyttiggjøre seg videre. Det er først når elevene har utviklet evnen til å tenke tverrfaglig og ser forbindelser mellom fagene, at de etablerer kunnskap som kan nyttiggjøres i flere sammenhenger.

Samarbeid mellom skolen og lokalt samfunns- og næringsliv

En av utdanningssystemets viktigste oppgaver er å utdanne barn og unge til et framtidig arbeidsliv. For at de skal gjøre riktige valg i forhold til både yrke og etablering, er det av vesentlig betydning at de får grunnleggende kjennskap til hvilke muligheter som ligger i deres lokalmiljø og i arbeidslivet generelt. Samfunnet er i så rask endring at

skolen alene ikke har mulighet til å gi barn og unge den kompetansen de trenger, uten å ha et tett og gjensidig samarbeid med lokalt næringsliv. Entreprenørskapskultur kjennetegnes av et aktivt og forpliktende samspill mellom nærings- og samfunnslivet, som tar barn og unge på alvor.

Verdiskaping

En viktig del av entreprenørskapskompetansen er bevisstheten om hvordan egne og andres handlinger er med på å skape varige verdier og lønnsomme arbeidsplasser.

Internasjonale studier indikerer at det er en robust positiv sammenheng mellom entreprenørskap og viktige faktorer som økonomisk vekst, virksomhetsoverlevelse, innovasjon, etablering av nye arbeidsplasser, teknologisk endring, produktivitetsvekst og eksport. Entreprenørskap i opplæring er viktig for å skape forståelse for dette og for å bidra til at entreprenørskap utøves i praksis. Når man skal bygge opp elevenes entreprenørskapskompetanse gjennom hele utdanningsløpet, er det naturlig å fokusere på sosial og kulturell verdiskaping hos de minste barna. Senere i utdanningsløpet kommer kunnskap og forståelse for hvordan de kan bidra til entreprenørskap og derigjennom økonomisk verdiskaping for samfunnet.

Pedagogisk entreprenørskap i kriminalomsorgen

Bare en idé

Pedagogisk entreprenørskap handler om å se muligheter og gjøre noe med dem - men pedagogisk entreprenørskap i kriminalomsorgen? Er det drømmen om det umulige, et tankespill eller en idé?

- Idè - ideos betyr synlig form". Kan idèen om pedagogisk entreprenørskap i kriminalomsorgen ta en synlig form?

Ideer er selve årsaken til all virksomhet. Virksomhet starter med en nysgjerrighet, troen på at noe kan gjøres eller noe nytt kan skapes. Christofer Columbus lurte på om det fantes en sjøvei til India. Hans "nysgjerrighet" førte til "oppdagelsen" av Amerika og et revolusjonerende bevis på at jorda er rund. Idèene fra Sokrates, Aristoteles og Platon bidro til å gjøre den lille byen Athen om til verdens første demokrati, om noe begrenset. Walt Disney grunnla en enorm kommersiell bedrift med utgangspunkt i en ny idé – og en original mus. Ray Kroc, en middelaldrende selger av milkshake-maskiner besøkte hamburgerbaren til McDonald i California. Han tok deres grunnleggende idé, blandet det med andre og resultatet ble verdens største kjede av fast food restauranter.

Det er denne nye kombinasjonen av gamle bestanddeler som gjør at tusenvis av kokebøker som finnes på markedet overlever. Hver oppskrift er ulike kombinasjoner av eksisterende ingredienser. En moderne dusj kombinerer minst tre gamle bestanddeler. Nylon og andre nye syntetiske fibrer er nye kombinasjoner av molekyler som har eksistert i flere århundrer. Det finnes selvfølgelig mange unntak, som når bakteriologen

Alexander Fleming tilfeldigvis kom over penicillin da han så en underlig muggsopp på et sykehus i London.

- Ordet kreativ kommer fra latin creare og betyr å lage eller skape. Kreativitet oppstår i forbindelse med løsning av et konkret problem, hvor kjente størrelser og elementer settes sammen på en ny måte slik at problemer faktisk blir løst.

"Å være kreativ er sårbart. Snakker man om en idé, går litt av magien bort." (Herborg Kråkevik). "Ikke tenk! Tanken er kreativitetens fiende. Du kan ikke prøve å gjøre ting, du må ganske enkelt gjøre dem."(Ray Bradbury)."Det vi må lære før vi kan gjøre det, det lærer vi ved at vi gjør det."(Aristoteles). En innovasjon er å sette ideen ut i livet.

- Innovasjon stammer fra latin, og betyr fornyelse gjennom forandring, det vil si en videreutvikling av noe bestående, men i en ny retning eller på en ny måte.

Skal man arbeide kreativt og innovativt, forutsetter dette at problemet eller utfordringer er definert. For å unngå en problemorientert tilnærming, kan en visjon være et bedre utgangspunkt. Neste skritt er å identifisere behov og definere hva man ønsker å oppnå. En prosjektplan med målsettinger sikrer en styrt framdrift og inneholder detaljert informasjon, tidsplaner og milepæler. Deretter må "broen bygges" mellom der vi er i dag og hvor vi ønsker å være fram i tid. En videreutvikling eller fornyelse av noe bestående, som gjennom forandring kan gi en ny retning. Når idèen er en kombinasjon av "gamle deler", er neste skritt å samle inn alle dataene vi har behov for - spesifikke fakta som har tilknytting til problemområdet eller visjonen. For å løse utfordringen må man ofte gå nye veier, finne nye krysningspunkt og oppdage nye forbindelser - kanskje bryte med gamle mønster og rutiner.

Vår innovasjon er en visjon eller utfordring for å tilrettelegge og gjennomføre en tilpasset opplæring for innsatte med fokus på pedagogisk entreprenørskap. Forutsetningen for å lykkes er et etablert, systematisk og planlagt samarbeid mellom de involverte – ett grunnlag for å kunne sikre innsatte de faktorer som fremmer entreprenørskap og et godt læringsmiljø. Men når entreprenørskapsopplæring knyttes til kriminalomsorgen, har vi noen flere utfordringer enn normalskolen utenfor murene.

De innsatte har individuelle behov, bakgrunner og erfaringer. Behovet for motivasjon og mestring er kanskje sterkere i denne gruppen enn hos andre grupper i samfunnet. Aktiv læring forutsetter medbestemmelse for innsatte og en tverrfaglig arbeidsform. Læreren, instruktøren og verksbetjentens kompetanse, og relasjoner er også viktige forutsetninger. For å kunne satse målrettet på pedagogisk entreprenørskap i kriminalomsorgen er et samarbeid med eksterne parter viktige faktorer for å fremme entreprenørskap. Det samme gjelder ledernes holdninger.

Stimulering og utvikling av kreativitet er kanskje det viktigste kriteriet for innsattes læringsmiljø. Det å kunne hjelpe innsatte til å oppdage nye sammenhenger eller finne nye løsninger på problemer, vil også ha stor overføringsverdi til andre situasjoner. For at innsatte skal kunne hjelpes er det viktig at ansatte har både kunnskap og kompetanse

på dette området. I 1895, 40 år etter Søren Kierkegaards død blir hans "Hjelpekunst" i "Bruddstykke af en ligefrem meddelelse" utgitt:

- "At man, naar det i sandhed skal lykkes en at føre menneske hen til et bestemt sted, først og fremmest maa passe paa at finde ham der, hvor han er og begynde der. Dette er hemmeligheden i al hjelpekunst. Enhver der ikke kan det, han er selv i inbildning, naar han mener at kunne hjelpe den anden."

Kreativitet

All virksomhet starter med en nysgjerrighet, troen på at noe kan gjøres eller noe nytt kan skapes. Hva vil det si å være nysgjerrig? Barn viser naturlig nysgjerrighet, deres måte å oppdage verden på, fri for mål og bekymring over realiteter, - ofte mer kreative enn voksne. Barns hjerner lager nye nevrologiske koblinger raskt, men hos voksne kreves det mer for å koble om.

Hjernen har en egen evne til å følge gamle spor og mønster. Vi setter nesten alltid ny informasjon inn i en sammenheng hvor den ordnes og tilpasses våre eksisterende mønstre og tankebaner. På samme måte som hjernen har en fantastisk evne til å lagre informasjon, har den en like god evne til å sette sammen denne informasjonen på nye måter – for å skape nye ideer. Da glødelampen ble oppfunnet av Thomas Edison i 1879, ble dette framstilt som en helt ny oppfinnelse, men hva var egentlig nytt? Glasset? Glødetråden? Sokkelen? Nei, det var kombinasjonen av bestanddelene som var det nye og unike.

Å innta en nysgjerrig holdning kan for mange være en utfordring. Som voksne er vi ofte mer opptatt av alvoret, målet eller en praktisk løsning. Men klarer vi å ta fatt på oppgaver med et nysgjerrig tankesett, blir det mer lek og mindre alvor. Med alvoret satt til side blir det lettere å tenke nytt og kreativt.

- Lek er uttrykk for fleksibilitet og virkelig lek mangler bruksanvisning.

Alle mennesker, kanskje kriminelle mer enn andre, har evne til nysgjerrighet og kreativ nyskaping. Vi som arbeider med opplæring innen kriminalomsorgen har et spesielt ansvar for at innsatte skal få tro på egne skapende krefter. De må oppleve at evnen til nytenking og jakten på de mange svar blir verdsatt. Viktig i dette arbeidet blir å hjelpe de til å kunne klare å betrakte problemstillinger fra utradisjonelle vinkler, men også kunne kombinere tilsynelatende helt separate elementer. Skal vi unngå å tenke de samme tankene og gjøre de samme tingene vi alltid har gjort, må vi lære ulike teknikker for å kunne bryte logiske tankebaner og fri oss fra tidligere erfaringer.

- Kunsten å undervise er å vekke den naturlige nysgjerrigheten til live og deretter sørge for at den blir tilfredsstillt.

Gjennom ulike teknikker og øvelser kan vi stimulere innsattes kreativitet som videre kan utvikles til gode ideer. Innsatte som stimuleres på dette området, lærer å se muligheter framfor begrensninger.

Innsattes motivasjon for opplæring

Motivasjon er en viktig faktor for å nå sine mål. Motiverte mennesker er de som kommer i gang og viser engasjement. De er ofte mer målrettet, viser utholdenhet og har positive tanker om et arbeid eller prosjekt. All opplæring har en sammenheng med motivasjon hos den enkelte innsatte. Skal læring skje, må den enkelte føle både en indre og ytre motivasjon. Motivasjonen holdes ved like ut i fra egne interesser og gjennom å ha en opplæring som virker meningsfull og aktuell. Motivasjon, særlig i forhold til teoretiske fag, vil øke dersom innsatte gis en opplevelse av anvendelsen av kunnskap. Når teori er knyttet til praksis, vil opplevelsen av realistiske situasjoner også bidra til å øke motivasjon. Motivasjon er også viktig for innsattes personlige utvikling og kan bidra til å belyse hvordan de tar til seg samfunnets regler og normer.

Flere forskere, bla. sosialantropologen Sigrid Knap peker på at tid er noe som opptar alle innsatte. Når de beskriver opplevelsen av soninga som verdiløs tid eller tidsfordriv - som å sette livet på "pause", får man fokus på kvantitet framfor kvalitet. Men undersøkelser som er gjort rundt motivasjon knyttet til utdanning hos innsatte i fengsel, viser et mer nyansert bilde. I rapporten "Innsatte i norske fengsel: Motiv for utdanning" (Manger, Eikeland, Diseth og Hetland 2006) ser de på grunner til at de som soner tar utdanning og om innsatte selv aktivt søker utdanning eller lar seg styre inn i utdanning av andre forhold i fengselet. I utgangspunktet er to ulike kategorier:

- De som passivt starter en utdanning
Er ofte de som tidligere ikke har fullført en utdanning og som først og fremst er motivert for utdanning for å unngå en grå, rutinepreget fengselshverdag og en lettere soning. De søker ikke aktivt til utdanning for utdanningens egenverdi og har kanskje ikke den ideelle motivasjon for utdanning. Men likevel vil noen i denne kategorien etter hvert innse at tiden kan brukes til noe fornuftig og nyttig. Fengselsoppholdet kan gjøre det mulig å starte opp eller videreføre en utdanning, og dermed gi utsikter for jobb etter løslatelse. Det å oppleve at noe gir mening og har sammenheng med livet ellers, gir motivasjon.
- De som aktivt starter på en utdanning
Innsatte som har en utdanning eller en påbegynt utdanning, er i utgangspunktet mer motivert for opplæring. De er ofte opptatt av hva man kan oppnå gjennom å delta i opplæring, ved å tilegne seg kunnskap, formell kompetanse, nytteverdi og livsmestring. Eldre innsatte kan være mer motivert for utdanning. Dette kan ha en sammenheng med at de har kommet til et punkt, hvor de tenker på framtiden og at de selv må gjøre en innsats for å komme bort fra kriminalitet.

Rapporten viser at endring og mestring av framtiden er den viktigste motivasjonsfaktoren for å ta utdanning i fengsel.

Mestring

Ordet mestring er oversatt fra det engelske begrepet coping. Det handler ikke om å være vellykket, men om å klare seg i hverdagen. Mestringsperspektivet bygger på en erkjennelse av at evnen til å utvikle og ta i bruk egne ressurser er en sentral faktor i personlig utvikling. Ikke som tidligere tradisjoner hvor fokus var hva innsatte manglet og hva de ikke mestret. Når mestringsperspektivet legger vekt på å utvikle det mennesket kan, og det de disponerer av ressurser, blir det viktig at de "svakeste" innsatte, som har behov for opplæring i grunnleggende ferdigheter og sosial kompetanse, ikke utsettes for passivisering, stakkarsliggjøring og ansvarsfraskrivning. Det igjen kan undergrave innsatte sine ressurser og personlige ansvar for utvikling av mestring. For denne gruppen vil det også være viktig å bidra til en positiv selvoppfatning gjennom å bygge opp interesse og mestring. Læringssituasjonen blir motiverende når de føler mestringsopplevelser. Slike opplevelser kan bidra til at de får tiltro til seg selv og tar fatt på utfordringer. Ser vi på opplæring i dette perspektivet, vil både formell kompetanse og økt kompetanse på andre områder, ha egenverdi og bidra til en positiv selvoppfatning hos innsatte.

Aktiv læring

Selve begrepet "læring" defineres som tilegning av kunnskap og kompetanse. Kunnskap har ofte blitt forbundet med teori og fakta mens kompetanse ofte blir knyttet til handling og definert som evnen til å møte komplekse utfordringer - det vi gjør og får til i møte med utfordringer. I moderne samfunn består kompetansebasen av kunnskap, ferdigheter og holdninger. Denne kompetansebasen blir ikke bare opparbeidet gjennom tradisjonell og formell utdanning, men også gjennom uformell læring på andre arenaer.

Aktiv læring er når man knytter begrepet læring til handling og en prosess der den lærende selv er aktiv. Aktiv læring legger til rette for en problembasert opplæring der den aktive innsatte er i fokus. Innsatte skal ikke belæres, men selv oppdage gjennom undring og nysgjerrighet, handling og refleksjon. Dermed vil det kanskje oppstå nye utfordringer som gjør at innsatte må finne strategier for å komme fram til en løsning. Gjennom dette oppøves også evnen til problemtakling og samarbeid. Gjennom problemorienterte og erfaringsbaserte læringsprosesser kan kunnskap på tvers av faggranser bli knyttet til meningsfulle sammenhenger.

Når vi skifter fokus fra undervisning til aktiv læring, skifter vi også fokus fra "lærerens tale og den som eier kunnskapen" til "innsattes lytting og den som ikke eier kunnskapen". Lærerens veiledningsrolle blir viktigere enn formidlerrollen. Veiledning betyr å slippe innsatte til og å gi konstruktiv tilbakemeldinger gjennom en dialog og refleksjon. Veiledning innebærer også å legge til rette for læringsprosesser der innsatte gjør egne erfaringer som blir koblet til kompetansebasen. En aktiv og reflektert læringsprosess der innsatte "lærer seg å lære" fører også til at de får eierforhold til kompetansen de skaffer seg og lagrer den som en del av erfaringsgrunnlaget sitt. Erfaringer med å lykkes, mislykkes og takle motstand konstruktivt, har stor overføringsverdi til andre

livsområder. Det å lære av erfaringer man selv gjør, er helt sentralt for å bygge opp en god entreprenørskapskompetanse.

Aktiv læring og tilpasning vil være sentralt på flere arenaer og nivå i samfunnet. Den verden vi lever i og som straffedømte skal tilbake til, er stadig i raskere utvikling. Arbeidsmarkedet i framtiden vil stille større krav til kontinuerlig omstilling og fleksibilitet. Evnen til å oppdage et problem, akseptere det, arbeide realistisk, knytte det til egne erfaringer og prøve det ut i praksis gjennom aktiv læring, vil gjøre innsatte bedre i stand til å møte disse utfordringene.

Medbestemmelse for innsatte

I St. meld. Nr. 30 "Kultur for læring" (2003-2004) heter det: "Skolen skal formidle verdier og gi kunnskap og redskaper som gjør det mulig for hver enkelt å utnytte sine evner og realisere sitt talent. Den skal utdanne og danne slik at den enkelte kan ta et personlig ansvar for seg selv og sine medmennesker." Videre står det at et likt tilbud til alle ikke er et likeverdig tilbud, siden elevene er ulike og har ulike behov og forutsetninger. For å gi likeverdig tilbud, må skolen gi en variert og differensiert opplæring.

Det er flere måter å drive differensiert undervisning på, og elevmedvirkning og elevaktiviteter skaper motivasjon og bidrar til at eleven tar medansvar. Forskerne Skaalvik, Pettersen og Finbak gjennomførte et forskningsarbeid i flere fengsler (2000-2003), hvor de stilte spørsmål om hvorvidt deltakerinnflytelse også bør vurderes innenfor fengselsundervisningen. Når gjennomsnittsalder på innsatte i norske fengsel er 34 år (2007) og hovedtyngden av innsatte som går på skole er mellom 23 – 40 år (2007), vil det være riktig å utvikle undervisningstilbudene ut fra denne situasjonen. Dette må innebære en større grad av deltakerinnflytelse og medbestemmelse fra innsatte som inkluderer muligheter til å delta i beslutninger som gjelder egen læring. Slik kan man bidra til større bevissthet om egne læreprosesser, gi kunnskap om planlegging, gjennomføring og vurdering av eget arbeid og andre innsattes arbeid. Det er prosessen som er viktig og en læreprosess som er "innsattestyrte" er også viktig for motivasjon.

Siden 2002 har det vært gjennomført brukerundersøkelser for innsatte i fengsel og domfelte som gjennomfører samfunnsstraff. Undersøkelsene viser at kriminalomsorgen i for liten grad tilrettelegger for medvirkning i beslutninger om tiltak som gjelder deres egen hverdag.

Normalitetsprinsippet bygger bla. på tanken om at innsatte skal gis ansvar, ressursene deres skal stimuleres og mulighetene tilrettelegges. Gjennom selvforvaltning legges det til rette for en fengselshverdag som i størst mulig grad gjenspeiler en ordinær hverdag utenfor og hvor innsatte har brukermedvirkning. I tråd med normalitetsprinsippet blir det i St.meld. nr. 37 "Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn" (2007-2008) skissert en idé om opprettelse av "landsbyfengsel". Dette skal være et alternativ for enkelte innsatte som soner i fengsel, med lavere grad av sikkerhet. Institusjonspreget er erstattet med naturlige bomiljøer, arbeidsplasser og "tjenestetorg" - alt som skal til for å administrere eget liv. Arbeidsdriften skal drive kommersiell virksomhet rettet mot

kunder i og utenfor "landsbyen". De straffedømte vil da få en mulighet til arbeidstrening på en mer samfunnsrealistisk måte - et sysselsettingstilbud basert på markedslønn for normalt arbeid. Arbeidsdriften oppfordres også til samarbeid med eksterne bedrifter. Gjennom dette kan vi oppnå en kompetanseheving for både innsatte og ansatte, samt at innsattes muligheter for arbeid etter løslatelse styrkes. Dette kan vi gjøre ved å tenke deler av arbeidsdriften organisert som en ungdomsbedrift, hvor innsatte har ansvar for hele prosessen fra etablering, markedsføring, produksjon, drift, salg og regnskap. Vi får da en treningsarena for livsmestring, som kan gjøre overgangen fra fengsel til frihet lettere – ideen som normalitetsprinsippet og "landsbyfengsel" bygger på.

Tverrfaglig arbeidsform

Pedagogisk entreprenørskap er en tverrfaglig arbeidsform, som bygger opp innsattes kunnskaper, ferdigheter og holdninger. I Kunnskapsløftet er det ikke angitt noe omfang av det tverrfaglige arbeidet. Skolene skal selv velge de arbeidsformer som skal til for å nå læringsmålene i læreplanen. Fortsatt er varierte arbeidsformer framhevet, og læreplanene legger vekt på tverrfaglighet og elevaktive læringsformer. Vi lever i postmodernismen – "en tid som representerer et brudd med og en protest mot enhetstenkning og det etablerte." "I den postmoderne skolen er opplæring på tvers av faggrenser en forutsetning." "Postmoderne aktivitetspedagogikk har som hovedmål å hjelpe individene til å se – se gjennom ting og se seg selv gjennom samhandlinger." "De kvalifikasjoner som virkelig kommer til å telle for morgendagens borgere, er evnen til å analysere et problem, løse det og deretter omsette løsningen i praktisk handling." (Framtiden på timeplan Pedagogisk entreprenørskap Inger Karin Røe Ødegård).

Selve kjernen i entreprenørskapskompetanse ligger i det å ha evnen til å se løsninger ut fra bredden i ens eget erfaringsgrunnlag og kunne anvende dette i nye sammenhenger. Skal vi oppnå dette må vi tilrettelegge for en opplæring som åpner muligheten for å kombinere teori og praksis, ved at innsatte får erfare og skape produkter og tjenester, og ta ansvar for egen læring.

Gjennom et forpliktende og godt samarbeid mellom vil de innsatte kunne utvikle personlige egenskaper og holdninger. Gruppa må foreta valg og ta beslutninger, utvikle ideer, innhente informasjon og gjennomføre en gitt oppgave, enten det dreier seg om et tidsbegrenset eller et opplegg over lengre tid. Ved å våge og sammen ta den belastningen det kan være å prøve og feile, tar man i fellesskap ansvar og ser muligheter sammen.

Gode ideer utvikles best i mindre og kreative og dynamisk miljøer - de gode ideene er essensielle for å komme videre i en prosess. En innsatt alene vil kunne oppleve redusert evne til fornyelse. I et samarbeid med andre vil lysten til å bidra med noe positivt eller nytt til fellesskapet, føre til en kvalitetsøkning og en bedre kontinuitet i arbeidet. Med en tverrfaglig arbeidsform og mulighet til å se forbindelser mellom fagene, vil de i større grad finne kreative løsninger på gitte problemstillinger.

Det er først når innsatte har utviklet evnen til å tenke tverrfaglig og se forbindelser mellom fagene, at de etablerer kunnskap som kan nyttiggjøres i flere sammenhenger.

Læreren, instruktøren og verksbetjentens rolle og kompetanse

I de senere år er det gjort flere undersøkelser, bla. PISA (Programme for International Student Assessment) og den såkalte LP – modellen som ser på sammenhengen mellom et godt læringsmiljø og læreren sin rolle som leder. Undersøkelsene viser at læreren som leder bør ha struktur på undervisningen, ha kontroll, være tydelig og stille krav til elevene. God ledelse handler om at den personen som er satt til å lede må lede. God klasseledelse har også en sammenheng med lærerens evne til å skape et positivt klima og motivere til arbeidsinnsats.

For å oppnå et godt læringsmiljø er det viktig at læreren, instruktøren og verksbetjenten kan skille mellom på den ene siden strategisk ledelse med fokus på kort- og langsiktige mål og på den andre siden situasjonsbestemt ledelse, hvor man vurderer ulike uforutsette situasjoner og tar valg underveis. Vi må med andre ord kunne tilpasse vår ledelse ut fra den situasjonen vi står ovenfor. Ledelse i grupper vil også innebære å lytte og kommunisere med våre innsatte. Som i mange andre sammenhenger vil det også her dreie seg om personlig lederskap, det innebærer at den ansatte må få legitimitet som leder. Det er ikke nok å være lærer, instruktør eller verksbetjent, i kraft av seg selv, vi må selv skaffe oss legitimitet. Ansattes rolle som tydelige ledere kan også ha andre positive virkninger som for eksempel bedre sosiale ferdigheter hos elevene, reduksjon i problemadferd, omfanget av mobbing kan gå ned og det skapes et bedre miljø mellom elevene (LP-modellen).

Ansattes evne og vilje til kritisk og kreativ refleksjon omkring sin egen praksis er viktig. Dette innebærer kompetanseheving gjennom å lære av sine erfaringer og forbedre sine kvalifikasjoner. Kunnskap bør utvikles gjennom hele yrkeskarrieren, det vil si at det vil være nødvendig å være en "lærende" ansatt. En god verksbetjent, instruktør og lærer må være en erfaringsbasert kunnskapsutvikler og problemløser på bakgrunn av innsattes ulike forutsetninger.

Kompetanseutvikling for ansatte, både på skolen og arbeidsdriften, må være begrunnet og bestemt ut fra innsattes behov for opplæring. Samarbeidet mellom skole og arbeidsdrift fungerer godt i enkelte fengsler. Men, det er et forbedringspotensiale, spesielt hvis skolen kan gi teori og arbeidsdriften praksis. For innsatte som ønsker en yrkesfaglig utdanning er det viktig at arbeidsdriften er en godt fungerende lærebedrift. I de fengsler dette fungerer mindre bra, kan noe av årsaken være manglende instruktørkompetanse. I skolen kan det være en risiko for at lærere som har vært i fengselsundervisningen over tid, etter hvert oppfatter seg som en del av fengslets ansatte og ikke som en ansatt under sin moderskole. Når kunnskapsløftet har fokus på entreprenørskap som utdanningsmål, er det noen forutsetninger og krav som stilles til læreren, det er da viktig at det legges til rette for at lærere får mulighet til etter – og

videreutdanning. De bør også delta i den generelle kompetanseutviklingen som skjer i skoleverket for øvrig, og vil ha et særskilt behov for kompetanse i voksenpedagogikk.

I den nye kriminalomsorgsmeldingen St. meld. nr. 37 og KSF sin strategi og handlingsplan for arbeidsdriften, står det at arbeidsdriften skal bli mer kvalifiserende med tanke på å styrke innsattes tilknytning til det ordinære arbeidsliv. Innholdet må tilpasses dagens arbeidsmarked og ha nytteverdi etter løslatelse. Som et resultat av dette er det behov for en oppdatering og ansattes kompetanse må utvikles for å møte nye krav. En hospitering ved private bedrifter, arbeidsmarkedsbedrifter eller lignende er nevnt som mulige tiltak. Der det er snakk om en omlegging av arbeidsdriften til ny virksomhet, er det viktig med en vurdering av behovet for ny kompetanse.

Ledelsesforankring er helt avgjørende, men de viktigste medarbeiderne som skal utvikle og iverksette entreprenørskap innen kriminalomsorgen vil være lærerne, instruktørene og verksbetjentene. Vi har og vil også i framtida ha behov for flere ansatte som har kjennskap til entreprenørskapsopplæring og som i tillegg har utviklet en evne til å reflektere over sin egen praksis.

Relasjoner mellom lærer, instruktør, verksbetjent og innsatte

Gode relasjoner handler om å være menneske og å kunne kommunisere og samhandle med andre. En god gruppeledelse foregår alltid i en samhandling med innsatte, og derfor er innstillingen til eller oppfatningen vi har av innsatte, vesentlig i ledelse og læringsmiljø.

Sentralt i en god relasjon er tillit, et gjensidig tillitsforhold. Tillitsforhold kan være vanskelig å bygge, men lett å bryte. "Tillit er noe vi kan få, men ikke kreve." (Hans Skjerven 1995). Det vil være vår måte som leder, gjennom å være pålitelig, rettfærdig og til å snakke med, som gir tillit. En ansatt som er i en positiv posisjon til innsatte, kan også lettere stille krav - krav som kanskje innsatte vil prøve å innfri, for ikke å bryte en god relasjon til sin leder. I et slikt forhold vil det også være enklere for den innsatte å ta opp eventuelle problemer. Det kan etableres en reell dialog eller kommunikativ handling mellom elev og lærer. Denne type handling kan innebære muligheter for å komme fram til enighet ved eventuelle utfordringer knyttet til både faglige og sosiale mål.

Etablering av relasjoner handler bl.a. om dialog og samhandling - anerkjennelse, oppmuntring og ros. Det er viktig å være oppmerksom på måten man kommuniserer med innsatte på. Helt ubevisst kan vi forsterke et negativt selvbilde ved å bli positivt overrasket når de lykkes eller ved å gi overdrevet ros over lette oppgaver som er løst. Å kunne se de innsatte, det å kommunisere, og ha et godt samspill med innsatte er av stor betydning og en av flere avgjørende faktorer for et godt læringsutbytte. Det er viktig å huske at det er vi som lærere, instruktører og verksbetjenter i rollen som ledere, som har ansvar for å etablere gode relasjoner til innsatte.

Samarbeid med eksterne aktører

Samarbeid mellom virksomheter og skoler er ikke regulert i opplæringsloven eller forskrifter, men Kunnskapsløftet legger opp til et forpliktende samarbeid mellom skole og næringsliv. Den generelle delen av lærerplan slår fast at læreren bl.a. skal virke sammen med arbeidsliv, som utgjør deler av skolens læringsmiljø. Elevene skal få innsyn i bredden i vårt arbeidsliv, og de skal gis kunnskaper og ferdigheter til aktiv deltakelse i det. Opplæringa skal også gi kyndighet til å mestre skiftende omgivelser og ukjent framtid, samt grunnlag for senere i livet å kunne gå inn i yrker som ennå ikke er skapt. Læreplanen understreker at et godt samspill kan gjøre opplæring i fagene mer konkret og virkelighetsnær. Spesielt viktig er dette innen yrkesforberedende programmer.

Et av målene både innen skolen og arbeidsdriften er at innsatte skal kvalitetssikres eller opplæres til et framtidig arbeids- og samfunnsliv etter endt soning. Da vil det være av betydning at de får kjennskap til dagens arbeidsmarked. Samfunnet er i så rask utvikling at fengslet alene ikke har mulighet til å gi den kompetansen de trenger. Formidlingspreget og lærebokstyrt undervisning alene kan ikke oppfylle dette målet, uten å ha et samarbeid med eksterne aktører.

Et gjensidig samarbeid kan øke kompetansen for både innsatte og ansatte og også øke kvaliteten på opplæringa. Ved å invitere lokalt samfunnsliv og privat og offentlig næringsliv innenfor murene, kan innsatte få en mer konkret og virkelighetsnær opplæring. Dette innebærer å få kunnskap og innsyn i de endringer som skjer i arbeidslivet og dermed også få innsikt i nytten av aktiv deltakelse i nyskapende aktiviteter. Her kan man utfordre pedagogisk tenkning og praksis ved nye arbeidsformer og ved bruk av flere og fleksible læringsarenaer. For innsatte uten formell utdanning kan kontakt og samarbeid med eksterne parter bidra til at de motiveres og foretar bevisste valg av utdanning under eller etter soning.

For den eksterne part kan et samarbeid bidra til en styrking til arbeidslivets rekruttering og kompetanseutvikling. Et samarbeid kan også føre til at kulturelle barrierer bygges ned. Samarbeid med eksterne parter kan også være et grunnlag for å skape nettverk og tilknytning til arbeidslivet, til nytte for innsatte etter løslatelse. Innsattes personlige og positive nettverk, deres bevissthet og ferdigheter til å oppsøke og vedlikeholde dette, bør også være et tema. Positiv nettverksbygging kan være et bidrag for å legge til rette for et liv uten kriminalitet.

Et aktivt og forpliktende samspill og samarbeid mellom den daglige opplæringsarenaen og lokalt nærings- og samfunnsliv vil være helt nødvendig og avgjørende, hvis pedagogisk entreprenørskap skal la seg realisere.

Eiers og lederes ansvarsoppgaver

Hvis man ønsker en målrettet satsing på entreprenørskap innen kriminalomsorgen, må dette være forankret hos ansvarlige på begge nivå i begge etater. Å sette entreprenørskap på dagsorden bør ikke komme som et tillegg til andre planer – heller som en del av, et utgangspunkt for forslag til tiltak og en konkretisering av planer og strategier. Det er også eiers ansvar å bygge kompetanse blant sine ledere.

Ledere både innen skole og i kriminalomsorgen må være strateger – de må vite hva som ønskes oppnådd, hvilke tiltak som bør iverksettes for å komme dit og være klar over de endringer som eventuelt må gjøres. Men endringer blir ikke nødvendigvis møtt med støtte og entusiasme, ofte heller motstand. Motstand kan være begrunnet i et ønske om å opprette dagens orden, alt fungerer bra som det er. Eller det kan være basert på frykten for noe nytt og ukjent. Lederen kan i liten grad benytte tradisjonelle sanksjoner. De må ofte lede på ansattes premisser og være inneforstått med at "ting tar tid". Lederens rolle og utfordring blir å være en støttespiller, veileder, inspirator og tilrettelegger. De må stimulere og motivere sine ansatte til å starte arbeid med å utvikle og iverksette entreprenørskap. Forhold som stimulerende arbeidsoppgaver og muligheter for personlig vekst og faglig utvikling for ansatte er uhyre viktig. Under hele prosessen fra oppstart, implementering og gjennomføring kan det være nødvendig med en omdisponering av ressurser, en omorganisering som kan lede til at enkelte ansatte får ansvar for koordinering og samordning av tiltak. Både eiere og ledere bør ta ansvar og initiativ til samarbeid med næringslivet og andre instanser.

Mer enn bare en idè....

Gjennom en opplæring med fokus på entreprenørskap vil innsatte lære å ta ansvar for egen læring, ta initiativ og øves til samarbeid med andre. Det å utvikle en holdning som tilsier at krav om endring og nytenkning oppfattes og forvaltes som en kilde til fornyelse, ikke som trussel mot trygghet og sikkerhet. Pedagogisk entreprenørskap handler om en måte å tenke og handle på som ikke hindrer men fremmer omstillingsevne og dermed evne til å takle framtiden. I entreprenørskapsopplæringa må det derfor legges til rette for å utvikle det faglige, men også like mye sosial-, handlings- og endringskompetanse hos den enkelte.

- Fagkompetanse gjennom faglig kunnskap, forståelse og ferdigheter. Kunnskap om metoder og prosedyrer. Helhetsforståelse.
- Sosial kompetanse som oppøver evne til samarbeid med andre. Evne til å skape kontakt og tillitt. Evne til å være forutsigbar og til å stole på. Evne til å ta hensyn til andres behov og evne til konfliktløsning.
- Handlingskompetanse gjennom trygghet og selvtillitt. Ansvarsfølelse og interesse. Handlingskraft og personlig initiativ.
- Endringskompetanse gjennom forståelse for egen utvikling. Evne til å fornye gammel kunnskap og evnen til å lære.

Disse fire kompetanseområdene vil til sammen gi den innsatte entreprenørskapskompetanse.



Det betyr at vi må flytte fokus

- Fra passivitet til aktivitet
- Fra "lydighet" til selvstendighet
- Fra reproduksjon til nyskaping
- Fra faginndeling og læring av enkeltstående fakta til forståelse av sammenhenger og problemløsninger

Kreativitet er tilfeldigheten som metode



DEL 3

PEDAGOGISK ENTREPRENØRSKAP

- mer enn bare ungdomsbedrift

God smak er en forferdelig ting, smak er kreativitetens fiende



Ulike metoder i arbeidet med pedagogisk entreprenørskap

Vi må tilrettelegge for ulike pedagogiske metoder, hvis vi skal gi innsatte mulighet til å utvikle kreativitet og evne til å omsette ideer til virkelighet i samarbeid med andre og gjennom det styrke deres evne og kompetanse til å mestre framtiden.

Ungdomsbedriftskonseptet er metoden som er best kjent og mest brukt. Kompetansen som innsatte tilegner seg gjennom aktiv deltakelse i en Ungdomsbedrift er ikke bare nyttig ved reelle bedriftsetableringer, men styrker også innsattes kompetanse som aktiv arbeidstaker og deltaker i nærmiljø og samfunnsliv. Etter hvert har bla. Ungt Entreprenørskap utviklet flere konsepter og programmer, både for grunnskole, videregående skole og høgskole- og universitet. Ulike pedagogiske metoder tilpasset ulike nivå hos innsatte, kan øke læringsutbyttet og på en bedre måte sikre progresjon i entreprenørskapskompetansen.

"Learning by doing", deltagerstyring, tverrfaglig samarbeid og nettverksbygging bør stå i sentrum for de ulike pedagogiske metodene. Kjernen i alt arbeid med entreprenørskap bygger på kreativitet, evnen til å se muligheter, tenke nytt og å gjøre noe med egne ideer. Kreative prosesser er den "røde tråden" i metoden Ungdomsbedrift. De brukes ved oppstart, når bedriften jobber med idèutvikling, logo, markedsføring, produktutvikling, hele prosessen fram til ferdig forretningsidè.

Kreative prosesser og bruk av ulike kreativitetsteknikker er en sentral del av flere metoder, bla. Grûndercamp og "kortkurs" for ulike grupper av innsatte. Her trenger vi nye ideer, eller har problemer som er "umulig" å løse eller vi trenger å se noe med nye øyne. Kreative prosesser kan gå over timer eller dager, organisert som kreative verksted. I forkant av kreative verksted kan det være nødvendig med en kompetanseheving for ansatte, fordi en felles forståelse og eierforhold, samt kjennskap til de ulike metodene er viktig. Det er også nødvendig å skape gode kreative team blant innsatte som skal arbeide sammen, i korte eller lengre perioder - uansett metode.

Kreative verksted

Kreative verksted for ansatte

Å motivere de som skal veiledes i pedagogisk entreprenørskap og spesielt kreativitet, krever stort engasjement, både hos den som skal veilede og den som blir veiledet. Derfor er det en fordel om ansatte selv har erfart metodene som tas i bruk. Dette for at man skal reflektere og ha erfart hvordan de virker og hvordan de kan oppleves. Det er ved gjentatte erfaringer en klarer å tilpasse metodene. En fare for ansatte kan være frykten for ikke å mestre metodene. En annen utfordring er å ikke gå i forsvar når innsatte får andre ideer en det ansatte selv hadde forberedt seg på. Ansattes evne og vilje til kritisk og kreativ refleksjon omkring egen praksis er viktig. Viktig er også kjennskap til grunnlagsdokumenter og føringer for både skole og arbeidsdrift.

Følgende tema kan inngå i et kreativt verksted for ansatte:

- Kjennskap og avklaring av begrepene kreativitet, innovasjon og entreprenørskap
- Kjennskap til de ulike metodene og de ulike fasene i hver metode
- Kreativitetsprosessen, både som teori og gjennom praktiske kreativitetsøvelser
- Hvordan stimulere innsatte til å skape kreative og innovative ideer
- Vurdering av ideer, bruk av ulike verktøy
- Samarbeid og bruk av nettverk, internt og eksternt

Kreativt verksted



Program:

- Hva er mål og forventninger.
- Hva er entreprenørskap?
- Kreativitetsøvelse
- Forankringer
- Kaffepause
- Kreativitet hva er det?
- Øvelse
- Lunsj
- Positiv dusj
- Forankringer
- Ungdomsbedrift som metode
- Kaffepause
- Innovasjon
- Gruppearbeid tverrfaglig prosjekt
- Oppsummering/forventninger
- Evaluering

I skoleavdelinga ved Trondheim fengsel har vi gjentatte ganger arrangert kreative verksted for ansatte, i hovedsak fra skolen. Ansvarlig for faglig innhold har vært ansatte fra egen avdeling, som i sin stillingsinstruks har ansvar for tilrettelegging og koordinering av arbeid med pedagogisk entreprenørskap. Eksterne foredragsholdere har blitt engasjert etter behov. Kreative verksted, for alle ansatte er blitt brukt som kick-off ved oppstart av nytt skoleår, ved oppstart av metoden Ungdomsbedrift og Gründercamp. Da entreprenørskap skulle integreres som en del av opplæringa ved studiespesialiserende utdanningsprogram, ble kreative verksted brukt. Det har vært viktig at ansatte selv i denne avdelinga, sammen med entreprenørskapskoordinatorene og noen innsatte, har funnet sin egen måte å organisere og tilrettelegge for tilbudet.

Kreative verksted for innsatte

Kreative team hos innsatte

Som en del av de kreative prosessene kan ofte team-building eller icebreaking, blant de innsatte være nødvendig og nyttig. For å fremme kreativitet må innsatte få utviklet sine holdninger til å tro på at de kan. De må også få styrket sine ferdigheter gjennom praktisering, samt få kunnskaper om kreative prosesser. Læringsmiljøet må være preget av trygghet, gjensidig tillit og toleranse. Her legges et viktig grunnlag for prosessen. Det handler om å etablere en atmosfære som inviterer til engasjement og vekker lysten til å bidra faglig og personlig. I prosessen rundt etablering av kreative team er god humoristisk sans og høy toleranse for rot og kaos viktig (Bell laboratorier). Innsatte bør oppfordres til å tørre å leke. "Lek er uttrykk for fleksibilitet og virkelig lek mangler bruksanvisning". Det er et godt utgangspunkt hvis de innsatte kan være observante, avslappede, nysgjerrige, villige til å ta en risk, og opptatt av å tilegne seg informasjon.

Ved oppstarten med et kreativt team har vi god erfaring med bruk av øvelsen "Mitt kreative visittkort"

"Mitt kreative visittkort".

- Fyll et A-3 ark med tekst, tegninger eller foto med det du er stolt av
- Finn et visuelt symbol som representerer deg og din styrke
- Fortell om tre ting du er stolt av og en ting du er mindre stolt av, i ditt "kreative liv"
- Hvem eller hva er ditt kreative forbilde
- Hva drømmer du om i framtiden

Formålet med denne øvelsen er at gruppa skal bli bedre kjent med seg selv og det teamet de skal jobbe sammen med. En bevisstgjøring og refleksjon over innsattes positive "kreativitetshistorier". Samtidig vil resten av gruppa få noe kjennskap til innsattes styrker og svakheter. Alle mennesker har en "kreativitetsmuskel", liten eller stor. Den må ofte vekkes til liv og trenes opp. Det kreative visittkortet kan også lages som tegneserie, brosjyre eller som dekor på for eksempel en t-skjorte.

Enkelte metoder som Ungdomsbedrift og Gründercamp vil kreve en større grad av bevisstgjøring og kartlegging av innsattes kompetanse. Her kan øvelsen "personlige stiler" brukes. Dette er en nyttig øvelse som kartlegger om hver enkelt er initiativrik, analytisk, styrende eller støttende. De fleste vil nok erfare at de er en kombinasjon av flere stiler. For å utvikle et godt klima for samarbeid er det nyttig å avklare en del spørsmål i gruppa. For Ungdomsbedrifter kan det være nødvendig å avklare "Hvilke forventninger har hver enkelt som deltaker i bedriften?", "Hva er vårt hovedmål med bedriften - lære om bedriftsetablering eller størst mulig produksjon og overskudd?", "Hvordan skal et eventuelt overskudd fordeles?". En samarbeidskontrakt som skisserer

verdier og normer, kan være et godt utgangspunkt for å sikre et godt klima i gruppen. Andre øvelser som går på samarbeid kan være "Teamhjulet".

Teamhjulet

- På et A-4 ark tegnes et hjul. Hver del i hjulet representerer en innsatt
- Fase 1. Individuelt bidrag. Hver enkelt legger inn et personfelt. Skriv inn stikkord som holdninger, teft, øye for, interessefelt, faglige styrker, temperament osv.
- Fase 2. Hver enkelt presenterer sitt individuelle bidrag fra resten av gruppa, som noterer ned stikkord.
- Fase 3. Respons og invitasjon. Ut fra nedskrevne stikkord trekker hver enkelt ut essensielle kvaliteter som en ser og hører hos de andre - noe en ønsker at vedkommende skal ta med seg inn i et samarbeid rundt felles oppgaver.

Formålet med denne oppgaven er en bevisstgjøring rundt egne og gruppens samlede ressurser, både faglig og personlig.



Kreative verksted for innsatte

Det er ofte lett å søke tradisjonelle løsninger når vi skal løse utfordringer. Nesten alltid setter vi ny informasjon inn i en sammenheng hvor den ordnes og tilpasses våre eksisterende mønstre, tankebaner og vaner. På denne måten skapes sjelden nye ideer. Skal vi unngå å tenke de tankene vi alltid har gjort, må vi arbeide med teknikker som kan hjelpe oss med å bryte disse mønstrene. Gjennom å trene innsattes evne til kreativitet, hvor kjente størrelser og elementer settes sammen på nye måter, kan konkrete utfordringer faktisk bli løst. De gamle løsningene passer ikke alltid for morgendagens utfordringer. Gjennom ulike kreative teknikker, uansett målet og varigheten på et kreativt verksted, kan innsatte "jakte på de mange svar" eller "se kjente ting på en ny måte". I følge J.P Guilford (1950) er det fem element som bør inngå i en kreativ prosess:

- Flyt – rask strøm av ideer
- Flexibilitet – endre retning
- Originalitet – nytt og annerledes
- Være åpen – "se" med fantasi
- Utholdenhet – prøve mange dører

Disse elementene kan organiseres i ulike faser eller "rom". Walt Disney er kanskje den som er mest kjent for å bruke tre separate og ulike "rom" i sine kreative prosesser. Drømmerrommet, realisererrommet og til slutt kritikerrommet.

Andre velger å organisere kreative prosesser i flere faser eller "rom", og i motsetning til Walt Disney kommer kritikerrommet før realisererrommet.

I "Sporskifte" har jeg valgt å organisere den kreative prosessen i tre rom. Vi starter i Drømmerrommet med idè søking. Gjennom fantasi, humor, galskap og mot er alt mulig. Så går vi inn i i Prøverommet hvor ideene utvikles, bearbeides og vurderes. Til slutt klargjøres de i Handlingsrommet. De ulike metodene og målet med kreative prosesser avgjør hvor mange rom man ønsker å stoppe opp og arbeide i. For metoden Ungdomsbedrift vil det være naturlig å gå gjennom alle tre rom. Selve gjennomføringsfasen som skjer i Handlingsrommet er også avgjørende for en vellykket prosess. Når målet er en innføring eller "smakebit" på hva kreative prosesser kan være, er det kun tilstrekkelig å oppholde seg i Drømmerrommet og kanskje Prøverommet.



Drømmerommet – idøsøking

Brainstorming

Idèmyldring eller Brainstorming som er det opprinnelige engelske uttrykket, er forløperen til mange av de moderne idèskapende gruppemetodene. Siden den først ble utviklet seint i 1930-årene av Alex Osborn, er den blitt en av de best kjente og mest brukte gruppemetodene. Brainstorming har også ført til at mange beslektede teknikker og varianter er blitt utviklet. I motsetning til hva mange tror, tenkte ikke Osborn bare på å utvikle en organisert metode for idèskapning. I de bøkene han seinere skrev om kreativitet, gjør han det klart at han også ser på evalueringen av ideer som en viktig del av problemløsningen.

Ideer kan stimuleres fram på mange måter og "den beste måten å få gode ideer på er å ha mengder av ideer" (L.Pauling). "Ingenting er farligere enn en idè, når den er den eneste du har" (Emilie Charter). I fantasirommet bør det være flere "ville" og "umulige" tanker og ideer. "Kreativitet er en eventyrlig måte å tenke på, fritt for regler og fordommer"(Arthur Koestler). Når alt er lov og alt er mulig, er sjansen større for at det finnes noen virkelig gode ideer. De første ideene er ikke alltid de beste. Gjennom å tvinge fram flere ideer, øker muligheten som kan føre til en løsning. Foruten kvantitet som i denne fasen gir kvalitet, er det viktig at man ikke kritiserer eller vurderer ideene. Ifølge Osborn benytter menneskesinnet seg av både vurderende og skapende tenkning. På grunn av utdanning og mange slags erfaringer har den vurderende tenkningen ofte utviklet seg til å dominere når det dukker opp en problemsituasjon. Formålet med utsatt vurdering er da å sette den kreative delen av bevisstheten i stand til å skape ideer ved å undertrykke den vurderende delen. Alle vurderinger av ideens verdi, betydning, gjennomførbarhet og så videre må utsettes. Det betyr imidlertid ikke at ideene aldri blir vurdert. Tvert imot, de blir vurdert senere, etter at idèskapning har funnet sted.

Ideer, og ikke ferdige løsninger noteres på post-it-lapper og henges opp.



Tvangskombinasjoner

Den menneskelige hjernen kan stimuleres inn i bestemte tankebaner eller stimuleres for å få den ut av andre baner, gjerne kalt tvang. Dette brukes direkte i kreativitet og problemløsning. Vi tvinger hjernen til å finne sammenhenger som i utgangspunktet ikke er der. Dette er ikke noe nytt. Det er ofte slik vi løser problemer, for eksempel når vi mangler noe i en bestemt sammenheng. Vi leter etter et eller annet som kan brukes. Til slutt finner vi noe, ofte noe som er ment for noe helt annet. Vi prøver da hele tiden å finne en sammenheng mellom det vi finner, og en måte å bruke det på som løser problemet. Kreativitet er også å oppdage det meningsfulle i det som til å begynne med ikke er meningsfullt. Vi kan tvinge fram ideer ved å sette sammen ting som i utgangspunktet ikke hører sammen. Ved en sammenstilling av uvante og utenkelige elementer kan en ny helhet skapes. En bisosiasjon skjer i følge Kaufmann "når to urelaterte begrepsområder blir knyttet sammen til en ny idèkonstruksjon" (Hva er kreativitet, Kaufmann 2006). Til denne øvelsen kan man bruke ting i naturen, ulike gjenstander eller lage lister med valgte eller tilfeldige bilder og ord. Ved bearbeiding kan det som kommer fram gi ideer, direkte eller gjennom bearbeiding.

Bisosiasjon - med slumpord eller slumpbilder

Metoden går ut på at man velger to tilfeldige ord eller bilder, fra en liste eller bruk av en avis eller lignende. Ord eller bilder som i utgangspunktet ikke naturlig hører sammen og bryter med det tradisjonelle tankemønsteret, vil ofte gi flere og nye ideer. Jo flere ideer som skapes, desto bedre blir sjansene for at de beste løsningene skal bli oppdaget. Det oppstår ofte en assosiasjon når man ser på mange ideer. En idè leder til den neste og så videre, inntil man kommer fram til en løsning,

Eksempel:

Appelsin + bord

- Bordappelsin
- Appelsinbord
- Appelsinbord? Hvordan ser det ut?
- Orange bord
- Bord formet som en appelsin
- Bord med plass til appelsiner
- Oppklipt appelsinskall, kan det brukes sammen med lakk på bordplaten?
- Bordføtter formet som appelsin

Øvelsen bisosiasjon - slumpord eller slumpbilder - kan også brukes der man i utgangspunktet har identifisert et område man vil videreutvikle.

Eksempel: En fakkholder i metall har blitt produsert i mange år ved et mekanisk verksted. Det er et behov for en videreutvikling eller fornying. Oppgaven blir da å

assosiere slumpordet for eksempel **lotto** til fokusordet **fakkholder**. En lek med tankene på jakten etter et nytt produkt.

Fokus: Fakkholder

Slumpord: Lotto

- En fakkholder for de spillegale
- En fakkholder for de rike
- En fakkholder oppbygd som en lotto kupong
- Satt sammen av små rektangulære metallplater
- Plater i ulike metaller
- Metallplatene kan ha mønster med små kvadrat, som i et lotto spill
- Ulike motiv hentet fra lotto spill brikker
- Metallplater som bearbeides med ulike kjemikalier, for å gi farge

Slik kan man fortsette med å assosiere slumpordet til fokusordet. Eller man kan starte på nytt ved å velge et annet slumpord.

En slumpordliste bør inneholde 50-60 ord.

Slumpordliste

Gaffel	Eple	Bankkort	Mikrofon	Apotek
Banan	Stol	Bank	Hønsehus	Mus
Vindu	Hamburger	Truse	Laks	Termos
Munn	Gyngestol	Lærer	Sitron	Konge
Soverom	Trikk	Postkasse	Bensinstasjon	Blyant
Vinglass	Skohorn	Hund	Prospektkort	Lue
Lege	Fengsel	Sokker	Katt	Dørmatte
Sol	Hai	CD	Nattdrakt	Innsatt
Sovepose	Øre	Fiskekrok	Skrujern	Grind
Spark	Ukeblad	Appelsin	Visitor	Speil

Bisosiasjon - nye ideer fra gamle ideer

Med utgangspunkt i et skjematisk oppsett skal hver i en gruppe på tre, velge et vilkårlig ord. Det avtales på forhånd hvilke rad hver enkelt velger fra. Øvelsen kan utvides med fire i hver gruppe. Distribusjonskanaler legges til ved siden av gamle ideer, målgrupper og behov. Etter at alle i gruppa har valgt et ord, skal de tre eller fire ordene brukes som utgangspunkt for en idé.

Gamle ideer	Målgrupper	Behov	Distribusjonskanaler
Sølvsmykker	Kvinner	Passere metall-detektor	Rulleskøyter
T-skjorte	Trangbodd	Lite penger	Innsatte avis
Matsservering	Studenter	Ingen mulighet for trening	Visitorer
Reklame			
tjenester	Innsatte varetekt	Kjedelig å vaske	Postordre
Bærbar pc	Sports		
interesserte	Kan ikke lese	TV	
Belter	Fengsels ansatte	Trøtt på morgenen	Butikker
Musikkvideo	Lærere	Får ikke være sent ute	Kantine/ messe
Barberhøvler	Unge gutter	Vil få flere venner	Venner

Denne ideen kom etter et kreativt verksted i Trondheim fengsel: Belte i lær med spenne i plexi glass - for innsatte som flere ganger daglig passerer metaldetektor. Beltet kan selges via postordre til innsatte og ansatte i andre fengsel. Målgruppa kan utvides til ansatte ved flyplasser, flyselskap og til forretningsfolk - mennesker som ofte passerer sikkerhetskontrollen på en flyplass og er lei av piping fra beltespenner i metall.

Andre ideer som har kommet etter øvelsen med bisosiasjon - nye ideer fra gamle ideer:

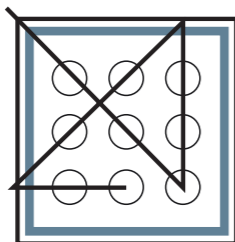
- Feriereiser, sportsinteresserte, mørkredd: **Selvlysende telt**
- Kokebok, pensjonister, glemmer mye: **Kokebok for pensjonister med enkle hverdagsretter, forklart med bilder og stor skrift**
- Sokker, jenter, har liten tid: **Rosa engangssokker i papir, for jenter med dårlig tid**

Korte kreativitetsøvelser

Bryt mønster

Kreativitet handler om å bryte mønster. For å løse denne øvelse må man tenke utradisjonelt og i nye baner. Dette kan være overførbart til andre situasjoner i livet, hvor man behov for å bryte tankemønster og ikke gå tilbake i gamle spor. "Av alle fiender er kanskje vanen den lumskeste" (Søren Kierkegaard).

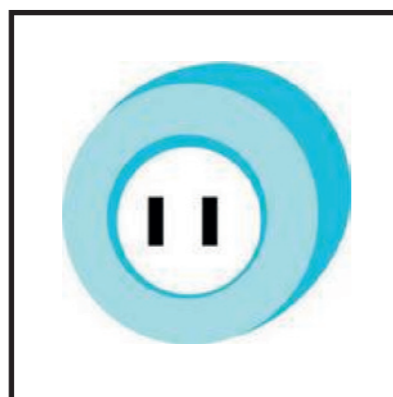
Forsøk å binde sammen de 9 punktene med 4 rette streker uten å løfte blyanten.



En løsning er å trekke en uavbrutt linje igjennom punktene. Tre av linjene er forlenget utenfor kvadratet som markeres av punktene.

Hva er dette, om det ikke er.....

Hva kan dette brukes til? Se mulighetene og ikke begrensningene!



Tegning

Man tegner ikke bare bilder som er lagret i hodet (underbevisstheten), men man finner også opp og konstruerer ved å tegne. Dette gjør tegning til en av flere viktige redskaper i en kreativitetsprosess. Ofte små, "stygge" og spontane skisser som hjelper oss til å huske, forstå og oppdage. Denne type røffe skisser og tegninger kan gi mangfold, oversikt og nye, overraskende vinkler og kan forenkle og forbedre en kreativ prosess. Et godt eksempel på dette er den kreative prosessen i forkant av byggingen av Guggenheim - museet i Bilbao i Spania. Arkitekt Frank Gehry startet med skisser inspirert av blikkokser og metallavfall.

Scenarier

Scenarieanalyser er ett av de begrepene som snek seg inn i vokabularet uten en ordentlig bruksanvisning. Den ble først tatt i bruk som en metode for militær planlegging. De amerikanske styrkene prøvde å forestille seg hvilke trekk fienden ville gjøre og så forberede alternative strategier. Utgangspunktet for scenarieanalyser er at vi er tvunget til å ta valg for en fremtid vi ikke kjenner. De fleste av oss håper at morgendagen kun er en bedre utgave enn dagen i dag. Men faktum er at fremtiden er usikker, og at den i dagens samfunn føles mer usikker enn noensinne. Scenarioanalyser kan da være et verktøy for å ha en strukturert og meningsfull diskusjon, men også et verktøy for idèskaping og nytenkning rundt framtidige produkter og tjenester. Scenarieanalyser er et verktøy for å unngå at vi forbereder oss på feil fremtid.

- Hvordan er offentlige transportmiddel i år 2209?
- Feriereiser i år 2059?
- Hva spiser barn i Norge i år 2109?



Dagens problem

- Hvordan kan vi bruke mindre tid på handling av matvarer?
- Hvordan bør lunsjen for innsatte i norske fengsel være?
- Hvilke aktivitetstilbud bør det være for innsatte i norske fengsel?

Bionic eller naturanalogier

Hvordan form, systemer og virkemåter fra naturen kan brukes som motivasjon eller overføres direkte for å utvikle menneskeskapt design. Bionic har blitt brukt som en metode av vitenskapen i lang tid. En del av våre tekniske nyvinninger er inspirert og direkte kopiert fra naturen. Vingene på fly er kopier fra fuglens vinger.

Spør andre

Spør andre om tips til nye produkter, eksisterende produkter eller tjenester som kan videreutvikles for nye bruksområder eller nye målgrupper. Produktideer kan gi assosiasjoner til nye satsningsområder og produktløsninger.

Prøverommet - idèutvikling, bearbeiding og vurdering

I Prøverommet arbeides det videre med flere av ideene fra Drømmerommet - ideer som har kommet fram gjennom bruk av brainstorming, tvangskombinasjoner, bisosiasjoner med slumpord, slumpbilder eller nye ideer ut fra gamle ideer, scenarier eller kanskje fra naturanalogier eller tegninger. Gjennom kritiske spørsmål, diskusjon, evaluering og vurdering går vi lengre, dypere og breiere inn i ideene og deres muligheter. "Ingen idè er så underlig at den ikke bør bli vurdert med et søkende, men samtidig stødig øye" (W.Churchill). Her møtes fantasien og kunnskapen i større grad. For å bearbeide, vurdere og utvikle ideene videre, kan vi bruke ulike metoder. Edvard De Bono har utviklet flere metoder og han anses av mange for å være ledende i verden innen kreativ tenkning. De Bonos system for lateral tenkning, øker evnen til fordomsfritt å lete etter nye ideer, se i ny retninger, utfordre eksisterende begreper og vaner. Dette gir gevinst i form av bedre og raskere kreative prosesser og flere og bedre idèer. "Vertikal tenkning er som å grave det samme hullet dypere. Lateral tenkning er som å forsøke igjen på et annet sted" (De Bono).

PMI- metoden

PMI- metoden ser på pluss og minus samt interessante konsekvenser rundt en idè. Når man benytter PMI- metoden i evaluering av en idè er det viktig at spørsmålet eller emnet isoleres. Gruppen skal tenke på et forhold om gangen, derfor bør alle være innstilt på samme "kanal". Når fokuset er på positive sider ved ideen, er det det som gjelder. De negative sidene kommer først i neste fase. Varigheten på hver del avtales på forhånd. anbefalt tid er tre minutter. Bruk post it-lapper eller skjema. Under følger et eksempel på en forretningsidè etter en bisosiasjon - nye ideer fra gamle ideer

Idè: Rosa engangssokker i papir for jenter med liten tid

Plussfaktorer	Minusfaktorer	Interessante konsekvenser
Slipper å vaske sokker	Lite miljøvennlig Dyrt i lengden Kjedelig med bare en farge Tåler ikke fukt Lite holdbar	Passer best i enkelte situasjoner. På reise, tur, interrail

Hvis gruppen kommer fram til at ideen har interessante konsekvenser og man ønsker å arbeide videre mot en realisering, bør man gå dypere inn i en vurdering av ideen. På nytt kan man benytte seg av PMI- metoden.

Plussfaktorer	Minusfaktorer	Interessante konsekvenser
Hvorfor skal vi gå videre med ideen?	Hvilke ulemper ser vi nå med ideen?	Er det nå kommet fram andre muligheter eller forandringer?

"De seks tenkende hatter"

De Bono sin metode for å vurdere en idè, gjennom seks tenkende hatter i ulike farger, er også en metode for å bearbeide, vurdere og utvikle ideene videre. Metoden effektiviserer prosessen og er et hjelpemiddel til å få alle i gruppa innstilt på samme "kanal".

Hatt:	Å bedømme en idè:	Tid:
Rød	Beskriv følelser som ideen framkaller: Latter, sinne, frustrasjon.	1min.
Gul	Hvilke fordeler og muligheter har ideen?	3min.
Sort	Hvilke ulemper eller svakheter har ideen?	3min.
Grønn	Modifisere ideen ved å forsøke å eliminere ulempene. Hvordan kan man eventuelt kvitte seg med ulempene?	3min.
Hvit	Blir følelsene innledningsvis modifisert med den nye informasjonen? Hva slags informasjon har vi? Hva trenger vi og hva slags informasjon mangler vi? Hvordan skaffe denne informasjonen?	1min.
Blå	Bedømme slutforslaget.	2min
Rød	Hvilke følelser er det nå til beslutningen?	1min.

Under idèutvikling kan vi også benytte en kjede av kritiske spørsmål eller en sjekklister med idèskapende spørsmål - spørsmål som ikke har ett korrekt svar, men kanskje mange rette svar. "Jeg vil heller kjenne til noen av spørsmålene enn til alle svarene" (James Thurber). Det som er avgjørende er hva vi er ute etter. Her bearbeider vi utvalgte spennende ideer med Hva om..! -tenkning. Hva om vi virkelig gjør det? Hva da? Med andre ord: Fortsette å tenke muligheter, videre og videre, lengre og lengre, – uten kritiske bremser, men nå kanskje med en viss porsjon realisme, – i motsetning til Drømmerommet. I dette rommet er det viktig å få innspill fra andre. Fagpersoner som kan se saken fra helt nye vinkler.

Collage

Ved idèutvikling eller bearbeiding kan utvalgte bilder, ord, materialer osv. settes sammen til en collage. Bruk av collage kan skape en felles forståelse i gruppen på hva som skal utvikles. Metoden er godt egnet for å kommunisere rundt en idè som ennå ikke er realisert.



Produktutvikling

For en ungdomsbedrift der den kreative prosessen er tenkt videreført fram til en forretningsidè, er det nødvendig å undersøke om ideen eller ideene lar seg gjennomføre. Dette må vi finne ut av før vi lukker døra til Prøverommet. Ofte er det ikke mangel på gode ideer. Utfordringen ligger rundt realisering av ideen og utvikling av produktet. I denne fasen er det fortsatt viktig å arbeide med flere ideer. Er det mulig å komme med nye forretningsideer ut fra de ideene vi allerede har? Av mange idèutkast er det kanskje bare et fåtall som ender opp som et konkret produkt. Det er viktig å skille mellom idè og idébærer. Det er ideen og ikke den som kommer med ideen som skal vurderes. Gjennom en systematisk produktutvikling kan vi fjerne de dårlige ideene, for til slutt å sitte igjen med en god idè.

Det har ingen hensikt å produsere en vare eller selge en tjeneste, som et marked ikke er interessert i. Det er derfor nødvendig å skaffe seg nødvendig informasjon og kunnskap om produktet, målgruppen og markedet.

- **Produktet**

- Har ideen de egenskaper, funksjoner og kvaliteter som er ønskelig?
- Hvilke behov dekkes eller hvilket problem løser produktet hos kunden?
- Bør den forbedres?
- Finnes det tekniske løsninger som gjør det mulig å realisere ideen?
- Produktets design (visuelle utforming) er også en viktig komponent i produktutvikling.
- Må vi tenke "nytt"?

En prototype eller en modell kan være et godt utgangspunkt for videre diskusjon av ideen og en kvalitetssikring av produktet.

I tillegg må en ungdomsbedrift ta stilling til hvor produksjonen kan foregå og hvor mange som bør delta i selve produksjonen, samt en kartlegging og beskrivelse av de ulike arbeidsoppgavene som inngår i produksjonen.

- **Målgruppen**

For å få størst mulig effekt av en produktutvikling, er det viktig med en definisjon av primærgruppa man ønsker å nå. Kundene eller målgruppa har ulike behov og preferanser. Tradisjonelt bruker man ofte et fast antall segmenteringskriterier overfor forbrukermarkedet:

- Geografiske kriterier (region, by eller landdistrikt størrelse, befolkningstetthet og klima).
- Sosioøkonomiske og demografiske kriterier (alder, kjønn, familiestatus, inntekt, yrke, utdanning og samfunnsklasse).
- Psykologiske kriterier (livsstil og personlighet).
- Adferdskriterier (anledninger, egenskaper, brukerstatus, brukshyppighet, lojalitet og holdning til produktet).

For en ungdomsbedrift som har behov for å identifisere aktuell målgruppe kan følgende kriterier være tilstrekkelige:

- Alder
- Kjønn
- Inntekt
- Interesser og hobbyer
- Utdannelse, yrke og inntekt
- Holdninger
- Sosial status
- Livssyn

Ofte er det nødvendig å se på en kombinasjon av disse kriteriene. Å identifisere og kommunisere med rett målgruppe er også viktig i forhold til markedsføring av produktet.



- **Markedet**

En forutsetning for å lansere et produkt er at det finnes et marked. For å finne ut av dette kan man foreta en markedsundersøkelse. Det er viktig å være klar over hva slags informasjon som er ønskelig eller hva som er målsetningen med undersøkelsen. Her kan ulike undersøkelsesmetoder benyttes. Ønsker man å undersøke markedet hos et stort tilfeldig utvalg eller bare noen få? Å velge riktig spørsmålsformulering er også en forutsetning for å kunne analysere resultatene i ettertid. Forslag til spørsmål:

- Hvordan vil målgruppa at produktet skal være?
- Hvordan og av hvem kjøper kunden produktet i dag?
- Hva er kunden villig til å betale for produktet?
- Kartlegging av produktets konkurransefortrinn (i enkelte tilfeller).

Med bakgrunn i en analyse av innsamlet relevant informasjon, kan det nå utformes en forretningsidè og man er kommet ett skritt nærmere Handlingsrommet og en realisering av ideen.

Før vi lukker døra til Drømmerommet og Prøverommet og går til Handlingsrommet, følger to eksempler på kreative prosesser: Kreativ dag for innsatte i varetekt og lukket avdeling ved Trondheim fengsel og "Skapelsesberetning" fra Ålesund fengsel.

Kreativ dag for innsatte i varetekt og lukket avdeling

Samarbeidsprosjekt mellom skole, arbeidsdrift og program/ miljøavdelinga ved Trondheim fengsel

Bakgrunn

Utgangspunktet for Kreativ dag var at Trondheim fengsel ønsket å videreutvikle og forsterke arbeidet med rehabilitering av innsatte. Et av tiltakene var "utvikling av småindustriverkstedet i A-bygget", hvor varetekt og lukket avdeling er lokalisert. Disse avdelingene manglet aktivitetstilbud til flere innsatte. Disse innsatte er av flere årsaker mer isolert enn øvrige innsatte og kan eller vil ikke motta et aktivitetstilbud.

Det ble nedsatt en arbeidsgruppe med ansatte fra skole, arbeidsdrift og program/ miljøavdelinga. Mandatet som arbeidsgruppa fikk, var å planlegge konkrete forslag til flere og kvalitativt gode aktivitetstilbud for innsatte i disse avdelingene. Det skulle legges vekt på et samarbeid med den eksisterende småindustrien, innholdsavdelingens program- og miljøseksjon og anstaltens skoleavdeling. Ut fra mandatet ble stikkord som produksjon, arbeidstrening, hobbyarbeid, opplæring, entreprenørskap og salg, vesentlig i det videre arbeidet.

Arbeidsgruppa bestemte at de ville invitere og involvere innsatte fra disse avdelingene, rundt utforming av ideer. Det finnes ulike metoder å benytte i arbeidet med å finne gode ideer. Den mest vanlige er kanskje den problemløsende veien til kreativitet, hvor man starter med et problem som skal løses. Vi valgte å starte med en visjon om en framtid, en framtid hvor "alle drømmer" om ulike aktiviteter i A- bygget kan realiseres, men innenfor rammen om krav av sikkerhet.

Informasjonsmøte for alle innsatte i varetekt og lukket avdeling

Alle mennesker har evne til kreativitet og nyskaping, kanskje kriminelle mer enn andre? Kreativitet handler om å skape ideer og om å tenke utenfor boksen. Med bakgrunn i dette ble alle innsatte invitert til et felles informasjonsmøte. Organiseringa rundt tilbudene var bestemt av arbeidsgruppa på forhånd, utifra kravet i mandatet om å sysselsette flest mulig. De nye tilbudene skulle organiseres rundt et base/celletilbud og et permanent tilbud, organisert etter en forenklet ungdomsbedriftsmodell. Gjennom å presentere skoleavdelinga sin ungdomsbedrift "Most Wanted" - fikk innsatte et eksempel på hvordan det permanente tilbudet var tenkt organisert. De innsatte ble oppfordret til å komme med innspill og forslag på ønsker og behov til ulike aktiviteter som kunne videreutvikles fram til konkrete tiltak.

Ved å invitere og involvere innsatte tidlig i prosessen, ønsket arbeidsgruppa at innsatte skulle oppleve at evnen til nytenking og jakten på de mange svar ble verdsatt. Dette er det lite tradisjon for innen kriminalomsorgen i Norge.

Kreativ dag

For å komme videre i arbeidet rundt tiltakene fikk alle innsatte på disse to avdelingene en invitasjon til å delta på en kreativ dag. Åtte innsatte deltok på dagen som varte i fem timer, arrangert av skolen sammen med representanter fra arbeidsdriften.

NÅ HAR DU EN MULIGHET TIL Å VÆRE MED Å PÅVIRKE INNHOLDET I DIN EGEN HVERDAG - GJENNOM Å DELTA PÅ EN

KREATIV DAG

Fredag 26. januar 09.00 -14.00. Ved skolens formingsavdeling



PROGRAM FOR DAGEN:

- Kort orientering om organisering av tilbudet
- Hvorfor kreativ dag
- Hva er kreativitet
- Enkle øvelser rundt kreativitet og nyskaping
- Gjennomgang av innsattes ønsker og ideer fra info.møtet
- FELLES LUNSJ
- Utarbeide forslag til ulike konkrete aktiviteter i A -bygget
- Oppsummering

Hilsen arbeidsdriften, program/miljøavd . og skoleavd . ved Trondheim fengsel

Svarslippen leveres kontaktbetjent, senest 24 januar 2007.

JA - jeg ønsker å delta på KREATIV DAG

Navn: _____ Cellenr : _____

Ved å la innsatte selv være ansvarlige og jobbe frem ideer, skapes det et eierforhold og et engasjement til de aktivitetstilbudene som seinere skulle igangsettes. "Undervisningen skal åpne for de muligheter og det potensialet som finnes i den enkelte elev. Den bør bygge på den erfaring og kunnskaper som eleven sitter inne med, og gjennomføres slik at den stimulerer til engasjement, deltakelse og aktivitet" (Thomas Nordahl, 02:19).



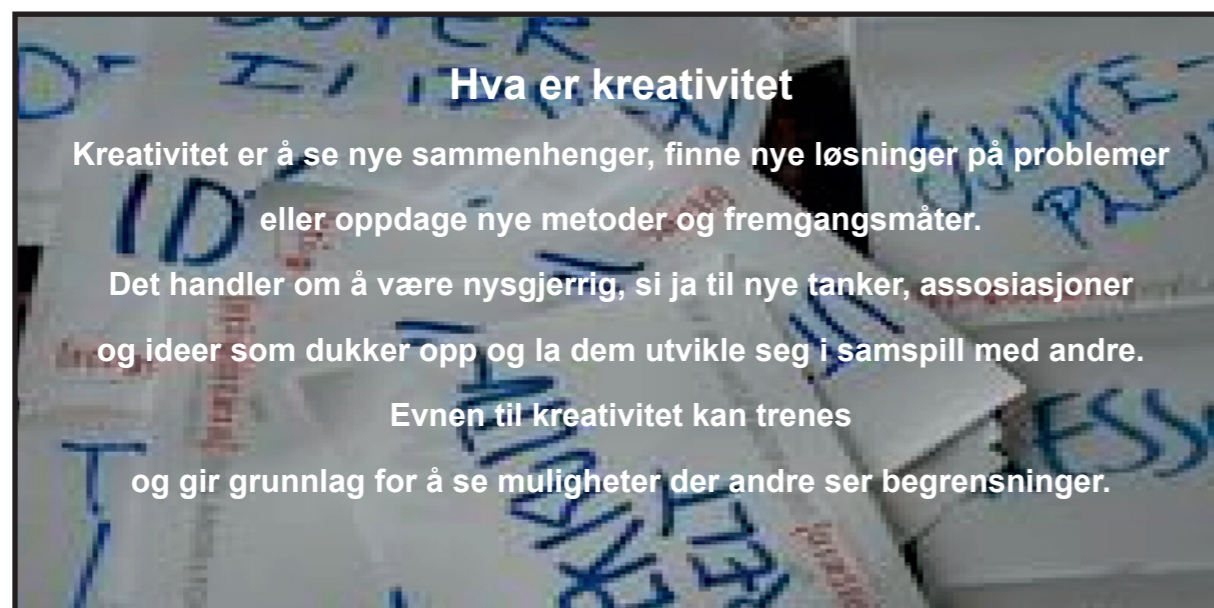
Hva skal vi gjøre i dag:

OPP OG FREM

DAGENS MÅL: Teoretisk og praktisk innføring i kreativitet og innovasjon. Utarbeide ideer på aktiviteter som kan brukes i A-bygget, gjennom kreative øvelser. FORVENTNINGER TIL DAGEN: Diskuter i gruppene hvilke forventninger dere har til dagen. Skriv dette opp på flippover ark. Dere skal kun bruke 10 min.

Teoretisk tilnærming

En innovasjon er en planlagt endring som har til hensikt å forbedre praksis. Endring er nøkkelordet for innovasjonsarbeidet, men da må vi vite hva vi vil endre, hvorfor og hvordan. Man kan ikke kreve at alt skal være planlagt i detalj, noe som vil være umulig å oppfylle i en kreativ prosess. Inger Karin Røe Ødegård omtaler en entreprenøriell handling "som å se muligheter fremfor begrensninger". "Det er å bryte til dels radikalt med tradisjonelle måter å tenke og agere på" (Læreprosesser i pedagogisk entreprenørskap 2003). For å føre innsatte inn i en slik prosess startet vi med å si noe om kriteriene som ligger i å jobbe med kreative prosesser. Hva er kreativitet, hva kjennetegner kreativ tenkning og hvorfor det er viktig med kreativitet. Det ble også viktig å presisere at i kreative prosesser skal man ikke se hindringer til de ideene som kommer frem.



Praktiske øvelser

Den første kreative øvelsen skulle fremme samarbeid. Det ble lagt vekt på at gruppa skulle finne ulike måter å bli enige om et felles svar. Målet med oppgaven var at de skulle reflektere rundt hva som kreves av et samarbeid. Hvordan man kan utnytte hverandres kompetanser, ta ansvar og prøve /feile? "Det er vesentlig å utnytte skolen som arbeidsfellesskap for utvikling av sosiale ferdigheter. Den må organiseres slik at elevenes virke får konsekvenser for andre, og slik at de kan lære av konsekvensene av egen avgjørelse" (Generell del av læreplanen).

I neste øvelse skulle man kombinere et produkt, en målgruppe og et behov - en bisosiasjon. Her måtte de løse problemet kreativt ved å gå nye veier, finne nye krysningspunkt og oppdage nye forbindelser. Man må bryte med rutinene for å jobbe med ideen rundt de ordene som blir valgt. På listen av valg var det satt opp flere produkter/ behov som innsatte foreslo på informasjonsmøtet. Vi håpet at denne oppgaven skulle

føre til at deltakerne skulle tørre å stole på seg selv og sine egne tanker, slik at de kunne få handlekraft til å videreutvikle egne innovative ideer. Gjennom denne øvelsen kom det fram flere konkrete forslag til aktiviteter i A-bygget.



I øvelse tre skulle innsatte videreutvikle noen av ideene som kom frem på øvelse to. Det ble nå vesentlig å se på de foreslåtte produktene, koblet mot en målgruppes behov, med tanke på utforming av produktet, og ikke minst markedsføringen av dette. Denne fasen kan godt utvides videre med å prøve ut flere ulike kombinasjoner. Man kan få et nytt produkt ved å kombinere noe som er kjent med noe nytt, for så å tilpasse det til en bestemt målgruppe med andre behov. Ved hele tiden å stille spørsmålet "hva om" eller "hva skjer hvis vi starter om igjen", vil man kunne dra oppgaven enda lengre.

En systematisk analyse ved bruk av PMI- metoden, vil også være et nyttig verktøy. I denne fasen må man definere hva man vil oppnå. Man kan definere den ideelle løsningen på forhånd og deretter organisere de tingene man ikke kjenner, for å oppnå målet. Øvelsen fremmer kreativitet – å tenke nytt og innovativt. Entreprenørskap handler også om refleksjon og handling i forhold til potensielle muligheter i valgt situasjon. "Utvikling av hensiktsmessig kapabilitet henspeiler på evnen til å analysere og vurdere situasjonen slik at riktig kompetanse kan fremskaffes i forhold til behov" (Røe Ødegård). Med bakgrunn i dette snakket vi så om målgrupper. Desto mer vi vet og kan om målgruppen, desto større garanti har vi for å lykkes med utvikling av produktet. Hvordan bor de? Hvor jobber de? Hva tjener de? Hvor handler de mat, klær, biler? Hvilken musikk liker de? Hvor mange barn har de? Hvor ofte reiser de, og hvor reiser de?

I den siste øvelsen fikk innsatte en utfordring hvor de måtte "tørre å leke", bryte noen faste og tradisjonelle tankemønstre som inspirasjon til kreativ tenkning, samarbeid, kunne ta ansvar, prøve og feile, samt at dette skulle skape god stemning og humor på slutten av en ellers krevende dag.

Innsattes vurdering av dagen

Ved oppstarten av dagen skrev innsatte ned sine forventninger til dagen. Det er gjennom vurderingsfasen vi kan "kontrollere" om målene ble oppnådd. Her kan vi sjekke ut hva som ikke fungerte og hva vi kunne ha gjort bedre, eller rett og slett konstatere at den kreative dagen var bra! Men samtidig skal vi søke etter nye muligheter, for om mulig å gjøre det enda bedre. "Den reelle kjennskapen til hva som er vesentlig for den enkelte, får vi først når vi får tak i elevenes subjektive virkelighet og når elevens stemme blir hørt" (Thomas Nordahl).

Innsattes forventninger ved oppstart	Svar på slutten av dagen
Dagen skulle gi noe informasjon	Ja
God mat	Ja!
Samarbeid	Stor grad av positivt samarbeid i alle øvelser
Kan dagen være en begynnelse på økt aktivitet i A-bygget	Ja, en oppstart på en lang vei.....
Tidsfordriv	Nei ! "Første dagen jeg ikke har tenkt på at jeg er i et fengsel".

Deltakerne ble oppfordret til å gi uttrykk for sin opplevelse av dagen ved hjelp av "et ord": "Supert", "Engasjerende", "Oppmuntrende", "Greit", "Veldig ok" og "Annerledes".

Ansattes oppsummering av dagen

Det å jobbe med innovative prosesser på denne måten, har også for ansatte vært spennende og lærerikt. Det å tørre å leke uten konkret bruksanvisning er helt nødvendig for å jobbe frem "entreprenørskapsholdninger". Dagen fikk et godt innhold, en kombinasjon av teori og praktiske oppgaver knyttet til innovasjon. Konkret rettet mot et produkt, men også rettet mot å fremme kreativitet og samarbeid. Det vi var spente på i forkant var hvordan sammensetningen av gruppa ble. Noen av de innsatte kjente ikke hverandre fra før, og dette kunne skapt en situasjon hvor enkelte ikke tok sjansen på å utfolde seg kreativt. Men heldigvis ble våre bekymringer unødvendige. De innsatte var raskt på banen for å komme med konkrete forslag i de kreative øvelsene. Det ble både konstruktive diskusjoner og latter i løpet av dagen. Det er også positivt for vår utvikling i lærer-, veileder- og verksbetjentrollen når vi bruker undervisningsmetoder som fører til at innsatte kan komme med konkrete og konstruktive innspill.

Oppsummeringen viser en flott dag med bruk av innsatte som en viktig kreativ ressurs i en utviklingsprosess. I tillegg til en dag med masse kreativt engasjement, for både ansatte og innsatte.

"dette er første dagen jeg ikke har tenkt på at jeg er i et fengsel"!

(Innsatt sin opplevelse av dagen).

Forslag til konkrete tiltak

Etter aktiviteter på informasjonsmøte, kreativ dag og en systematisering og oppsummering gjort i arbeidsgruppa, satt vi igjen med følgende forslag til tiltak fra de innsatte.

Tiltak 1

De innsatte samles i en arbeidsbase på A-bygget 2 dager i uka, for opplæring/oppfølging. Arbeidsoppgaver som krever spesielt utstyr og tilsyn utføres i basen. Kontakt og samarbeid om arbeidsoppgaver med andre innsatte vil også være et positivt innslag. De resterende dager benyttes til celloarbeid. Tilbudet organiseres som utlånskasser med ulike aktiviteter, som innsatte selv har kommet fram til etter informasjonsmøte og kreativ dag. Dette kunne være smykkearbeid, produksjon av sjakkspill, lærarbeid, aktiviteter knyttet til ulike høytider og delproduksjon for eksterne samarbeidspartnere. Aktivitetene lar seg lett byttes til nye aktiviteter. Utlånskassene inneholder et hefte som beskriver aktiviteten, oppskrifter, maler og noe historikk, nødvendig utstyr og materiell for å kunne utføre aktiviteten. Tiltak 1 vil totalt sysselsette 10 innsatte, to grupper med fem i hver gruppe.

Tiltak 2

Et permanent tilbud fem dager i uka. Tilbudet vil både inneholde en opplæringsdel og en produksjonsdel, som krever et samarbeid mellom arbeidsdriften og skolen. Aktiviteten som ble foreslått etter informasjonsmøte og kreativ dag var trykk på t-skjorter med tekst, logo og overføring av foto og tegninger. Målgruppen kan i en oppstartfase være innsatte og ansatte i eget fengsel og andre fengsel. Tiltaket vil kreve organisering av eget firma, etter en forenklet ungdomsbedriftsmodell. Arbeid vil medføre markedsføring, layout, produksjon og distribusjon, hvor innsatte selv er ansvarlige for arbeidsoppgavene. Tilbudet vil i en oppstartfase sysselsette fem innsatte, og kan etter hvert utvides.

Tanker i ettertid

Dette eksempelet viser at en kreativ dag kan gi muligheter for involvering fra innsatte - en deltagerinnflytelse gjennom hele prosessen, fra ideer på informasjonsmøtet og til konkrete forslag på aktiviteter etter kreativ dag. De to foreslåtte tiltakene vil være avhengig av et tverrfaglig samarbeid mellom skolen og arbeidsdriften, mellom praksisopplæring og teoriundervisning. Foreslåtte tiltak vil også kunne gi bedre muligheter for sambruk av areal og ressurser. Produkter og tjenester i forslagene vil være tilpasset et marked. Det må arbeides videre med konkretisering av både organiseringsform og aktiviteter. Det bør derfor settes ned en gruppe som kan videreutvikle forslagene til tiltak fram til implementering. I denne fasen bør det sees på anvendelse og på hvordan de foreslåtte tiltakene evalueres, også med tanke på en videreføring av tilsvarende prosjekt og spredning til andre målgrupper i andre fengsler.

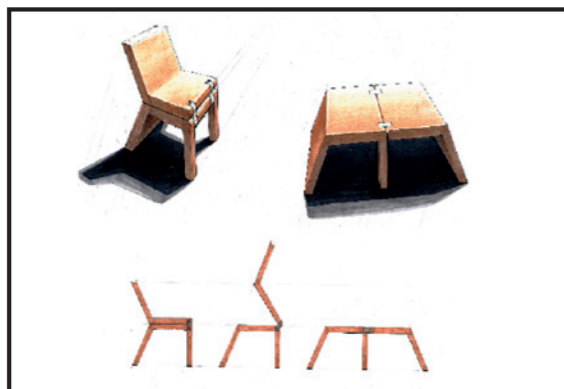
Skapelsesberetningen

Produktdesign i Ålesund fengsel

Innsatte ved arbeidsdriften i Ålesund fengsel har tidligere oppnådd salgssuksess med produktene "Fluktstolen" og "Rømmebegeret". Designet på produktene har vært lånt litt "herfra og derfra". Sommeren 2008 satte Ålesund fengsel for alvor produktutvikling og design på plakaten.

"Sommerdesignkontor" er et prosjekt som startet i 2005 hvor Bedriftsforbundet, i samarbeid med designutdanningsinstitusjoner i Norge, tilbyr bedrifter kreativ hjelp. Prosjektet har først og fremst som mål å inspirere bedrifter til å bli mer bevisst på viktigheten av god design og å motivere til økt forståelse for god design som konkurransefortrinn.

I sju uker har fem studenter fra Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo og Institutt for produktdesign ved NTNU arbeidet med produktutvikling ved Ålesund fengsel. Gjennom hele perioden har studentene i samarbeid med innsatte i arbeidsdriften hatt en gjennomgang av eksisterende produkter med tanke på videreutvikling og nyutvikling av produkter eller tjenester. Knaggen "Hekta", dragen med det helt naturlige navnet "Fengselsfuglen" og lampeserien "Rampelys" er gode eksempler på produktutvikling satt i system. Dette fleksible møbelet på bildet under ble utviklet for Ålesund fengselsbedrift - et møbel som kan brukes både som stol og som benk. Leddmekanismen og skjøtene i treet byr på spennende tekniske utfordringer i produksjon.



Arbeidsdriften i Ålesund fengsel er et eksempel på bedrifter som tidligere ikke har brukt profesjonelle designere i produktutvikling. De positive resultatene etter "Sommerprosjektet" viser at dette kan være en vei å gå for arbeidsdriften i flere norske fengsel, med tanke på hvor viktig det er med god design og produktutvikling. I danske fengsel har de utviklet et produksjonsopplegg, organisert som et firma, hvor flere fengsel lager ulike deler som settes sammen til et produkt. Firmaet har bla. laget sin egen logo.

Handlingsrommet – realisering av ideen

Når målet er innføring og kjennskap til kreative prosesser, stopper prosessen i Prøverommet. Hvis målet er å komme fram til et produkt, er gjennomføringsfasen også avgjørende for en vellykket prosess. Ideer som har kommet fram i Drømmerommet, vurdert og valgt i Prøverommet, skal nå bearbeides videre til en realisering i Handlingsrommet.. "Entreprenøren er en person som ser åpninger for, og har kompetanse til å få i gang nyskapende, økonomisk lønnsom aktivitet".

I Handlingsrommet må innsatte selv erfare hva det innebærer å ta ansvar, å sette ideer ut i livet – kanskje for enkelte på en ny måte. For læringsprosesser som har entreprenørskap som mål, kan ikke Handlingsrommet begrenses til klasserommet eller verkstedet. For å kunne gi innsatte nødvendig kunnskap og erfaringer, må klasserom og verksted "åpnes" og andre yrkesgrupper hentes inn. På denne måten skapes læringsarenaer både for innsatte, ansatte og lokalt nærings- og arbeidsliv. Dette er nytenkning i forhold til tverrfaglighet, organisering og samarbeid som legger til rette for læringsprosesser som fremmer entreprenørskap. I generell del av læreplanen legges det vekt på et helhetlig og tverrfaglig syn på læring, der både klasserom og nærmiljø er arena, med eleven i sentrum. Dette kan bidra til å utvikle innsattes handlingskompetanse, et av kriteriene for entreprenørskapsprosesser - kompetanse som for enkelte kan være en døråpner etter soning.



Ungdomsbedrift (UB)

Ungdomsbedrift er en av flere pedagogiske metoder i arbeidet med entreprenørskap i opplæringen. Metoden bygger på prinsippet om problemorientert og erfaringsbasert læring eller "learning by doing" (John Deweys teorier). Læringsaktiviteter setter den "aktive" innsatte i fokus, hvor egne erfaringer blir koblet til kunnskap.

Innenfor rammen av et skoleår eller en kortere periode, skal innsatte etablere, drive og avvikle Ungdomsbedriften. Dette skal gjøres med støtte og veiledning fra lærere, instruktører og verksbetjenter. Samarbeid med lokalt nærings- og arbeidsliv, samt mentor, bidrar til å øke læringsutbyttet.

Ungdomsbedriften kan bestå av to eller flere, men all erfaring tilsier at det beste er om bedriften består av en gruppe på fem til åtte innsatte.

En Ungdomsbedrift skal registreres via Ungt Entreprenørskap i Brønnøysundregistrene, og får eget organisasjonsnummer. Ungdomsbedrifter faller inn under definisjonen av veldedige og allmenntilgjengelige institusjoner. Omsetningsgrensen er på 140.000 kr. innen en 12 måneders periode (Skatteloven § 2-32, 2.ledd). Overstiger omsetningen dette beløpet må ungdomsbedriften registrere seg som momspiktig (Merverdiavgiftsloven § 28, 1.ledd).

Gjennom Ungdomsbedriften produserer, markedsfører og selger innsatte et produkt - en vare eller en tjeneste. De får trening i å jobbe kreativt og løsningsorientert. Gruppen må samarbeide som et team for å nå felles mål. Dette kan øke evnen til å kommunisere og gir trening i problemløsning, organisering og arbeidsfordeling. Metoden kan gi den enkelte kunnskap om og forståelse for bedriftsetablering. Den stimulerer til en bevissthet om informasjonsinnhenting og det å kunne nyttiggjøre seg veiledning.

Entreprenørskapsprosessen har ulike faser, avhengig av tidsperioden man velger å bruke. Innholdet i opplæringa, kompetansen man tilegner seg og måten man velger å organisere dette på, vil være avhengig av målet. Gjennom en problemorientert og erfaringsbasert læringsform, kan kunnskap fra enkeltfag knyttes til meningsfulle sammenhenger.

Metoden er fleksibel og kan tilrettelegges ut fra lokale rammebetingelser. En Ungdomsbedrift i arbeidsdriften kan derfor knytte etableringen til et konkret prosjekt, hvor målet for eksempel er produktutvikling av en bestemt vare. Når det på denne måten er satt faste rammer rundt selve forretningsideen, vil man ikke ha behov for å gå inn i de ulike fasene på samme måte som en Ungdomsbedrift organisert under skolen.

Målgruppe

- 11. - 13. trinn.

Stimulerer til

- Bruk av kreative prosesser
- Samarbeid og gruppedynamikk
- Trening i organisering og arbeidsfordeling
- Å kommunisere
- Problemløsning
- Å våge å prøve og feile
- Å kunne nyttiggjøre seg veiledning
- Bevissthet om informasjonsinnhenting
- Bevisstgjøring om ulike presentasjonsteknikker



Ungdomsbedrift og Kunnskapsløftet

I Kunnskapsløftet omtales entreprenørskap som et virkemiddel til å fornye opplæringen. Det legges vekt på variasjon i læringsformer og læringsarenaer, mer praktisk læring og større valgfrihet i nært samspill mellom skolen og samfunnet.

Både læreplaner for fellesfag og programfag på yrkesfaglige og studiespesialiserende utdanningsprogram inneholder mål som kan settes i sammenheng med entreprenørskap. Det er en rekke overlappinger og krysningspunkt mellom læreplanmålene og de ulike arbeidsoppgavene som ligger under en Ungdomsbedrift. Ungdomsbedrift som en pedagogisk metode, er derfor et godt utgangspunkt for tverrfaglig samarbeid mellom fellesfag og/eller programfag. Metoden er "limet" hvor ansatte med ulik fagkompetanse samarbeider. Gjennom problemorienterte, erfaringsbaserte læringsformer blir kunnskap fra enkeltfag knyttet til meningsfulle sammenhenger, slik at innsatte får den beste læringseffekten og mest mulig konkretisering av læreplanmålene.

Metoden er også godt egnet til prosjekt til fordypning (PTF) i yrkesforberedende utdanningsprogrammer. Prosjekt til fordypning skal gi elevene mulighet til å prøve ut enkelte eller flere sider av aktuelle lærefag innen relevante utdanningsprogram. De skal få erfaring med innhold, oppgaver og arbeidsmåter som karakteriserer de ulike yrkene innen utdanningsprogrammene. De skal fordype seg i kompetansemål fra læreplanene på Vg3-nivå og ta relevante fellesfag fra Vg3 og programfag fra studiespesialiserende utdanningsprogram. Ungdomsbedrift kan også benyttes som en metode i valgfrie programfag (VPF) i studieforberedende utdanningsprogrammer.

Ungdomsbedrift og Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften (2005-2008)

Delmål 1, 2 og 3 i Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften, berører entreprenørskap og metoden Ungdomsbedrift. Under følger en oversikt som viser et **udrag** av sammenfallende strategier og tiltak, sammenholdt med faktorer som fremmer entreprenørskap og kriterier for elevenes læringsmiljø (Strategiplan for entreprenørskap i utdanning "Se mulighetene og gjør noe med dem!"). Dette kommer spesielt tydelig fram under:

- **Faktorer:** Samarbeid med lokalsamfunnet
- **Kriterier:** Samarbeid mellom skole og lokalt samfunns- og næringsliv. Tverrfaglig arbeidsform.

Strategiplan for entreprenørskap:

Faktorer som fremmer entreprenørskap - Samarbeid med lokalsamfunnet:

- Entreprenørskapsopplæring forutsetter et nært **samarbeid mellom skole og lokalt nærings- og samfunnsliv**.
- Kontakt mellom utdanningsinstitusjonene og lokalt nærings- og samfunnsliv kan gi **gjensidig nytte** ved at det øker **utdanningens kvalitet** og relevans og **styrker arbeidslivets rekruttering og kompetanseutvikling**.
- Ulike læringsarenaer gir elevene innsyn i ulike arbeidsprosesser, praktisk arbeidserfaring og **kunnskap om arbeidslivet**. Gjennom dette kan elever se et arbeidsmarked i endring, som igjen kan synliggjøre nytten av aktiv deltakelse i nyskapende aktiviteter og entreprenørskap.

Strategiplan for entreprenørskap:

Kriterier for elevenes læringsmiljø - Samarbeid mellom skole og lokalt samfunns- og næringsliv:

- Entreprenørskapskultur kjennetegnes av et aktivt og forpliktende samspill mellom skole og nærings- og samfunnslivet.
- En av utdanningssystemets viktigste oppgave er å utdanne til et **framtidig arbeidsliv**.
- Samfunnet er i så rask endring at skolen alene ikke har mulighet til å gi den nødvendige kompetansen, uten å ha et tett og **gjensidig samarbeid** med lokalt samfunns- og næringsliv.

Strategiplan for entreprenørskap:

Kriterier for elevenes læringsmiljø - Tverrfaglig arbeidsform:

- Entreprenørskap er en tverrfaglig arbeidsform som bygger opp elevenes kunnskaper, ferdigheter og holdninger.
- Selve kjernen i entreprenørskapskompetanse ligger i det å ha evnen til se løsninger ut fra bredden av ens eget erfaringsgrunnlag og kunne anvende dette i nye sammenhenger.
- Ved å løse opp skillene mellom fagene og oppmuntre elevene til å søke bred kunnskap i egen problemløsning, vil de i større grad finne kreative løsninger og få resultat som de kan nyttiggjøre seg videre.
- Det er først når elevene har utviklet evnen til å tenke **tverrfaglig** og ser forbindelser mellom fagene, at de etablerer kunnskap som kan nyttiggjøres i flere sammenhenger.

Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften:

- Delmål 1: Arbeidsdriften skal kunne gi kompetanse for det ordinære arbeidsliv og skape reelle jobbmuligheter ved løslatelse
- Delmål 2: Arbeidsdriften skal være en integrert del av rehabiliteringsarbeidet i fengslene
- Delmål 3: Ansattes kompetanse skal utvikles for å møte nye krav til arbeidsdriften

Strategier og tiltak

- **Tilrettelegge for et godt samarbeid med det ordinære arbeidsliv i lokalmiljøet.** (1)
- Utrede muligheten for utvidet samarbeid med private bedrifter i arbeidsdriften, herunder hvordan dette kan **gi gjensidig utbytte** ved at **innsatte får tilført kompetanse i moderne arbeidsliv** og at bedrifter kan nå bedriftsøkonomiske mål.(1)
- Styrke **samhandling** mellom ledelse, fengselsbetjenter, **andre ansatte i fengslene** og verksbetjentene.(2)
- Gjennomgå rutiner og planlegge **lokalt samarbeid**. Tiltak som gir **møtepunkter for forpliktende samhandling** skal vektlegges. Det skal her sikres at verksbetjentene - har en rolle i planarbeid rundt enkeltinnsatte, herunder å gi råd om utvelgelse av innsatte til programmer eller andre tiltak. - **deltar på felles læringsarenaer**, i arbeidsgrupper og generelt arbeid rundt utvikling av rehabiliteringsarbeidet i fengslene.(2)
- Styrke **forvaltningssamarbeidet** der arbeidsdriften er arena.(2)
- Gjennomføre og evaluere lokale og /eller regionale **samarbeidsprosjekter** der **arbeidsdrift** og andre etater er involvert, blant andre **skole**, NAV og helsetjenesten. Minst et prosjekt skal innebære en organisering med **delt arbeidsdag** der innsatte i utgangspunktet har flere enn en aktivitet i løpet av en dag.(2)
- Benytte **tverrfaglig kompetanse** i arbeidsdriften, som **forvaltningssamarbeidspartnere**, kontaktbetjenter, fritidskonsulenter mv.(3)
- Ved planlegging og gjennomføring av pilotprosjektene som følge av strategien, skal det vurderes om disse kan **prosjektorganiseres/teambaseres** og om man kan benytte **kompetanse på tvers** av fengslene (spesialisering). Etablere rutiner for at kontaktpersoner i andre etater NAV, **skole**, helse ea.) inviteres til og **holde kurs/ gi informasjon til innsatte og ansatte** i arbeidsdriften.(3)

Materiell

I boka "Ungdomsbedrift i Kunnskapsløftet" (2007), skrevet av Nina Elisabeth Nilsen, tar hun for seg ulike læreplaner og hvordan entreprenørskap og Ungdomsbedrift kan implementeres. Hun ser på fellesfagene norsk, engelsk, matematikk og samfunnsfag, ulike studiespesialiserende og yrkesfaglige programfag samt prosjekt til fordypning. Hun har også skrevet "Dypdykk i entreprenørskap"- Lærerveiledning i entreprenørskap og ungdomsbedrift som pedagogisk metode (2007). Ungt Entreprenørskap har laget et veilederhefte og nettbasert materiell for lærere. For elever er det laget en bedriftsperm og en bedriftshåndbok som gir en grundig gjennomgang av innholdet i de ulike fasene.



De ulike fasene

Når man arbeider med metoden Ungdomsbedrift gjennom ett helt skoleår, deles året inn i fire faser. Under følger et kort sammendrag av innholdet i hver fase og en skjematisk årsplan, inndelt i de fire ulike fasene. Årsplanen viser de ulike aktivitetene som inngår i en Ungdomsbedrift og forslag til arbeidsoppgaver og innhold til hver aktivitet. Planen gir også tips til tema og fag som kan integreres og forslag til mulige samarbeidspartnere som kan trekkes inn i arbeidet rundt Ungdomsbedriften.

- Fase 1 – Idèskaping og planlegging
- Fase 2 - Etablering
- Fase 3 - Drift
- Fase 4 – Avvikling

I fase 1 kan oppgaver fra Drømmerommet og Prøverommet benyttes, spesielt under idèskaping, bearbeiding og vurdering av ideer, men også under produktutvikling når fokus ligger på målgrupper og marked. Når ideene skal realiseres i fase 2 og fase 3, skjer dette i Handlingsrommet. For mer utfyllende informasjon om de ulike fasene og en grundigere gjennomgang av de ulike arbeidsoppgavene, anbefales "Bedriftshåndboka for Ungdomsbedrifter", utgitt av Ungt Entreprenørskap.

Fase 1 – Idèskaping og planlegging

I oppstartfasen når grunnlaget for en lærerik periode legges, er det viktig å bruke tid på å utvikle et godt klima for samarbeid. Gruppa bør bli et team som sammen når felles mål. Hovedtyngden i denne fasen er arbeidet med idèskaping og kreativitet. Gjennom produktutvikling skal de ulike ideene vurderes og bearbeides. Deretter formuleres en forretningsidè. Denne ideen er kjernen i ungdomsbedriften. Hvordan ungdomsbedriften skal nå sine kunder, hvilke markeder man skal inn på og hvilke stillinger som må opprettes i bedriften, avhenger av ideen. Dette resulterer i en forretningsplan hvor det ligger en markedsplan og en oversikt over økonomi og budsjett. Dette er gode hjelpemidler for å ta beslutninger og styre bedriften. Visjon og verdigrunnlaget for bedriften skal utformes. Nettverk etableres og avtale inngås med mentor fra lokalt næringsliv.

Årsplan. Fase 1 - Idèskaping og planlegging

Aktiviteter i Ungdomsbedriften:	Forslag til arbeidsoppgaver og innhold:	Mulige samarbeidspartnere:	Tips til tema og fag som kan integreres:
Bli kjent og utvikle klima for samarbeid	Se øvelsene fra Kreative verksted for innsatte under Kreative team : <ul style="list-style-type: none"> • Mitt kreative visittkort. • Teamhjulet. • Øvelsen: Personlige stiler kan også brukes. <p>Allerede her kan det utarbeides kjøreregler og avtaler rundt ambisjonsnivå og målsetting med ungdomsbedriften</p>		Tverrfaglig
Hva er en Ungdomsbedrift	Orientering fra tidligere innsatte som har vært med i UB. Fortelle om erfaringer og hva årshjulet inneholder. Kortfilmer som kan lastes ned fra www.ue.no .	Elever fra hovedskolen som har erfaring med UB. Orientering fra ansatte i Ungt Entreprenørskap.	
Kreativitet og idèøking	Organiseres som Kreative verksted . Øvelser fra Drømmerommet : <ul style="list-style-type: none"> • Korte kreativtetsøvelser. • Brainstorming. • Tvangskombinasjoner. • Bisosiasjon - med slumpord eller slumpbilder. • Bisosiasjon - nye ideer fra gamle ideer. <p>Se Kreativ dag for innsatte varetekt og lukket avdeling, Trondheim fengsel. Ungt Entreprenørskap (UE) har en database med tips og råd til kreative metoder. Ansatte kan få tilgang til databasen.</p>	Kortkurs i kreative prosesser, personer fra eksterne kreative fagmiljø. UE arrangerer også kurs i kreativtetsøvelser og kreative prosesser. Mentor, hvis vedkommende er på plass og ønsker å delta i denne fasen.	Fellesfag (norsk og samf. fag) Programfag

Vurdering av ideer og produktutvikling	<p>Organiseres som Kreative verksted. Øvelser fra Prøverommet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • PMI. • "De seks tenkende hatter". • Kritiske spørsmål. • Collage. • Produktutvikling med fokus på produkt, marked og målgruppe. • Prototyper • Produktets design (visuelle utforming) er en viktig komponent i produktutvikling. <p>Resultatene etter en produktutvikling med fokus på produkt, målgruppe og marked, analyseres og brukes når forretningsplan utarbeides.</p>	Eksterne gründere kan fortelle om sine erfaringer rundt produktutvikling. Innovasjon Norge i forhold til vurdering av ideer. Ansatte i reklamebransjen kan veilede på målgrupper og marked. Visitorer med erfaring fra gründervirksomhet. Ansatte med spisskompetanse fra arbeidsdriften kan veilede under produktutvikling. Høgskoler og enkelte bedrifter kan gi veiledning på utvikling av prototyper	Fellesfag (norsk, matematikk og samf. fag) Programfag Tverrfaglig
Forretningsidé	<p>Forretningsidé er de forretningsmulighetene som man finner frem til ut i fra markedsbegreb, kunder, produkter og konkurransefortrinns. Forretningsideen skal være lett å fortelle til andre, og den skal med noen få setninger gi svar på:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvilke spesielle og unike egenskaper har produktet eller bedriften? • Hvilke behov skal tilfredstilles? • Hva tilbys for å dekke behovene? • Hvem tilbyr man til? • Hvilke konkurransefortrinns man har? 		Fellesfag (norsk og samf.fag) Programfag Forretningssområdet kan/ bør være knyttet opp mot programfag Fellesfag (norsk og samf. fag) Tverrfaglig
Visjon og verdier	<p>For bedre å unngå konflikter i ettertid, bør det brukes tid på å bli enig om Ungdomsbedriftens felles mål. Utarbeide visjon som gir mening og retning slik at kursen holdes. Vise eksempler på visjoner:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Walt Disney: "We shall make people happy" • Skoleavdelinga Trondheim fengsel: "Rom for alle, blikk for den enkelte" <p>Utarbeide kjerneverdier som skal være styrende for bedriften. Vise eksempler på verdier:</p> <ul style="list-style-type: none"> • UE: "Framtid, samspill og skaperglede" <p>Undersøke mål, visjon og verdi til kjente firma som for eksempel Nokia. Forslag på visjon og verdi, kan lastes ned fra ue.no Se Visjon og Verdier fra Børsons Bazar</p>		Fellesfag (norsk og samf.fag) Programfag

Nettverk	For å gjennomføre en idé er vi ofte avhengige av et samarbeid med andre. Lag nettverkskart som viser både personlige nettverk og nettverk som kan gi tilgang til ekspertkunnskap, Tid, ideer, verdifull informasjon og personlig utvikling. Se Nettverkskart fra Gründercamp . Se også uementor.no		Fellesfag (samf. fag)
Mentor	Mentor skal være en veileder gjennom erfaringsutveksling, bygd på egne kunnskaper og erfaringer fra arbeidslivet. Alle bedrifter skal ha minst en mentor fra lokalt arbeids- og næringsliv.	Lokalt arbeids- og næringsliv. UE har en egen mentorbank på uementor.no	
Økonomi med budsjett	Oversikt over økonomien er en viktig del av det å drive bedrift. Et resultatbudsjett viser en total oversikt over de inntekter og utgifter bedriften forventer å få. Hvis det opprinnelige budsjettet viser et underskudd, må man enten revurdere forretningsideen, eller få ned kostnadene og/eller øke inntektene ved høyere salgspriser/salgsvolum. Når salgsprisen på produktet/tjenesten bestemmes, er det flere forhold å ta hensyn til. Hva det koster å framstille produktet/tjenesten (produktkalkyle). Hva markedet faktisk er villig til å betale for produktet/tjenesten. Samtidig er det viktig at salgsprisen også gir et overskudd per solgte enhet.	En representant fra bank, som gir en innføring i økonomi og budsjett.	Fellesfag (Matte)
Oppstartkapital	En Ungdomsbedrift er et andelsselskap med fastsatt andelskapital. Elever i den ordinære videregående skole kan selge andeler for å skaffe startkapital. Andelskapitalen kan ikke overstige 10.000.- Ved avvikling av Ungdomsbedriften skal det betales tilbake andelskapital til alle som eier andeler i bedriften. Dette representerer tilbakebetaling av innskutt kapital. Dette er lite realistisk i et fengsel. Her kan man ved første gangs oppstart søke om oppstartsmidler både fra hovedskolen, fengslet og kanskje Friomsorgen.	Ledelsen ved hovedskolen og fengslet. Friomsorgen	Fellesfag (norsk og matte)

Markedsplan	<p>En plan for hvordan bedriften skal markedsføres bør si noe om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pris: Når prisen skal fastsettes, må man ta hensyn til kostnader. Hva koster tilsvarende produkter? Vær obs. på at prisen på produktet kan formidle ulik grad av kvalitet. • Produkt: Hvilken kvalitet, design, merkevare og emballasje skal produktet ha? • Påvirking: Dette kan gjøres gjennom personlig salg, reklame, PR, webside, brosjyremateriell og logo etc. Tenk kreativt! Utfordringen blir å vurdere hvor mye man skal eller har mulighet til å satse. Noe av arbeidet kan gjøres av ungdomsbedriften, men tjenesten kan også kjøpes av andre ungdomsbedrifter/ bedrifter • Plass/distribusjon: Hvor og hvordan skal produktet selges? Ved å oppsøke kunden personlig, via venner og familie, ved bruk av telefon, pr. postordre, på websiden, direkte fra eget verksted, via grossist, via detaljister, på messer etc. Det som bestemmer valg av salgskanal, er tildels hvor kunden vil kjøpe produktet, dels hvilke kostnader det innebærer for bedriften. <p>Markedsplanen bør også inneholde en aktivitetsplan som antyder hvilke markeds- og salgsaktiviteter som skal gjennomføres og når.</p> <p>Se Kråkesølv UB om markedsføring</p>	Fellesfag (Matte og norsk) Programfag Tverrfaglig
-------------	--	--

Forretningsplan	<p>En forretningsplan er en videreutvikling av forretningsideen. En simulering og et hjelpemiddel til å få i gang bedriften. En strukturert forretningsplan er et styringsverktøy for bedriften gjennom hele året eller perioden.</p> <p>Brukes også når forretningsideen skal presenteres for mentor og andre samarbeidspartnere.</p> <p>Forretningsplan sendes Ungt Entreprenørskap, hvis bedriften ønsker/ har mulighet til å delta på fylkesmesse for ungdomsbedrifter.</p> <p>Det er flere måter å sette opp en forretningsplan på, men den bør inneholde:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Forside • Innholdsfortegnelse • Sammendrag • Forretningsidé, som beskriver produktet og hva som gjør det spesielt • Mål (kvalitative og kvantitative) • Visjon og verdier • Organisering av bedriften - hvor mange stillinger er det behov for • Markedsvurdering – hvem vil kjøpe produktet og hvorfor. Mulige konkurrenter. • Økonomi m/budsjett - kapitalbehov og finansiering • Markedsplan – hvordan gjøre kundene/ målgruppa oppmerksom på produktet • Framdriftsplan • Bedriftens utvikling og utsikter til lønnsomhet på lang sikt <p>I heftet "maler og skjemaer", utarbeidet av UE, finnes disposisjon til forretningsplan.</p>	Bank Etableringskontor	Fellesfag (norsk, matematikk og samf.fag)
-----------------	--	---------------------------	--

Enkel forretningsplan:

Forretningsidé:

Hvilke spesielle og unike egenskaper har produktet eller bedriften?
Hvilke behov skal tilfredstilles?
Hva tilbys for å dekke behovet?

Visjon	Verdier	Mål
--------	---------	-----

Marked	Kjøpskriterier	Kompetanse	Teknologi	Utfordringer
Hvem tilbyr man til?	Hvorfor kjøper kunden produktet? Hvilke konkurransefortrinn har produktet?	Har bedriften rett kompetanse? Mangler gruppa noe kunnskap?	Hva trengs og finnes nødvendig teknologi og utstyr for å produsere?	Hva er de største utfordringene for Ungdomsbedriften?
Aktivitetsplan (handlingsplan):				
Hvem er ansvarlige for hva:				
Behov for oppstartkapital, hvordan skaffe dette:				

Fase 2 – Etablering

I løpet av etableringsfasen skal Ungdomsbedriften velge bedriftsnavn og logo, utforme organisasjonskart som viser de ulike stillingene og ansvarsområder knyttet til dette. Det skal legges opp til søknad og ansettelse til de ulike stillingene, samt nominasjon av ulike styreverv. I løpet av etableringsfasen skal det avholdes stiftelsesmøte. I dette møtet blir bedriften formelt etablert. Bedriften registreres hos Ungt Entreprenørskap. Når organisasjonsnummeret er mottatt, kan det etableres bankforbindelse/ åpnes bankkonto.

Årsplan. Fase 2 – Etablering

Aktiviteter i Ungdomsbedriften:	Forslag til arbeidsoppgaver og innhold:	Mulige samarbeidspartnere:	Tips til tema og fag som kan integreres:
Navn og logo på bedriften	UB/Ungdomsbedrift <u>må</u> være en del av bedriftsnavnet. Navnet bør kanskje si noe om bedriften? En logo skal symbolisere og skape gjenkjennelse for kunden. Den bør derfor være koblet til bedriftens virksomhet. En logo, sammen med skriftsnitt, fargeplan, symboler, motto/slagord, utformingselementer mm, er en del av merkevarebyggingen til bedriften. Dette skal gi produktet egenskaper, fordeler, verdier, ideer og "personlighet". Merkevarebygging eller "branding", er viktig i markedsføring og kan føre til mange fordeler for bedriften. Logoen bør brukes på rapporter og brev osv som benyttes ved kommunikasjon med kunder, leverandører osv. Den bør også stå på brosjyrer, plakater og annet markedsføringsmateriell. Må derfor være egnet til forstørring/ forminsking og kan trykkes i både sort/hvitt og farger. Se logo for UB Carpe Diem	Reklamebransjen. Samarbeid med Vg1 Design og håndverk på hovedskolen eller andre nærskoler.	Fellesfag (norsk og samf.fag) Programfag
Organisasjonskart	Hvilke behov for stillinger bedriften har og hvilke ansvarsområder de ulike stillingene innehar, er avhengig av og må tilpasses valgt forretningsidè. Forslag på stillinger: <ul style="list-style-type: none"> Leder for daglig drift Leder for personal Leder for økonomi og budsjett Leder for produksjon Leder for markedsføring Leder for salg Produksjonsmedarbeidere Det er viktig å understreke at alle stillinger, både leder for daglig drift og produksjonsarbeidere, er like viktige for hele bedriftens beste	Personalleder fra hovedskolen, fengslet eller privat næringsliv kan gi en orientering rundt ulike stillinger og ansvarsområder. Mentor for bedriften kan også brukes eller være behjelpelig med å skaffe riktig fagperson.	Fellesfag (norsk og samf.fag)

Søknad på stilling	Alle i bedriften bør lage en skriftlig søknad og CV på ønsket stilling.	UE har i samarbeid med Manpower utviklet et eget program "Fra utdanning til jobb". Dette er beregnet på alle elever i videregående skole, både innen yrkesfaglig utdanning og studieforberedende programområder. Programmet er praktisk rettet og skal gjøre elevene bedre rustet til å søke jobber (lærlingplass, deltidsjobb, sommerjobb, fulltid-sjobb). Elevene får praktiske tips om hva som skal være med i en søknad og CV. De får kjennskap til hva som skiller en god og en dårlig søknad og CV fra hverandre. Se Entreprenørskapsløypa, post 3	Fellesfag (norsk og samf.fag)
Intervju og ansettelser	I samarbeid med ansatt leder for daglig drift i ungdomsbedriften og/eller kontaktlærere, intervjues og ansettes de øvrige i bedriften. Det bør utarbeides arbeidskontrakter for alle ansatte.	Manpower Personalleder fra privat eller offentlig sektor, som ble brukt under orientering om stillinger og ansvarsområder kan også brukes her. Mentor.	Fellesfag (norsk)
Styreverv	Alle ansatte skal sitte i styret for ungdomsbedriften. Følgende verv bør dekkes: <ul style="list-style-type: none"> Styreleder Nestleder Styremedlemmer 		Fellesfag (norsk og samf.fag)

Stiftelsesmøte	<p>I dette møtet blir bedriften formelt etablert. Skriftlig innkalling bør sendes ut i god tid, til alle ansatte i bedriften, mentor, ansvarlig lærer/e og leder/ inspektør for opplæring innen kriminalomsorgen. Mentor og lærer har ikke stemmerett, men kan uttale seg på dette møtet.</p> <p>Før møtet må dette være klart:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Forretningssideen • Forslag til bedriftsnavn • Stifternes navn, adresse og fødselsnummer • Hvem som skal være daglig leder, styreleder og nestleder. • Hvem som representerer selskapet utad (signaturrett og prokura) • Hvem som skal være revisor. Det er ikke nødvendig med en formelt godkjent revisor. En hvilken som helst ekstern person (ofte lærer) kan opptre som revisor så lenge han er myndig. • Hjemsted for bedriften (kommune) • Størrelsen på andelskapitalen (minimum og maksimum) • Alle nødvendige registreringspapirer • Forslag til vedtekter <p>Under møtet skal bedriften:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Godkjenne vedtekter • Velge styre • Skrive møteprotokoll <p>Vedtektene og møteprotokollen (protokoll for stiftelsesmøte) må foreligge i elektronisk format, (for eksempel i Word eller som pdf) fordi de skal lastes opp på nett i løpet av bedriftsregistreringen.</p> <p><u>Alle</u> stiftere må signere på protokoll for stiftelsesmøtet.</p> <p>Følgende maler kan lastes ned fra UE:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Invitasjon til stiftelsesmøte • Avtale med ansvarlig lærer • Protokoll for stiftelsesmøte • Forslag til vedtekter 	Mentor	Fellesfag (norsk)
----------------	--	--------	-------------------

Registrering	<p>Registrering Online og papirversjon til Ungt Entreprenørskap i eget fylke.</p> <p>For å unngå forsinkelser i registreringen, bør ansvarlig lærer, i forkant, registrere seg på www.ue.no. Dette fordi elever skal være knyttet til en ansvarlig lærer.</p> <p>Det er også en fordel hvis ansvarlig lærer i forkant av registreringa, registrerer hver enkelt medlem i ungdomsbedriften</p> <p>I løpet av registreringen skal bedriftens vedtekter og referat fra stiftelsesmøtet lastes opp. Sørg for å ha avholdt stiftelsesmøte og ha disse papirene klare til opplasting.</p> <p>Rutinene for registrering:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lærer registrerer seg på www.ue.no og logger seg inn på "min side". Herfra kan det opprettes en ungdomsbedrift. Fra det øyeblikket navnet på bedriften er registrert, vil man ha mulighet til å gå ut og inn på nevnte side. • Fyll inn all relevant informasjon, blant annet navn på medlemmer, hvis dette ikke er gjort tidligere. Forretningsside og navn på ansvarlig lærer. • Ansvarlig lærer vil motta en e-post hvor han/hun blir bedt om å bekrefte sin tilknytning til vedkommende ungdomsbedrift. Vedkommende vil også motta en e-post med innloggingsinformasjon til nettsiden, og kan gå inn og lese "min side". • Når registreringsmeldingen er klar til sending, må den skrives ut. Daglig leder og ansvarlig lærer skal signere på papirene. Deretter sendes registreringsmeldingen til UE-kontoret i eget fylket. Herfra sendes registreringsmeldingen videre til Brønnøysundregistrene. • Bedriftsattesten med organisasjonsnummer fra Brønnøysundregistrene blir sendt til skolen, med ansvarlig lærer som mottaker. • Papirene må kontrolleres før de sendes til UE-kontoret. Dette for å unngå at papirene kommer ubehandlet i retur fra UE eller Brønnøysundregistrene. <p>Sjekk følgende før registreringspapirene sendes til UE i fylke:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kopi av vedtekter, møteinnkalling og protokoll fra stiftelsesmøtet med originale underskrifter (signert med blå penn) • Ungdomsbedriften må registrere mentor med opplysninger. Mentor må også registrere seg på www.ue.no • Kvittering for innbetaling av registreringsavgift (kr. 200.-) • Alle celler må fylles inn (navn, adresse, postnummer, poststed, fødselsnummer, kjønn, stilling, styreverv, e-post til lærer). • Meldingen må signeres av ansvarlig lærer pkt. 29 og av daglig leder/styreleder på siste side. • Husk å sende inn registreringsmelding i to eksemplarer 	UE tilbyr hjelp med registrering	Fellesfag (samf.fag)
Åpning av konto	<p>Hvis ungdomsbedriften ønsker egen konto, faller dette på ansvarlig lærer eller andre involverte lærere.</p> <p>Husk bedriftsattest.</p> <p>Det kan gå noe tid (ca.3 uker) fra sendt registrering til attesten kommer fra Brønnøysundregistrene.</p>		

Fase 3 - Drift

I denne fasen vil innsatte få kjennskap til hva daglig drift av en bedrift innebærer. Grappa vil erfare hvordan det er å jobbe sammen som team. Det er viktig med gode arbeidsrutiner og enighet om arbeidsfordeling av de ulike oppgavene. Konkrete arbeidsoppgaver som ledelse av bedriften, innkjøp, produksjon, markedsføring, salg, økonomihåndtering og regnskapsføring står sentralt.

I fase 3 bør man være bevisst på hvilke resultater man ønsker å oppnå i forhold til de mål som er nedfelt i forretningsplanen. Aktivt bruk av nettverk øker læringsutbyttet. Det skal avholdes jevnlig styremøter, med og uten mentor.

Hvis bedriften ønsker eller har mulighet til å delta på fylkesmessa for Ungdomsbedrifter, må det utarbeide en delårsrapport. Denne rapporten skal vise alt arbeid og all aktivitet som er gjort første halvår. Rapporten gir ansatte en oversikt over hva som faktisk er gjort og gir mulighet for refleksjon over hva man skal jobbe videre med.

Årsplan. Fase 3 – Drift

Aktiviteter i Ungdomsbedriften:	Forslag til arbeidsoppgaver og innhold:	Mulige samarbeidspartnere:	Tips til tema og fag som kan integreres:
Ledelse og daglig drift	<p>Viktige spørsmål i oppstarten av denne fasen er hvordan det daglige arbeidet skal organiseres og ledes. Hva har ungdomsbedriften behov for av:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lokaler • Utstyr • Materiell • Kunnskap • Nettverk • Arbeidsrutiner • Tidsplan <p>I driftsfasen, som i andre faser er samarbeid, ansvar og felles mål viktig. For å unngå konflikter innenfor bedriften bør det nå være klart hva som er bedriftens felles mål. Samtidig må man være enige om hvordan samarbeidet skal fungere. Om det ikke er gjort tidligere bør det skrives en samarbeidskontrakt som alle i bedriften skal akseptere (felles mål, felles ansvar, håndtering av konflikter). Hensikten er at alle skal vite hva som gjelder dersom en konflikt eller uenigheter oppstår.</p> <p>Hver enkelt ansatt har et eget ansvarsområde, men samtidig må alle arbeide for hele bedriftens beste. Valgt leder for bedriften har et helhetsansvar for bedriften, i tillegg til ansvaret for medarbeidere og samarbeidspartnere. En god leder er en person som lytter, engasjerer og motivere alle i bedriften til å ta sin del av ansvaret og sammen jobbe for å nå felles mål. Hvis bedriften har en egen leder for personal, bør vedkommende ha en oversikt over alle ansatte og stillingsinstruksjoner for hver enkelt.</p>	Mentor Lokalt arbeids- og næringsliv Eksterne kursholdere	Fellesfag (norsk) Programfag Prosjekt til fordypning

	<p>Ha oversikt over hvem som er tilstede og hvem som har fravær. Mal på timelister kan lastes ned fra www.ue.no.</p> <p>Leder for personal i samarbeid med daglig leder skal i tillegg motivere til innsats, gjennomføre medarbeidersamtaler (mal på medarbeidersamtaler kan lastes ned fra www.ue.no) og legge til rette for trivsel. Det er mange måter å legge til rette for trivsel på:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hver ansatt jobber med et arbeidsfelt vedkommende har interesse for • Ansatte blir "sett og hørt" og det arbeidet som utføres blir verdsatt • Muligheter for faglig påfyll i form av kortkurs, kontakt med mentor og lokalt arbeids- og næringsliv • Sosiale arrangementer eller markering av milepæler (pizza, bløtkake, grilling i luftegården). 		
--	---	--	--

Innkjøp	<p>Hvis forretningsideen er avhengig av innkjøpte råvarer, bør leverandørmarkedet undersøkes grundig.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvilke leverandører finnes. (Gulesider.no) • Kontakt flere leverandører, bestill prisliste og vareprøver. • Be leverandøren om skriftlig tilbud der leveranse-vilkår, minstebestilling og service inngår. • Vurder leverandørene og sammenlign: Pris, inklusive eller eksklusiv moms. Husk at kostnad for råvarefrakt skal inn i prisen på det ferdige produktet. Hvem av avtalepartnerne skal betale fraktkostnader og forsikring i forbindelse med transport? Kvalitet, en utrolig lav pris kan kanskje bety en utrolig lav kvalitet. Leveransevilkår, en del leverandører leverer ikke i små kvanta. Stort lager vil binde opp mye kapital. Inngå avtale med leverandøren om et mindre antall enn hva som er vanlig minstelevering. Betalingsvilkår og service, undersøk om betalingen skal skje før, samtidig eller etter at råvarene er mottatt. Kontantkjøp eller nettbank. Reklamasjon, dersom råvarene ikke holder forespeilet kvalitet. <p>Avklar hvem i bedriften som er ansvarlig for bestilling. Hvem er ansvarlig for å ta vare på kvitteringer og bilag?</p>	Leverandører/bedrifter	Fellesfag (norsk og matte) Programfag Prosjekt til fordypning
---------	---	------------------------	---

Produksjon	<p>All produksjon må planlegges og organiseres. Før produksjonsprosessen settes i gang, kan det være en fordel å ha kjennskap til:</p> <ul style="list-style-type: none"> Hvilke arbeidsoperasjoner som inngår og hvor lang tid hver arbeidsoperasjon tar I hvilken rekkefølge arbeidsoperasjonene skal utføres og en beskrivelse av hver arbeidsoperasjon Hvor produksjonen skal foregå og hvor mange som kan delta i produksjonen Hvor mange produkter som kan lages om gangen? Hvis det tar lang tid å forberede og sette i gang produksjonen, bør man tenke på muligheten av å produsere en større mengde i gangen <p>Utarbeid et system med kvalitetstester i produksjonsprosessen, slik at det ferdige produktet oppfyller bedriftens kvalitetskrav til:</p> <ul style="list-style-type: none"> Holdbarhet Sikkerhet Design Funksjon <p>Alle bedrifter har noe svinn. Produkter som må kasseres fordi de ikke holder kvalitetskravene eller som er foreldet. Svinn kan også skyldes tyveri. Dette kan reduseres ved hjelp av gode rutiner, kontroll og informasjon.</p>	Bedrifter som kan bistå med råd og veiledning rundt kvalitetstesting av produkter	Programfag Prosjekt til fordypning
Økonomi og budsjett	<p>Leder for økonomi og budsjett sin viktigste oppgave er bokføring. Hver bevegelse (inntekter og utgifter) i bedriften skal bokføres. Økonomiansvarlig er avhengig av å få tall og underlag (bilag) fra andre deler av bedriften. Kostnader knyttet til markedsføring, innkjøp av råvarer og utstyr, produksjon, etc. skal bokføres akkurat som inntekter fra salget. Gjennom å bokføre alle utgifter og inntekter har økonomiansvarlig kontroll over bedriftens økonomi. Dette er avgjørende for å kunne fatte riktige beslutninger og for at økonomiske problemer skal kunne oppdages tidlig.</p> <p>Inntektene vil i hovedsak være knyttet til salg av ungdomsbedriftens produkt. Bruk kvitteringsblokken som ligger i bedriftspermen fra UE. Før kvitteringsblokken tas i bruk, nummereres kvitteringsnotene fra 1 til 100. Så lenge omsetningen er under kr 140.000 skal ikke bedriften beregne merverdiavgift av omsetningen.</p> <p>Regnskapsprogram for Ungdomsbedrifter og heftet Økonomi og regnskap, kan lastes ned fra www.ue.no.</p> <p>Under innledning og veiledning for ansatte i bedriften på økonomi og budsjett, er det en utmerket mulighet til å sette fokus på et aktuelt tema, for flere i vår målgruppe. Sort /hvitt arbeid. Se post 4. Arbeid og næringsliv i Entreprenørskapsløypa.</p>	Skatteetaten har tilbud/ program til videregående skoler, med fokus på sort/hvitt arbeid	Fellesfag (matte og samf.fag)

Markedsføring	<p>Markedsplanen som ble laget til forretningsplan i fase 1, hentes fram og eventuelt revurderes og bearbeides. Det er viktig at planen, som tar stilling til produkt, pris, påvirkning og distribusjon, legges til grunn for det arbeidet som gjøres videre.</p> <p>I tillegg bør det tenkes på hvilken profil ungdomsbedriften skal ha og hvordan bedriften skal presenteres.</p> <p>Profil er det inntrykket eller oppfatningen bedriften ønsker kunden skal ha av bedriften og produktet. Skal produktet ha en eksklusiv profil, kvalitetsprofil, trendy profil, miljøprofil eller folkelig profil? Eller en lavpris profil? Det som velges bør stå i stil med det kundene ønsker. Bedriften bør skape sin egen profil og identitet som gjør at man skiller seg fra konkurrentene.</p> <p>For en nystartet bedrift med små markedsføringsressurser er det viktig at alt som finnes omkring produktet danner en helhet. En bevisst profilering gjennom bruk av farger og logo på alt av trykksaker, brosjyrer, webside, reklamefilm osv.</p> <p>Presentasjonsteknikk er også viktig i forhold til markedsføring. Hvordan tar man kontakt med samarbeidspartnere eller kunder? Hvordan presenterer man bedriften sin på en god måte? Å utvikle og innarbeide en selgende presentasjonsform er en viktig oppgave.</p>	Reklamebyrå Trykkeri Vg1- 3, Media og kommunikasjon fra hovedskole eller nærskole	Fellesfag (norsk) Programfag Prosjekt til fordypning
Salg	<p>Hvis bedriftens mål er store salgstall, er suksessen avhengig av innsatsen til ansatte og deres evner og ikke minst muligheter til å drive salg. Med et grundig forarbeid i de ulike fasene, er muligheten til å oppnå salgsmålene større.</p> <p>En god selger er en person som får kunden til å bli fornøyd med kjøpet. En fornøyd kunde vil kanskje komme tilbake og kjøpe mer, fortelle andre om produktet som igjen kan føre til nye kunder. Der det er mulig, er personlig salg en av de mest effektive måtene å selge på. Her kan selgeren fortelle om produktets fordeler, gi begrunnelse for prisen og sammenligne med andre produkter.</p> <p>Nettverk av innsatte, ansatte, samarbeidspartnere, mentorer og visitører kan også brukes.</p> <p>Fylkesmesse for ungdomsbedrifter og andre utstillinger kan være en mulighet for salg og ekstra oppmerksomhet mot produktet</p>	Salg gjennom samarbeid med utsalgssteder/ butikker. Salgsutstilling på museum, bibliotek, café og andre offentlige plasser. Direktesalg eller bestilling fra produksjonslokalet I fengslet. Vær kreativ! Finn nye salgskanaler!	Fellesfag (norsk og matte) Programfag Prosjekt til fordypning
Styremøter Interne møter	<p>Styremøter for bedriftens styre, gjennomføres ca. 1 gang per måned eller etter behov. Her drøftes hvordan man skal styre bedriften fram mot de mål som er satt. Styremøtet skal være formelt. Det er greit med noen "kjøreregler" for å unngå lange diskusjoner som ikke fører fram til konkrete vedtak. Det bør bla. jobbes med en delårsrapport, som skal sendes til UE, på disse møtene.</p> <p>Interne møter avholdes etter behov. Hver enkelt medarbeider/hver avdeling rapporterer om status, resultater og planer innenfor sitt ansvarsområde. Ved å presentere ulike arbeidsoppgaver for hverandre, får man tilbakemelding, tips og gode råd. Bli enige om hvem som har ansvar for å følge opp de beslutninger som blir gjort.</p>	Mentor og kontaktører etter behov	Fellesfag (norsk)

Cambridge - eksamen	Cambridge-eksamen er en frivillig eksamen i entreprenørskap som alle elever som har drevet ungdomsbedrift eller studentbedrift, kan melde seg opp til. Oppgavene blir utarbeidet og sensurert av University of Cambridge i Storbritannia. Ved påmelding må lærer laste ned påmeldingsskjema. Opplysninger om kandidatene, navn og e-postadresse til ansvarlig lærer. Sendes UE fylkesforening pr. e-post. Frist for påmelding er 1. desember. Eksamensavgift: kr.300,- pr. elev.		Fellesfag (engelsk)
Delårsrapport	Et skriftlig dokument som viser alt arbeidet og all aktivitet som er gjort det første halvåret. Det kan være nyttig for bedriften å se tilsvarende rapport skrevet av andre ungdomsbedrifter tidligere. For de bedrifter som ønsker og har mulighet til å delta på fylkesmessa i konkurransen "Beste ungdomsbedrift" må delårsrapporten skrives og sendes innen fristen som er satt. Rapporten gir en fin oversikt over hva som faktisk er gjort og gir mulighet for refleksjon over hva man er fornøyd med og hva som kan forbedres. Delårsrapporten skal være i A4-format, maksimalt 12 sider (inkl vedlegg, forside og bakside), og skal skrives som et helhetlig dokument. Forsiden (omslaget) skal inneholde: <ul style="list-style-type: none"> • Bedriftens navn • Navnet på skolen ungdomsbedriften er knyttet til • Årstall for når bedriften er i drift • Navn på mentor og mentors arbeidsplass • Navn på ansvarlig lærer Første side er en oppsummering og skal inneholde følgende momenter: <ul style="list-style-type: none"> • Bedriftens navn • Forretningsidé, formål/visjon • Produkt • Økonomiske nøkkeltall • Oppsummering av bedriftens aktiviteter så langt Innholdsfortegnelse Informasjon om: <ul style="list-style-type: none"> • Alle ansvarsområder som finnes i ungdomsbedriften (ledelse, personal, produksjon, markedsføring, salg, etc) • Økonomi og regnskap • Samarbeid med mentor, næringsliv og nettverk Læringseffekt • Langsiktig potensial • Energibruk og miljøpåvirkning Rapporten kopieres opp og gis til alle eierne, lærere, mentor og andre samarbeidspartnere.	Mentor	Fellesfag (norsk)

Utstillinger og messer	Hvert år arrangerer UE fylkesmesse for ungdomsbedrifter. Dette er en utstilling og ulike konkurranser. Se ue.no for fylkesvise konkurranser. Vinnere fra fylkesmessa vil få mulighet til å delta i NM. Følgende konkurranser arrangeres under NM: Nominasjonskonkurranser: <ul style="list-style-type: none"> • Beste logo • Oracleprisen for Beste Nettsted • Nordeaprisen for Beste Forretningsplan • Beste reklamefilm • Beste brosjyre • Enovaprisen for Beste energiinnovasjon • SMSØ og Skatteetatens • Regnskapspris Konkurranser med deltakelse/utstilling på NM: <ul style="list-style-type: none"> • Beste innovative produkt • Gastronomiprisen • Mesterbrevprisen • Beste kulturbedrift • Beste utstilling • Beste selger • Ferdprisen for størst verdiskapingspotensial • Manpowerprisen for Beste HR-bedrift • SMSØ og Skatteetatens pris for Beste Regnskap • Beste ungdomsbedrift For en ungdomsbedrift organisert innen kriminalomsorgen, vil det for enkelte ikke være mulig å delta. Ungdomsbedrifter fra skoleavdelinga i Trondheim fengsel har flere ganger deltatt med innsatte på permisjon eller framstilling. Løslatte og tidligere ansatte i bedriften som har stilt opp, i mangel av innsatte. Se Kråkesølv UB og UB Most Wanted	Arbeidsdriften i fengslet, samarbeid om utforming og lagging av stand. Mentor. Vg1-3, Media og kommunikasjon ved hovedskolen eller nærscole, for utforming/ hjelp til profilering. Reklamebyrå Trykkeri	Programfag Prosjekt til fordypning
------------------------	---	---	------------------------------------

Fase 4 - Avvikling

På slutten av skoleåret eller perioden, skal Ungdomsbedriften avvikles på en kontrollert måte. Utestående fakturaer må betales og utestående fordringer inndrives. Der det er mulig må råvarelager og lager av produkter selges eller deles mellom innsatte. Det mest praktiske og ofte eneste mulighet for en Ungdomsbedrift organisert innen kriminalomsorgen, er å låne eller leie utstyr, verktøy og maskiner fra skolen i fengslet eller fengslet. Hvis bedriften selv har investert i dette, må det omsettes i kontanter. Regnskapet skal avsluttes og overskuddet fordeles i henhold til vedtektene. Regnskapet skal godkjennes av revisor, som kan være en lærer. I en ordinær Ungdomsbedrift utenfor murene, skal andelseiere ha tilbake sin innskutte andelskapital. For Ungdomsbedrifter i fengsler må dette gjøres på andre måter.

Avtaler med samarbeidspartnere og mentor må avsluttes. Mentor fortjener ofte en spesiell oppmerksomhet og takk, gjerne i form av en egenprodusert gave.

Det skal avholdes avsluttende generalforsamling, hvor det rapporteres om bedriftens virksomhet. Årsrapport og revisjonsrapport skal legges fram. Helt til slutt bør det brukes tid på vurdering og evaluering av perioden, gjerne med en orientering rundt veien videre, for de som ønsker å etablere eget foretak i ettertid.

Årsplan. Fase 4 - Avvikling

Aktiviteter i Ungdomsbedriften:	Forslag til arbeidsoppgaver og innhold:	Mulige samarbeidspartnere:	Tips til tema og fag som kan integreres:
Årsrapport	<p>Det å skrive en årsrapport, tar tid. Start tidlig! Rapporten skal legges fram for generalforsamlingen og bør inneholde:</p> <ul style="list-style-type: none"> Forside med navn på ungdomsbedriften, logo, årstall, skolenavn, fylke og mentors navn og eventuelt firma. Regnskap med oppstilling av resultatregnskap og balanse inklusiv oversikt over fordeling av overskudd Revisjonsrapport Presentasjon av ansatte/styret Et sammendrag fra etablering, oppstart, drift og avvikling, samt de viktigste hendelsene. Læringsutbytte og erfaringer Årsrapporten underskrives og dateres. <p>Jobb grundig med innhold og layout. Bruk nettet som inspirasjon for utforming av rapporten. Den kan være et dokument å ta med seg videre i livet i forhold til jobbsøking etc. Årsrapporten skal sendes UE.</p>		Fellesfag (norsk, samf. fag og matte)

<p>Avslutte bankkonto Avslutte regnskap Fordeling av overskudd. Revisjonsrapport.</p>	<p>Avslutt bankkonto. Kontoen skal gjøres opp av de (lærere) som har disposisjonsrett til kontoen. Dette gjøres før generalforsamling og renteinntekter legges inn i regnskapet. Når kontoen er gjort opp, kan det ikke lenger foretas transaksjoner. Uoppgjorte kontoer tilfaller UE</p> <p>Avslutt regnskap. Avslutt bokføringen og sett opp balanse og resultatregnskap. Skal varebeholdningen nedskrives til verdi 0,- og kastes, eller skal den fordeles blant medlemmene?</p> <p>Overskudd. Hvordan overskuddet skal disponeres er forhåpentligvis vedtektsfestet i forbindelse med selve etableringen av bedriften. Bidragsyttere bør få et infoskriv om bedriftens sluttresultat og en oversikt over hva overskuddet skal brukes til. Regnskapet med oversikt over fordeling av overskudd, skal legges fram for generalforsamlingen.</p> <p>Revisjonsrapport. Årsregnskapet med bilag skal legges fram til godkjenning for revisor. Revisor skal bekrefte skriftlig at regnskapet er gjennomgått og funnet i orden. Denne bekreftelsen legges fram for generalforsamlingen.</p>		Fellesfag (norsk, samf. fag og matte)
Generalforsamling	<p>Generalforsamlingen gjennomføres som et styremøte, med saksliste. Mentor, lærere og eventuelle bidragsyttere skal ha møteinnkalling med saksliste, helst to uker i forkant</p> <p>Årsrapporten må være ferdig skrevet og distribuert til alle "eierne" før møtet. Regnskapet skal være avsluttet og revidert. Forslag på fordeling av et eventuelt overskudd</p> <p>Gjennomføring av møtetPå generalforsamlingen har de som "eier" andeler stemmerett.</p> <ul style="list-style-type: none"> Sak 1 Åpning ved daglig leder og godkjenning av innkalling Sak 2 Konstituering med valg av møteleder, møterefereferent og 2 personer til å skrive under protokollen (referatet) Sak 3 Godkjenning av regnskap og fordeling av overskudd. Sak 4 Godkjenning av årsrapport. Sak 5 Takk til mentor, lærere og andre. <p>Dersom det ble vedtatt endringer i årsrapporten på generalforsamlingen, så må den gjøres om. Protokollen skal underskrives av de to som ble valgt innledningsvis på møtet. Protokollen og årsrapporten sendes ut til mentor, samarbeidspartnere og lærere, før den sendes Ungt Entreprenørskap.</p>		Fellesfag (norsk, samf. fag og matte)

Attester	Etter at årsrapporten er sendt til Ungt Entreprenørskap, vil ansvarlig lærer få tilsendt attester for alle ansatte i bedriften. Attestene, sammen med et mer utfyllende vedlegg fra lærer kan brukes sammen med CV. En del arbeidsgivere anser det å ha drevet ungdomsbedrift som en viktig erfaring. Innsatte som har deltatt og bestått eksamen fra University of Cambridge, vil få tilsendt vitnemål.		
Vurdering og evaluering	<p>Metoden ungdomsbedrift blir brukt på ulike måter. Metoden brukt for å oppnå faglige mål på ulike programfag og fellesfag, samt mål i generell del av læreplan, vil prege innholdet og dermed også en vurdering av opplegget. Men uansett bør det underveis i året eller perioden og særlig på slutten, gjøres både en egenvurdering og en gruppevurdering i fellesskap. Mal for evaluering kan lastes ned fra ue.no.</p> <p>Forslag til vurdering:</p> <ul style="list-style-type: none"> • innsats og deltakelse i ungdomsbedriften • lojalitet ovenfor ungdomsbedriften • evne til problemløsning • evne til å løse arbeidsoppgaver kreativt • seriøsitet • evne til å bruke faglig kunnskap • evne til å søke etter ny kunnskap • evne til samarbeid • læringsutbytte • tips til neste års ungdomsbedrifter 		

Veien videre etter Ungdomsbedrift

Gjennom den kunnskapen og de erfaringene innsatte har fått i arbeidet med en Ungdomsbedrift, har de fått et innblikk i bedriftsetablering. For enkelte kan dette være første skritt på veien til etablering av eget foretak.

Både i Norge og i andre land i Europa er det gjennomført en rekke studier knyttet til entreprenørskapsopplæring i skolen. En av disse rapportene er "Hovedkonklusjoner fra 3-års følgeforskning av Ungt Entreprenørskaps program: Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge, 2001-2005" (ØF-notat nr.: 13/2006 Vegard Johansen, Trude Hella Eide). Rapporten består bl.a. av en større brukertilfredshetsundersøkelse blant deltakere (elever, lærere og mentorer) i Ungdomsbedrifter i perioden 2004-05. Konklusjonen er at deltakelse i UB gir økt etablererlyst, virker positivt inn på selvbilde og selvstendighet, og det er en metode som også er godt egnet for skoletrøtte.

Andre studier har indikert at majoriteten av deltakere i ulike konsepter som Ungdomsbedrift, Elevbedrift og Studentbedrift har lært mye gjennom det å samarbeide med andre elever. Mer enn halvparten mener at de er blitt bedre på å samarbeide og på problemløsning. De opplever ikke at deltakelsen har gått utover læringen i andre fag, og for mange har slik deltakelse også virket positivt inn på troen på egne evner.

I en nyere studie (Johansen m.fl. 2008) er resultatene mer differensierte – det virker som deltakelse i Ungdomsbedrift har en positiv innvirkning på trivsel og ønsket om å bli selvstendig næringsdrivende. Statistikken på landsbasis viser at blant de som tidligere har gjennomført metoden Ungdomsbedrift, har 20% i aldersgruppen 25 til 34 år etablert egen bedrift. Den normale etableringsraten er 4%.

For innsatte eller tidligere straffedømte kan metoden Ungdomsbedrift være en mulighet til å etablere nye nettverk. Det er viktig å gjøre innsatte bevisst på at privatpersoner, ulike bedrifter og organisasjoner kan være gode relasjoner og nyttig ved en eventuell bedriftsetablering.

For å lykkes som bedriftsetablerer kreves flere egenskaper. Det holder ikke bare med en egnet personlighet, gode forretningsideer og engasjement. Kapital, riktig tidspunkt for etablering, nettverk, kunnskap og kompetanse er også viktige faktorer. For de som konkret ønsker å starte opp egen virksomhet, er det en lang vei å gå, men det finnes flere som kan bistå med rådgivning, hjelp og støtte i en oppstartfase.

Under følger eksempler på flere Ungdomsbedrifter. De er i hovedsak hentet fra Trondheim fengsel. Eksempelene viser Ungdomsbedrifter for elever i skoleavdelingen ved Nermarka som er en avdeling med høy sikkerhet og ved Oppfølgingsbasen som er en opplæringsarena for samfunnsstraffdømte, tidligere straffedømte og for de som venter på å starte soning.

Metoden har vært en del av opplæringa i fellesfag, ulike programfag og i prosjekt til fordypning. Her er et eksempel på en Ungdomsbedrift basert på samarbeid mellom skolen og arbeidsdriften i Trondheim fengsel, samt et forslag til en ungdomsbedrift i en tidsbegrenset periode, organisert under arbeidsdriften,

Til slutt er det tatt med ett eksempel fra et fengsel som startet tidlig og har en lang tradisjon med ungdomsbedrift. Åsane videregående skole avd. Ulvsnesøy fengsel og ungdomsbedriften "Søtt & lekkert", skrevet av Geir Hundvebakke. Fra Hønefoss videregående skole avd. Ringerike fengsel, bidrar Kari Sandnesmo Norum med betraktninger og deler sine erfaringer rundt oppstarten av en nystartet Ungdomsbedrift, i et fengsel uten tradisjon for pedagogisk entreprenørskap.

I eksemplene fra Trondheim fengsel er det først en kort orientering om de ulike Ungdomsbedriftene. Deretter er det fokusert på ulike områder i hver av Ungdomsbedriftene. Dette for å konkretisere og gi eksempler på de fire fasene i årsplan som er beskrevet tidligere. Alle eksemplene viser tilhørighet til utdanningsprogram.



Børsons Bazar – "Det umulige som ble mulig"

Et samarbeidsprosjekt mellom Brundalen videregående skole – avd. Trondheim fengsel (Nermarka) og Trondheim fengsel.

I dette eksempelet fra Børsons Bazar skal vi fokusere på forarbeidet og oppstarten av bedriften - det grundige arbeidet som ble gjort rundt utforming av målsettinger, verdier og visjon. Til slutt vises en skjematisk oversikt hvor det kun er tatt ut formålet med opplæringa på dette programområdet og sett på forslag til implementering av entreprenørskap og Ungdomsbedrift. I alle kompetansemålene for de tre programfagene på Vg1 Service og samferdsel er det klare "overlapper" opp mot entreprenørskapsopplæring og oppgaver i en Ungdomsbedrift.



Børsons Bazar startet som et samarbeidsprosjekt mellom Trondheim fengsel og Brundalen videregående skole i 2006/2007. Ansatt instruktør for Børsons Bazar startet arbeidet med en prosjektbeskrivelse og utforming av mandatet. Tidlig i prosessen og i hele planleggingsfasen var innsatte sammen med instruktør for Børsons Bazar sterkt involvert med utforming av konseptet. Parallelt ble det nedsatt en styringsgruppe med representanter fra hovedskolen, inspektør for opplæringen ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel, økonomiansvarlig og leder for innhold i Trondheim fengsel.

Børsons Bazar er Norges første selvbetjeningsbutikk i lukket fengsel med høy grad av sikkerhet. Butikken er drevet av innsatte for innsatte. Den er organisert etter metoden ungdomsbedrift, men pga. høy omsetting (over kr.140.000,- pr. år) er den ikke registrert gjennom Ungt Entreprenørskap, men gjennom Brundalen videregående skole. Innsattegruppa "Team Børson" som er ansatt i butikken, er todelt. De fleste følger opplæring på Vg1 Service og samferdsel. Gjennom praksisen i butikken, hvor innsatte selv har ansvar i alle ledd fra varebestilling til betjening av kunder, blir dette en konkretisering mot kompetansemål i programfag. Den praktiske opplæringa kan også være et tilbud i prosjekt til fordypning. Andre innsatte har dette som et tilbud gjennom arbeidsdriften og følger ikke teoriopplæring i fellesfag og programfag. Børsons Bazar er godkjent lærebedrift.

Ønsket situasjon og ambisjoner ved oppstart

- Vi ønsker å drifte en åpen butikk hvor innsatte kan gå inn og plukke varer selv. Noen varer skal allikevel ekspederes fra disk
- Vi skal skape en vinn – vinn situasjon
- Vi ønsker å gi kunden tillit og få tillit tilbake
- Deler av overskudd skal tilbake til kundene
- Større – bedre – billigere
- Større vareutvalg i nyoppusset lokaler
- Fra kiosk til butikk
- Ferskere varer med selvbetjening
- Alle varer til lavere priser
- Vi skal selge byens billigste tobakk
- Vi skal knuse fruktprisene
- Vi skal på sikt levere varer som tidligere ikke var mulig
- Tilfredsstillende økonomi
- Undervises i tema knyttet til butikkdriften
- Etter hvert skal læreplan i programfag på VG1 Service og Samferdsel benyttes

Målsetting

- Gjennomføre et prosjekt som kan betegnes som nyhetsskapende
- Yte service på linje med det som oppleves i samfunnet
- Et vareutvalg med priser som oppleves som "kjøpmannen på hjørnet"

For å nå målsettinger ble det definert følgende hjørnesteiner:

- **Utdanning.** Skal være av en slik art at deltakere i prosjektet skal kunne bruke utdanningen og praksisen som blir gitt, etter løslatelse. Tilbudet skal være attraktivt å ta del i
- **Oppgjørssystem.** Driften skal være pengeløs. På sikt skal vi ha et elektronisk oppgjørssystem. All vareomsetning skal registreres via elektronisk strekkodesystem
- **Tillit / Eierskap.** Vår drift av butikk skal baseres på tillit, gjennom at kunden får gjøre sin handel i en åpen butikk. Ved å vise seg denne tilliten verdig skal vi bidra til en bedre hverdag på Tunga (Nermarka). Tillit skapes gjennom ansvar for egen handling. Prosjektgruppa "eier" prosjektet. Innsatte lager selv interiør, logo, lysskilt og oppussing av butikklokale.
- **Motivasjonsprogram / Børson programmet.** Månedlige resultatoppnåelser over budsjett markeres for prosjektgruppen. Kvartalsvise resultatoppnåelser over budsjett markeres med Kick-off for samtlige av fengslets innsatte. Dersom alle bidrar får vi fire store happening i året (grillkveld, pizzaaften og lignende).

Spilleregler for Team Børson:

- Vi har full åpenhet i gruppa
- Vi er ydmyke for hverandres synspunkter
- Vi skaper team og gjør hverandre gode
- Vi har nulltoleranse for internt svinn



På bakgrunn av oppsatte målsettinger ble følgende visjon utarbeidet:

Visjon

Vi skal skape et lyspunkt på Tunga (Nermarka) som gir glede i hverdagen. Gleden skal gi inspirasjon til et positivt miljø og god læring.

Forslag til oppgave rundt utforming av verdier og visjon

Visjonen til Børsons Bazar er brukt som et eksempel på et resultat som kan komme etter en oppgave med **Verdier og visjonskart**.

En visjon betyr egentlig et drømmesyn, et ønsket fremtidsbilde av foretaket. Visjonen er todelt:

- Det skal være et positivt fremtidsbilde som representerer noe meningsfylt som igjen virker stimulerende, skaper motivasjon og engasjement i organisasjonen.
- Visjonen uttrykker et ambisjonsnivå som kan være styrende på foretakets mål og strategiutvikling.

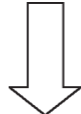
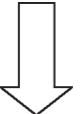
Oppgaven Verdi og visjonskart kan brukes på mange nivåer: individuelt, i grupper eller i organisasjoner. Her er oppgaven tenkt slik at hver enkelt arbeider individuelt i oppstarten. Utover i prosessen bør man få synspunkter og "kritiske spørsmål" fra andre som en hjelp for å komme dit man ønsker. Oppgaven kan brukes i oppstarten av en Ungdomsbedrift, når flere skal lage noe sammen som de virkelig har tro på. Ved å ta utgangspunkt i hvert enkelt individ, skapes en forankring i interesser, verdier og visjoner.

Verdi og visjonskart

- Bruk bilder som kan passe innenfor hver kategori.
- Bildene blir uttrykk for noe personlig som visualiserer litt av hver enkelt sin identitet.
- Fyller ut med stikkord og viktige utsagn.

Hva er viktig for meg?	Hva slags prosjekter har jeg lyst å gjøre?	Meg om 5 år?
<p>GLEDE</p>  	 <p>Lære.....gjennom teori og praksis</p>	 <p>Fri til å gjøre hva jeg vil!</p>
 <p><i>Glede finner du i hverdagens små øyeblikk</i></p>	<p>Positivt miljø</p> 	 <p>???????</p>

Forslag til implementering av entreprenørskap og ungdomsbedrift i forhold til formålet med opplæringa på Vg1 Service og samferdsel

Implementering av entreprenørskap og ungdomsbedrift:	Formålet: (utdrag)
	
<p>I formålet står det at opplæringa skal legge grunnlag for entreprenørskap der elevene bruker sine kunnskaper og ferdigheter i en bedriftsetablering. Innovasjon, entreprenørskap og samarbeid er sentrale elementer i faget. I tråd med dette er det naturlig å trekke inn ungdomsbedrift som en pedagogisk metode. Allerede i formålet nevnes det at utdanningen skal fremme evne til selvstendighet og samarbeid i tverrfaglig arbeid og gi grunnlag for og inspirere til entreprenørskap. Gjennom å bruke ungdomsbedrift som pedagogisk metode kan dette være en treningsarena. I formålet vektlegges det at man skal skape morgendagens produkter, noe som kan være en innfallsvinkel for entreprenørielle tanker på dette utdanningsprogrammet. "Å lære gjennom å gjøre" er bedriftens kjennetegn. Målene for Service og samferdsel legger til rette for at bedriftens produkt skal formgis slik at det dekker kundens behov for problemløsning i hverdagen.</p>	<p>Videre skal opplæringen utvikle den enkeltes evne til å analysere kundenes behov, og gi kunnskap om hvordan kundens forventninger kan innfris gjennom tradisjonelle og nyskapende løsninger.</p> <p>Opplæringen skal bidra til å utvikle ferdigheter i bruk av analyseteknikker for å foreta beslutninger ved bedriftsetablering, og ved utøvelse av arbeidsfunksjoner i eksisterende virksomheter.</p> <p>Opplæringen skal legge til rette for samarbeid, selvstendig arbeid og praktisk anvendelse av kunnskap.</p> <p>Opplæringen skal legge grunnlag for entreprenørskap.</p>



Ungdomsbedriften Most Wanted

Brundalen videregående skole – avd. Trondheim fengsel (Nermarka)

Fra Ungdomsbedriften Most Wanted har vi hentet eksempler på muligheter for innsatte som er med i en Ungdomsbedrift til å delta på ulike arrangement og kontakt utenfor murene i "kontrollerte former". Tross soning i lukket fengsel med høy grad av sikkerhet, finnes det mange muligheter. Vi vil også vise eksempler på betydningen for de innsatte i å ha et eierforhold til egen kompetanse. Oppstartstipend, fordeling av overskudd og stipend ved løslatelse vil også bli kommentert.



Våren 2005 ble vi fanget av ideen om etablering av en Ungdomsbedrift. Inspektør og ansvarlig for opplæringen innen kriminalomsorgen, sammen med fem faglærere på yrkesfag, startet prosessen med å innhente opplysninger og lese seg opp på metoden Ungdomsbedrift. Noen av faglærerne hadde tidligere arbeidet med Ungdomsbedrift ved hovedskolen, men da med elever med individuelle opplæringsplaner (IOP). Vi fikk nyttig veiledning fra Ungt Entreprenørskap under hele planleggingsfasen. Økonomisk støtte og stor "iver" fra ledelsen i både fengslet og skolen, var av stor betydning under planlegging og ved oppstart. At det involverte lærerteamet hadde tro på ideen, var også viktig.

Sommeren gikk.

Høsten kom.

Høsten gikk.

Vår første Ungdomsbedrift ble registrert 05.12.05. Bedriften besto på det meste av 12 innsatte. Det var både menn og kvinner i ulik alder, med korte og lange dommer. Vi satte som et kriterium for ansettelse i den første Ungdomsbedriften at de måtte ha en dom på minst seks måneders varighet. Innsatte var elever fra byggfag og formgivningsfag (Reform 94). Det første året med Ungdomsbedrift hadde vi ikke en direkte kobling mot læreplanene i de ulike studieretningsfagene og allmenne fagene. For oss ble det nok ikke en del av, men et tillegg til den andre opplæringa. På tross av at vi fulgte læreboka til punkt og prikke, med kreative prosesser og øvelser, hadde innsatte på forhånd et klart ønske om produkt. Most Wanted sin forretningsidè ble sølvsmykker i kongekjedeteknikk. Målgruppa skulle etter hvert vise seg å bli både barn, unge, voksne og eldre, på begge sider av muren.

Most Wanted sin deltakelse på ulike arrangement og kontakt utenfor murene

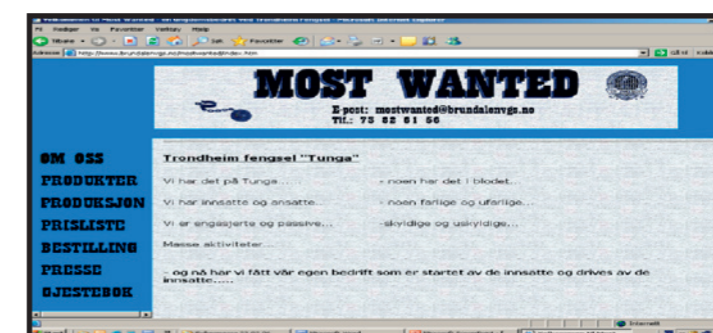
Det startet med at Adresseavisa i Trondheim kom for å gjøre et intervju med ansatte i bedriften kort tid etter oppstart. Omtalen førte til presseoppslag i andre aviser, i Aktuelt for kriminalomsorgen og dekning i radio - gratis markedsføring og en pangstart på salget av sølvsmykker. Store bestillinger førte til at sikkerheten i fengslet gav ansatte mulighet til å arbeide på cella i "fritiden" fram til jul. En avtale ble inngått mellom innsatte, ansvarlig lærer for Ungdomsbedriften og Trondheim fengsel. Innsatte medbrakte sine "bokser" med oppveid sølv, notert på et følgeskriv og godkjent verktøy til bruk på cella. Sikkerheten kvitterte og ansvarlig lærer sammen med sikkerhetssjefen for Ungdomsbedriften veide opp og kontrollerte sølv som kom tilbake til produksjonslokalet. Store bestillinger og høy arbeidsmoral førte til at ansatte i Most Wanted "gikk på jobb" når øvrige innsatte i Trondheim fengsel gikk til streik.

Publisert 16.12.2005

Smykker «Made in» Trondheim fengsel

Det er ikke fangelenker, men sølvkjeder som rasler bak murene i Trondheim fengsel. På verksted og inne på cellene produseres det sølvkjeder på løpende bånd.

Etter hvert som bestillingene økte på og lærere ble lei av å ta imot bestillinger over telefon eller springe utenfor porten for å ta imot bestillinger, laget Most Wanted sin egen hjemmeside. Her kunne kunder og andre interesserte finne informasjon om de ulike produktene og om Ungdomsbedriften, se bilder, finne pris på produkt og bestille varer. Hjemmesiden hadde også en link til presseoppslag rundt Most Wanted og en gjestebok hvor det kunne skrives kommentarer. På oppstartsidene hadde de logo, e-postadresse og telefonnummer, samt slagord som "Vi har innsatte og ansatte – noen farlige og ufarlige". "Vi er engasjerte og passive – skyldige og uskyldige".



Rett etter jul og en hektisk periode med store bestillinger, startet Most Wanted forberedelsene til fylkesmessa for Ungdomsbedrifter. Det var store diskusjoner i gruppa rundt presentasjon av bedriften. Det var imidlertid enighet om å profilere bedriften som en "fengselsbedrift". Selve utstillingen skulle utformes som en celle med gitter. Emballasje og visittkort til produktene ble merket med "Made in Trondheim prison". Ansatte i bedriften skulle være iført fangedrakter utlånt fra museet og med fotlenker. Det siste ble heldigvis begrenset til sorte t-skjorter påtrykt Most Wanted - Trondheim fengsel. Både under fylkesmessa og i ettertid har vi sett at en markedsføring på produkt med fokus på "fengselsprodukt", er meget vellykket - av ulike årsaker.



Under fylkesmessa for Ungdomsbedrifter mottok Most Wanted flere premier og priser:

- **1 premie beste utstilling.** Juryens begrunnelse: "Utstillingen skiller seg klart ut med en estetisk god utforming. Fengslende utstilling i dobbel forstand, som fremhever produktene."
- **3 premie beste handverksbedrift**

I tillegg ble de belønnet med hedersprisen for **Årets Entreprenørskapsaktivitet** i Sør-Trøndelag.

Juryens begrunnelse: "På tross av begrenset kontakt med samfunnet har de klart å vise fram bedriften sin for store deler av den trønderske befolkning gjennom oppslag i Adresseavisa. De har vist så stor iver for arbeidet i bedriften at de har jobbet langt utover det som er normal arbeidstid. På grunn av sin situasjon som innsatte ved Trondheim fengsel, og ikke bare som elever ved Brundalen videregående skole, kan de ikke forvente personlig utbytte av bedriften, som normalt er i Ungdomsbedrifter". Det ble en stor dag både for ansatte i Most Wanted som deltok på messa og for de som ikke hadde mulighet til å få permisjon eller framstilling. Opplevelsen var stor også for ansatte på skolen og for betjenter fra fengslet, som fulgte innsatte hele dagen på messa.

Etter fylkesmessa for Ungdomsbedrifter hadde Most Wanted sin egen utstilling ved hovedbiblioteket i Trondheim. Dette var en god markedsføring som førte til nye kontakter, bestillinger og mer salg.



I løpet av året representerte ansatte fra skoleavdelinga Most Wanted med en utstilling på Faget i fokus.

Ungdomsbedriften ble også valgt ut som en av fire videregående skoler fra hele landet som hadde søkt om deltakelse på INOVUS 2007. Dette er en møteplass for alle som jobber med entreprenørskap. Hovedtema på INOVUS 2007 var ung kreativitet og kunnskap. INOVUS er konferanser for henholdsvis næringslivet og utdanningssektoren. Disse konferansene bindes sammen med felles foredrag, sosiale aktiviteter og kulturelt entreprenørskap. Til sammen danner dette rammen for Norges viktigste møteplass for alle som er opptatt av entreprenørskap blant barn og ungdom. Arrangøren uttaler bl.a.:

Utmerker seg

Det jobbes mye med entreprenørskap i norsk skole,
men mye av det er lite synlig.
Det vil INOVUS gjøre noe med.

Vi oppfordret derfor alle norske grunnskoler og videregående skoler
til å fortelle om hvordan de jobber med entreprenørskap.

Blant 24 innkomne presentasjoner valgte vi ut fire
som fikk komme til INOVUS og dele sine erfaringer
med skole- og næringslivsfolk fra hele landet.

De fire er skoleavdelingen
ved Trondheim fengsel/Brundalen videregående skole,
Nøtterøy videregående skole,
Svelgen skule og
Aure barne- og ungdomsskole,
forteller Carl Erik Nyvold i INOVUS.

Juryen har særlig bitt seg merke i hvordan
skoleavdelingen i Trondheim fengsel/Brundalen videregående skole
lykkes med ungdomsbedrift til tross for begrenset kontakt med omverdenen,
og legger vekt på at entreprenørskap
gir innsatte en unik mulighet til mestring.

På slutten av skoleåret og etter avvikling av Ungdomsbedriften, inviterte ansatte i Most Wanted alle sine samarbeidspartnere gjennom året til en markering. Her fikk lærere og ledere fra skolen, ansatte og ledergruppa i fengslet, mentor og samarbeidspartnere fra arbeids- og næringsliv, mulighet til å høre en "fengslende historie fra A til Å". Stor respons og mange positive tilbakemeldinger fra frammøtte førte til en direkte bekreftelse og anerkjennelse på jobben innsatte hadde gjort. En flott avslutning på et begivenhetsrikt år!



I løpet av året hadde Most Wanted flere møter med sin mentor. Her fikk ansatte i bedriften kunnskap og nyttige tips, fra en mentor med mange års erfaring som leder fra både offentlig og privat virksomhet - spesielt innenfor markedsføring og regnskap. Mentor ble også brukt aktivt når bedriften opplevde svinn/ tyveri fra sølvbeholdningen. Mentors rolle i denne situasjonen ble som mekler og "tredjeperson", som kunne se saken fra flere sider. Saken ble løst, Most Wanted ansatte sin egen sikkerhetssjef og nye rutiner ble utarbeidet - nyttig erfaring for både innsatte, ansatte og mentor.

Gjennom kortkurs og temadager knyttet til opplæringa i pedagogisk entreprenørskap og Ungdomsbedrift, fikk innsatte møte ulike foredragsholdere. Kontakt med ansatte fra både privat og offentlig sektor bidrar til å øke fagkompetansen. Men for innsatte er det kanskje like viktig at disse møtene oppleves som et positivt pust fra utside.

Oppstartstipend

Ansatte i en Ungdomsbedrift organisert under kriminalomsorgen har ikke samme mulighet som ansatte i en ordinær Ungdomsbedrift til å selge eller selv kjøpe andelsbrev. Ungdomsbedriften Most Wanted søkte derfor ledelsen ved Brundalen videregående skole og ledelsen i Trondheim fengsel om et oppstartstipend. Til sammen fikk de et økonomisk bidrag på kr.15.000,-. På denne måten hadde de en oppstartkapital til innkjøp av nødvendig materiell og utstyr.

Overskudd og stipend ved løslatelse

Da regnskapet ble avsluttet, hadde Most Wanted et overskudd på ca. kr.50.000,-. I vedtektene tidlig i prosessen var det nedfelt at noe av et eventuelt overskudd skulle gå tilbake til ansatte selv. Resterende beløp skulle gå til positive tiltak for alle innsatte i Trondheim fengsel og til veldedige organisasjoner.

Gjennom et samarbeid med ledelsen i fengslet ble det inngått en avtale om at innsatte kunne få utbetalt deler av overskuddet, men som et stipend den dagen de ble løslatt. Beløpet hver enkelt fikk, ble utregnet etter en fordelingsnøkkel basert på antall arbeidstimer og med en maks utbetaling på kr. 20,- pr. dag, i tillegg til ordinære dagpenger. Ansatte i Most Wanted ville gi noe av overskuddet tilbake til Trondheim fengsel. De fikk kr. 20.000,- til oppussing av besøksrom, et positivt tiltak og til glede for alle innsatte. Visitortjenesten i Røde Kors fikk kr. 10.000,- og noe ble gitt til Foreningen for fangers pårørende. Innsatte bestemte at kr. 5.000,- skulle settes av som oppstartkapital til neste års Ungdomsbedrift. Etter hvert har dette blitt en tradisjon for alle Ungdomsbedriftene ved skoleavdelingene i Trondheim fengsel.

Eierforhold til egen kompetanse

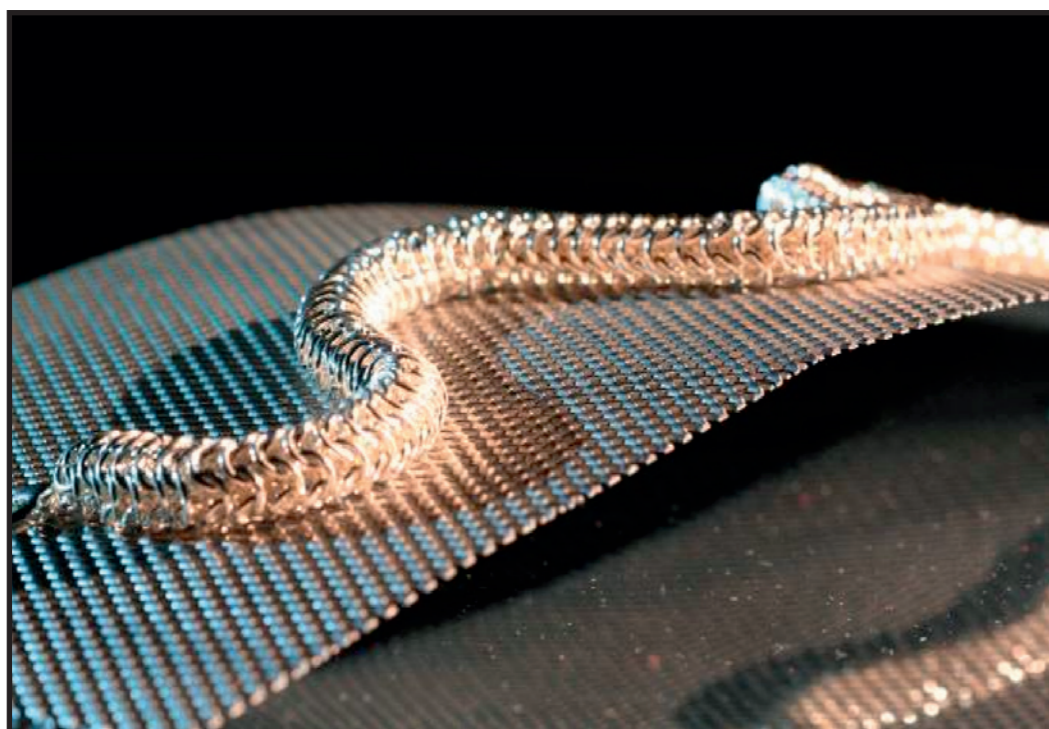
Most Wanted sin forretningsidé og produkt var sølvsmykker i kongekjededesign. Verken ansatte eller innsatte hadde kjennskap til teknikken fra før. Fra bilder og tekst i fagbøker og internett, startet innsatte å "forske" på teknikken. Det ble brukt mange timer på prøving og feiling, men etter hvert ble koden knekt. Det var en flott opplevelse for lærerne å se stoltheten hos innsatte over "å lære - for så å beherske - og så kunne". Når nye innsatte ble ansatt i Most Wanted, var det innsatte selv som sto for opplæringa. Gjennom å lære andre, fikk innsatte en verdifull mestringsopplevelse. For å forenkle noen ledd i produksjonsrekken, utviklet innsatte nye metoder. Når sølvtråden skulle omformes til sølvringer, utviklet de en spesiell stang som kunne settes rett i en maskindreibenk, framfor bruk av handverktøy. Innovasjon i praksis!



Ungdomsbedriften Kråkesølv

Brundalen videregående skole – avd. Trondheim fengsel (Nermarka)

Fra Ungdomsbedriften Kråkesølv vil vi sette fokus på deres arbeid med markedsføring og profilering, samt kontakt med lærere og elever fra andre programområder. Markedsføring, som utforming av brosjyre, logo og stand til fylkesmessa har vært viktig i deres arbeid. Gjennom et samarbeid med Vg1 Media og kommunikasjon ved Brundalen videregående skole fikk våre elever opplæring i bruk av kamera i studio. I forbindelse med bygging og utforming av stand og utstillingsutstyr til fylkesmessa hadde våre elever et samarbeid med elevene på Bygg og anleggsteknikk ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel (Nermarka).



Ungdomsbedriften ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel, Nermarka, skoleåret 2006/2007 var UB Kråkesølv. Dette var en gruppe elever fra Vg1 Design og håndverk. De har primært brukt Ungdomsbedrift som en metode innen prosjekt til fordypning, sølvsmed på Vg3. Gjennom markedsføring av Ungdomsbedriften ble læreplan for Vg3 utstillingsdesign benyttet.

Ungdomsbedriftens forretningsidè var produksjon og salg av håndlagete smykker, armbånd og nøkkelringer i sølv og sølv i kombinasjon med andre materialer. Forretningsideen var delvis en "arv" etter Most Wanted, men med intensjon om å videreutvikle produktene. Tross begrensninger i forhold til salgsmuligheter har de siden oppstart solgt ca. 100 enheter, primært til andre innsatte og ansatte ved Trondheim fengsel. De har også hatt en god del eksterne bestillinger.

Markedsføring

For en Ungdomsbedrift med små markedsføringsressurser er det viktig at alt som finnes omkring produktet danner en helhet.

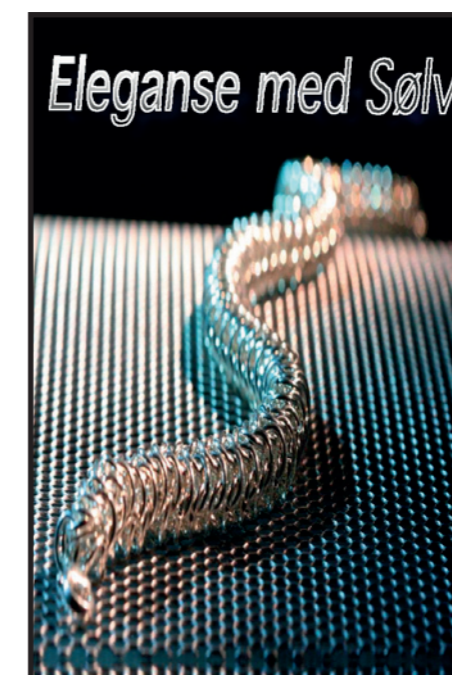
For Ungdomsbedriften Kråkesølv ble det derfor viktig med en bevisst profilering gjennom bruk av form og farger på logo, brosjyrer, utforming av stand og antrekk for ansatte i Kråkesølv under fylkesmessa.

Allerede gjennom valg av navn på bedriften skapte de sin egen profil og identitet. Navnet Kråkesølv sier både noe om materialet i produktet og assosieres også med "noe som glimrer og skinner" eller "kråker som stjeler sølv". Den amerikanske forskeren Helen Hansma ved University of California i Santa Barbara, mener at det glitrende mineralet kråkesølv kan ha vært fødestedet for alt liv i verden! I alle fall - firmanavnet Kråkesølv skiller seg ut i forhold til potensielle konkurrenter.



Kråkesølv brukte tid på å diskutere det inntrykket eller oppfatningen de ønsket at kundene skulle ha av bedriften og produktet. Skulle produktet ha en trendy, eksklusiv, folkelig eller en lavpris profil?

Ungdomsbedriften valgte en eksklusiv profil på sin markedsføring og dette kommer spesielt tydelig fram i valg av foto og fonter som er brukt på brosjyren.



Foruten nødvendige opplysninger om produktene, prislister og kontaktopplysninger for bestilling av produkt, hadde ansatte i Kråkesølv utformet en egen tekst i brosjyren. Teksten tar utgangspunkt i det inntrykket eller oppfatningen de ønsket at kundene skulle ha av produktet.

I alle kulturer gjennom tidene har smykker
hatt en stor betydning.
De har vært brukt som statussymboler,
og har fått bæreren til å føle seg
spesiell og elegant.
Dine smykker forteller noe
om deg som person.



Når arbeidet med planlegging og utforming av stand til fylkesmessa startet, var de også her opptatt av en best mulig måte å presentere både bedriften og produktet på. Det var viktig med en stand som har en sammenheng med produktet og framhever dette på en best mulig måte. Alle ansatte i bedriften tegnet selv forslag og laget små modeller på utforming av stand, med forslag til farger, interiør og plassering av logo osv. Etter avstemning ble ett av forslagene valgt, og samarbeidet med elevene på Vg1 Bygg og anleggsteknikk på Nermarka, kunne starte. Fra skisser og modeller ble stand og interiør nå laget i fullt format. Underveis i prosessen måtte elevene fra Design og håndverk sammen med "bygg gutta" ta stilling til detaljer rundt utformingen - en nyttig prosess, med nye erfaringer og kunnskap for begge elevgruppene. Standen ble montert opp i fengslet, for så å bli demontert og klar for frakting til fylkesmessa.

En ansatt fra Kråkesølv representerte bedriften på Fylkesmessa for Ungdomsbedrifter i 2007. Hun markedsførte bedriften, iført bedriftens eget antrekk, på en meget positiv måte. Kråkesølv vant to førstepriser, både i kategorien beste utstilling og mesterbrevprisen.



Det var svært nyttig å etablere kontakten med elever og lærere på Vg1 Media og kommunikasjon på hovedskolen og kortkurset i foto. Foruten kontakten med nye elever og faglærere førte dette til ny fagkunnskap og en kompetanseheving for begge målgrupper. Fotoene som ble brukt i brosjyren forsterket det eksklusive preget som ansatte i Kråkesølv ønsket på sin profilering.



Ungdomsbedriften Carpe Diem

Brundalen videregående skole – avd. Trondheim fengsel (Nermarka)

Fra Ungdomsbedriften med det flotte navnet Carpe Diem, vil vi ha fokus på hvordan Ungdomsbedrift som pedagogisk metode, kan brukes i opplæring på prosjekt til fordypning. Ungdomsbedriften har benyttet nasjonale kompetansemål fra læreplan i utstillingsarbeid, som er ett av to felles programfag under programområdet utstillingsdesign på Vg3 nivå.



I 2007/2008 het Ungdomsbedriften på Nermarka **Carpe Diem**. Navnet på bedriften ble et uttrykk og en målsetting for de seks mannlige ansatte - det å **gripe dagen og gjøre noe med den**. Forretningsideen og produktet var salg av jakker og t-skjorter hvor kunden selv kunne komme med forslag til tekst, eller få hjelp av ansatte i Ungdomsbedriften til tekstforslag. Teksten ble skrevet inn på data, printet ut i folie, for så å bli trykt på plagget. På slutten av skoleåret arbeidet bedriften med idèutvikling av nye produkter. Gjennom dette arbeidet var elevene svært involvert.

Tilbudet var lagt under prosjekt til fordypning fra Vg3 utstillingsarbeid, med 6 timer pr.uke. Foliearbeid, markedsføring, logoutforming, messearbeid og regnskap har vært sentrale deler, hentet fra den nasjonale læreplanen.

Carpe Diem har solgt sine produkter til ulike firma og idrettslag. De har levert varer for salg til butikken på hovedskolen, samt markedsført og solgt produkter internt til både ansatte og innsatte i Trondheim fengsel.

Under fylkesmessa for Ungdomsbedrifter i 2008 var Carpe Diem representert med to egne ansatte og en tidligere innsatt. I tillegg stilte elever fra Vg1 Bygg og anleggsteknikk fra Nermarka opp under opprigging og nedrigging av stand. Carpe Diem vant første prisen for beste logo. Logoen ble sendt videre til NM for Ungdomsbedrifter, men mottok ingen pris der.

Bedriften hadde en omsetning på nærmere 50.000.- og et overskudd på 17.000.-. Overskuddet ble brukt til innkjøp av CD-spiller, kjøleskap og kaffemaskin til eget klasserom, samt innkjøp av brettspill til fire avdelinger i fengslet.

Under følger foto og kommentarer på arbeidsoppgaver Ungdomsbedriften har gjort, med tanke på utvalg av de nasjonale kompetansemål fra læreplan i utstillingsarbeid:

Teksten som skulle være på produktene ble skrevet inn på data, printet ut i folie, for så å bli trykt på plagget:

- Bruke verktøy og arbeidsmåter med materialer på fagmessig måte i eget arbeid
- Bruke fagrelaterte digitale verktøy
- Bruke skrift som formuttrykk

Elevene arbeidet med modellbygging av standen til fylkesmessa:

- Visualisere utstillingsarbeid tredimensjonalt i ulike målestokker

Carpe Diem sin utstilling på fylkesmessa oppfyller de fleste av disse kompetansemålene:

- Bruke fargepsykologi i arbeid med utstillingsdesign
- Velge og bruke belysning og belysningseffekter i utstillinger, messer, butikklokaler og scenografi
- Ekspone elementer og produkter innenfor et gitt areal med ulike modulsystemer
- Tilpasse podium og dekor for eksponering av produkter
- Tilpasse utstillinger til bestemte målgrupper
- Produsere tekst til utstillingsbruk
- Profilere foretak på messestander

Elevgruppen har arbeidet med oppgaver til utforming av logo. Carpe Diem sin logo er i tråd med bedriftens profil:

- Utforme logo i tråd med bedriftsprofil
- Utforme og montere skilt med ulike typer foliering



Glassbasen Ungdomsbedrift

Brundalen videregående skole – avd. Trondheim fengsel (Oppfølgingsbasen)

Fra Glassbasen UB vil jeg kun vise elevenes eget sammendrag og deres erfaringer, etter ett år med Ungdomsbedrift. Dette ble skrevet av elevene til årsrapporten for Glassbasen UB på slutten av skoleåret. Men først noen opplysninger om Glassbasen UB.



Vår første ungdomsbedrift ved Oppfølgingsbasen var Glassbasen UB, som startet skoleåret 2007/2008. Gruppen bestod av fire elever fra Vg1 Design og håndverk og Vg1 Studiespesialisering. To av elevene var under samfunnsstraff og en var nylig ferdig med soning i fengsel. Den siste hadde fullført samfunnsstraff, men valgte å fortsatte opplæringa på Oppfølgingsbasen. Opplæringa var organisert som et tilbud i prosjekt til fordypning, Vg3 Glasshåndverkerfaget. Gjennom Ungdomsbedriften fikk elevene også dekket noen av kompetansemålene i programfagene på Vg1 Design og håndverk og deler av kompetansemålene på fellesfagene norsk og matematikk. Mentor for bedriften var en tidligere straffedømt med spisskompetanse i glass. Dette ble også en kompetanseheving for ansatte og ansvarlig lærer for Ungdomsbedriften, som ikke hadde erfaring med dette materialet og teknikken fra før.

Ungdomsbedriftens forretningsidé og mål var:

- Selge og produsere glasskunst av høy kvalitet til alle målgrupper både unge og gamle
- Unik og håndlaga glasskunst til en bedre pris enn det øvrige salgsmarkedet
- Det viktigste er ikke å tjene penger, men lære hvordan det er å starte, drive og avslutte en ungdomsbedrift

Bedriften ble organisert på følgende måte:

- Daglig leder og markedsføringssjef
- Salgsansvarlig
- Økonomisjef
- Produksjonsansvarlig (bestilling/innkjøp)
- Alle er produksjonsarbeidere i tillegg



Sammendrag og våre erfaringer

Vi startet med å ha flere kreative dager og etter hvert ble forretningsideen, produktet, navnet på bedriften og logoen bestemt. Vi har deltatt i ungdomsbedriften som en metode i prosjekt til fordypning (6 timer i uka). Da vi bestemte oss for å begynne med glassfusing, hadde vi en fordel ved at vi allerede hadde glassovn og diverse utstyr her på Oppfølgingsbasen. Vi søkte på oppstartstipend på 5000,- fra Sør-Trøndelag Friomsorgskontor og 5000,- fra Brundalen vgs. Og begge disse ble innvilget. For disse pengene kunne vi kjøpe inn diverse utstyr i form av glasskjærere, maling og glass slik at vi skulle ha vårt eget - og ikke "slite ut" skolens utstyr.

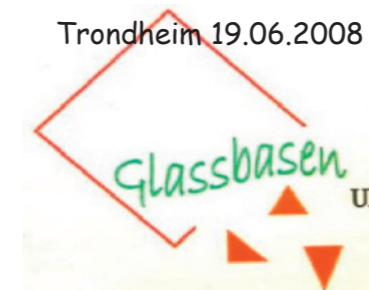
Vi kom oss fort ut på markedet ved at vi hadde salgsutstilling på fylkeshuset og dermed gikk ryktet - pluss at vi har markedsført oss godt ved å dele ut visittkort og brosjyrer med kortfattet informasjon om bedriften, og kontaktinformasjon (bl.a. hjemmesideadresse!) I tillegg har vi solgt produktene våre gjennom butikken på hovedskolen, Brundalen vgs., og butikken på Trondheim fengsel, avd. Leira. I tillegg har vi hatt salgsutstilling her på Oppfølgingsbasen. Vi avsluttet bedriften med å ha en salgsutstilling i fylkeshuset igjen - men KNALLBRA resultat!

Alle vi fire deltok på fylkesmessa for ungdomsbedrifter i februar 2008. Der fikk vi 2.plass for beste utstilling, 3.plass for beste nettsted og 3.plass for mesterbrevprisen. I forbindelse av utforming av stand til fylkesmessa fikk vi opplæring i utstillingsdesign og vi hadde et vellykket samarbeid med snekkerverkstedet ved Trondheim fengsel. Vi føler at vi har fått et faglig utbytte av å hente inn eksterne forelesere og å bruke vår mentor. Vi har i løpet av året hatt besøk av tre eksterne forelesere. Den ene var glassmester, som lærte oss forskjellige skjæremåter og triks. Den andre var fra Leiv Eriksson Nyskapning. Han orienterte oss om hvordan starte en egen bedrift. Vi har også blitt kontaktet av andre som ønsker å lære av våre erfaringer med glassfusing.

Vi har lært hvordan man starter en bedrift og hvilke utfordring det er å drive en bedrift. Vi har også lært hvordan man fuser glass, hvordan markedsføre seg selv og hvordan opp-tre foran kunden. Det å arbeide i team, det å tørre å satse og prøve nye ting og det å føre regnskap har vi også fått erfaring med. Sist, men ikke minst har vi hatt et svært godt samarbeid med de andre lærerne ved skolen, som har kommet med flere ideer og innspill! :-)

Overskuddet på 67.527,- fordeles på oss "ansatte" i Glassbasen UB ved at vi har skrevet timelister gjennom hele året, og har regnet ut prosentvis tilstedeværelse etter disse. Setter også av 5000,- fra overskuddet til ett oppstartstipend for neste års ungdomsbedrift.

Trondheim 19.06.2008



Oppstart av Ungdomsbedrift i Ringerike Fengsel

Skrevet av Kari Sandnesmo Norum, Hønefoss videregående skole

Skoleåret 2008/09 starten jeg studiet innføring i pedagogisk entreprenørskap, ved høyskolen i Hedmark. I den forbindelse ønsket jeg å prøve ut det å starte en ungdomsbedrift, ved Ringerike Fengsel. Det er klassen Design og håndverk ved skolen som har fått denne muligheten.

Grunnen til at jeg prøver UB er at vi jobber med stort sett voksne elever. De har erfaringer på mange områder, og de ønsker at det de skal lære skal være så nært knyttet opp mot det virkelige liv som mulig. Ved å starte en Ungdomsbedrift vil de lære hvordan det er, eller hvordan det er å jobbe i bedrift. For at dette skal fungere må alle jobbe på lag, og de må ha de samme målene for hvordan bedriften skal fungere.

Å starte UB i fengsel, er det mye av arbeidet som faller på en som er lærer. Registrering av bedriften, kontakt med samarbeidspartnere ute, innkjøp av produkter osv. Jeg har gjort det slik at elevene har skrevet mailer, men at jeg har stått for å få sendt de.

Det samme har det vært med bestillinger, og div innkjøp, og salg av produktene.

Ser nå i ettertid at en burde nok være minst 2 lærere som jobber sammen om dette, slik at en kunne fordelt litt av de praktiske oppgavene. Tid til å gjøre dette har fort gått utover planleggingen av den øvrige undervisningen, selv om mye av det de har jobbet med er mål i læreplanen, og nært knyttet opp mot den. Slik sett vil UB gi elevene en mer positiv oppfatning av læreprosessen.

Elevene hos oss har startet en bedrift hvor forretningsideen er at de skal selge kort og smykker, pluss at de skal lage noen småprodukter på bestilling fra kunder. Disse produktene er da bestillinger vi har fått i samarbeid med arbeidsdriften på trevareverkstedet.

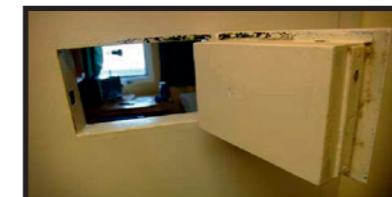
UB kjøper inn materialene fra fengselet, og lager og selger produktet ut til kunden. På den måten vil de få erfaring med hele arbeidsprosessen i produksjonen. Dette synes elevene er meget nyttig. Når det gjelder salg av kort og smykker, faller mye av arbeidet på lærer. Dette på grunn av at elevene ikke får komme ut eller rundt på fengselet.

Jeg har da benyttet meg av å delta på julemesse, satt ut de ferdige produktene rundt på forskjellige steder på fengselet, slik at flest mulig av ansatte har fått tilgang til produktene. Når det gjelder salg til de innsatte, har vi begrenset det til å gjelde de som er på den avdelingen elevene tilhører. Dette på grunn av at det skal skrives uttakslapper på det de handler, og da har de vært avhengige av at jeg har vært tilstede for å få gjennomført dette.

Ser i ettertid at en burde brukt bedre tid på ideutvikling, og markedsundersøkelse i forkant, men produktene har falt i smak hos kundene, og de fikk en travel tid rett før jul.

Allikevel synes jeg det har vært en lærerik og morsom prosess så langt, og vi tar med oss de erfaringene vi har så langt, og ser da at det er mye en kan gjøre annerledes, men også hva som har fungert godt. Å delta på en julemesse var en positiv erfaring som helt klart vil være med i planlegging av eventuell ny UB neste år.

Vi har også fått gode tilbakemeldinger fra fengselsledelsen på arbeidet med UB og entreprenørskap i skolen, og de er positive til ett tettere samarbeid etter hvert. Da er det snakk om at innsatte på avd. A skal få være involvert i en del av produksjonen av aktuelle produkter. Avd. A har innsatte som sitter på brev og besøksforbud, og som ikke har fått kommet ut på fellesskaps. avd.



Ledelsen ved fengselet ser også behov for at en jobber med andre metoder i forbindelse med opplæringen enn det en gjør i dag. Det å finne metoder som gir elevene inspirasjon, og lyst til å lære er viktig, og da spesielt i fengselsundervisningen hvor mange har dårlig erfaring med skole fra tidligere, og ofte har lærevansker av forskjellige typer.

Det å få med seg de andre lærerne som er på teamet har ikke vært like enkelt. Får tilbakemeldinger på at de synes det er flott at vi har startet med dette, men ønsker ikke å involvere seg i det. Før UB startet var det flere av lærerne som hørtes positive ut til å kunne være med på det, men ikke etterpå.

Som jeg har skrevet tidligere har vi samarbeidet med arbeidsdriften. Dette har vært meget positivt, og vi har fått en bedre dialog med betjentene på trevareverkstedet. Dette er et samarbeid vi vil utvikle videre fremover, da vi ser at dette har innvirkning på de innsatte og deres engasjement. De får reelle oppdrag og er i dialog ikke bare med meg som lærer, men også betjenter, og verksmester som ofte er ansvarlig for eventuelle ordrer UB får.

Elevene søkte skolen og fengselet om oppstartmidler / stipend, og fikk positiv tilbakemelding fra skolen, men de fikk ikke noe svar fra fengselet. Det til tross for at de var informert om at elevene kom til å sende en søknad på forhånd, og virket positive til entreprenørskap i skolen.

"Søtt & lekkert" på Ulvsnesøy fengsel

Skrevet av Geir Hundvebakke, Åsane videregående skole



Hovedhuset ved Bergen fengsel avdeling Osterøy. Elevkjøkkenet i kjelleren fungerer som produksjonslokale for UB-bedriften.

Høsten 2002 ble den første UB-bedriften startet opp ved Åsane vgs. avd. Ulvsnesøy. Navnet var "Søtt & lekkert", og produktet var kransekakestenger. Bedriften ble startet av elevene på linjen for restaurant- og matfag. Siden har det hvert år blitt startet en ny UB-bedrift. Produktet har stort sett vært det samme, men enkelte år har vareutvalget vært større. I tillegg har bedriften av og til tatt på seg forskjellig cateringoppdrag når dette har latt seg forene med at ansatte i bedriften også er innsatte.

Det at en har valgt å holde seg til stort sett et produkt, er kanskje litt i strid med intensjonene bak UE, men dette har vært en praktisk tilpasning til blant annet det faktum, at en har elever som kommer og går hele året, og at en er en liten avdeling med kun 31 innsatte.



Ferdigproduktet pakkes i kartonger designet for ungdomsbedriften bedriften "Søtt & Lekkert" - og klar for utsending

Kreativiteten som ligger bak det å starte opp og drive en bedrift føler vi blir godt ivaretatt på områder som markedsføring, kundebehandling, valg av emballasje, utforming av logo og hjemmeside og organisering.



I motsetning til en vanlig UB-bedrift, så har en gjennom åtte år utviklet en bedrift som har et varemerke som er kjent og en fast kundemasse å ta vare på. Kunderegisteret går i arv og blir større og større fra år til år. Bedriften følger vanlige UB-regler for oppstart og avvikling.



Deigen rulles ut kakene stekes og dyppes i sjokolade. På et normalår produseres det ca. 250 kg kransekake.



Et moderne kjøkken som tilfredsstiller EUs krav til mathåndtering

Ofte er det en eller to elever som er med i bedriften i 2 påfølgende år. Disse opptrer som lokale mentorer det siste året, noe som vi betrakter som en pedagogisk gevinst. I det hele tatt er de pedagogiske erfaringene med UE-bedrift udelt positive. Til tider kan det være høy temperatur i bakeriet, særlig før jul når det skal lages noen hundre kilo med kransekaker. Men nettopp det å takle stress og frustrasjon er en særdeles nyttig jobberfaring.

"Ulvsnesøy seafood"

Våren 2008 ble ideen om en UB-bedrift knyttet til fiske og fangst unnfanget. Det ble gjort grundige undersøkelser med hensyn til hvilke krav mattilsynet stiller til bearbeiding av fisk. Kravene viste seg å være såpass strenge - at en i stedet for bearbeiding og salg bestemte seg for å satse på fangst og videresalg av ål som forretningsidé.

Det er relativt mye ål i fjorden. Høsten 2008 ble UB-bedriften "Ulvsnesøy seafood" etablert. Så langt har en jobbet mest med å få på plass nødvendig utstyr, kontakte oppkjøper og få på plass rutiner for bruk av båt etc. Sesongen for fangst av ål er fra mai til november.

En tidsbegrensa Ungdomsbedrift - samarbeid mellom skole og arbeidsdrift

Trondheim fengsel

Dette er en Ungdomsbedrift over fire uker for innsatte som er sysselsatte på treverkstedet, og for innsatte som følger opplæring på Vg1 Bygg og anleggsteknikk. Etableringen av Ungdomsbedriften knyttes til et av programfagene eller som et tilbud på Prosjekt til fordypning. Målet med perioden er et ønske om å videreutvikle et produkt som allerede blir laget på treverkstedet i arbeidsdriften.

Når dette skal være en del av opplæringa i programfag, er det satt faste rammer for forretningsområdet. Dette gjør at det vil være en begrensning i valg av forretningsidè og produkt. Parallelt med produktutvikling bør innsatte undersøke hva som finnes i markedet, finne inspirasjon og motivasjon, prøve ut, lage skisser og enkle arbeidstegninger, arbeide med prototyper, lage forretningsidè, komme med forslag til markedsføring, noe økonomi og eventuelt salg.

Uke 1	Presentasjon av problemstilling: Produktutvikling av eksisterende krakk. Forelesning om kontraster i farger, form, materialer og overflate fra ekstern samarbeidspartner. Innhenting og inspirasjon fra andre som lager "kreative krakker". Skisser og tegninger til produkt. På slutten av uka formuleres forretningsideen
Uke 2	Parallelt med produktutvikling og framstilling av prototyper er det en gjennomgang av målgrupper, markedsføring, firmanavn eller navn på produkt og krav til logo
Uke 3	Prototypen er ferdig og klar for å settes i produksjon. Innsatte må ta stilling til salgskanal. Lage en oversikt over økonomi. Kostnader i forhold til inntekt og utsalgspris.
Uke 4	Produksjon. Krakken klargjøres for salg. Oppsummering og refleksjon.



I læreplan for bygg og anleggsteknikk står det bl.a. at opplæringa skal fremme praktisk arbeid, arbeidsglede, samarbeid og utvikle elevenes evne til å se sammenheng fra idè til ferdig produkt. Helhetlige tverrfaglige arbeidsoppgaver skal vektlegges. Målet for opplæringa under programfaget Tegning og bransjelære er bl.a. at elevene skal kunne tegne enkle skisser, enkle plan, detaljer og snittegninger i målestokk. De skal lese, forstå og følge enkle tegninger som skal brukes i produksjon. Målene innen bygg og anleggsteknikk legger godt til rette for at produktene skal formgis slik at de dekker kundens behov. Gjennom bruk av eksterne samarbeidspartnere vil innsatte også få innsyn i et yrke og en bransje.

Inkluderende arbeidsliv (IA- bedrift)

IA er forkortelsen for "et inkluderende arbeidsliv" og stammer fra Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv, som er inngått mellom partene i arbeidslivet og regjeringen. Ungt Entreprenørskap i flere fylker har inngått en samarbeidsavtale med NAV om IA- bedrifter. Målet med avtalen er at Ungdomsbedrifter skal få en innføring i hvordan Inkluderende Arbeidsliv fungerer og at det skal føre til at flere Ungdomsbedrifter ønsker IA- sertifisering. Ungdomsbedrifter som inngår slik avtale må utarbeide mål og aktivitetsplan slik ordinære IA virksomheter er forpliktet til. Produktive og lønnsomme arbeidsplasser kjennetegnes av motivasjon og arbeidsglede blant medarbeiderne. En viktig målsetning for Ungdomsbedrifter som er IA- bedrifter er å inspirere elevene til å se sammenhengen mellom motivasjon og innsats og mellom innsats og resultat.

Det har vært utprøving av støtteprogrammet i videregående skoler i flere fylker. Både ansvarlige lærere for Ungdomsbedrifter og elever som har deltatt i støtteprogrammet mener at IA- avtalen har flere positive effekter. Gjennom prosjektet fokuserer elevene på motivasjon, trivsel og arbeidsglede. Enkelte skoler opplever at fraværet hos elevene har blitt redusert. IA- avtalen til Ungdomsbedriftene er nesten den samme som hos andre bedrifter, men i stedet for sykefravær og egenmeldinger fører elevene rent fravær. Når elever er borte fra skolen, ringer de andre ansatte i bedriften hjem til dem og hører hvordan det går. Den tette oppfølgingen kan bidra til bedre samhold i klassen, og gir elevene en følelse av at de trengs på jobben.



Tross en positiv innvirkning på motivasjon, trivsel og en nedgang i fraværet etter innføringen av IA- bedrifter, er det fortsatt viktig med holdningsskapende arbeid. Når ungdom blir kjent med Inkluderende Arbeidsliv allerede i skolen, har det antagelig en positiv effekt når de kommer ut i arbeidslivet.

For Ungdomsbedrifter organisert innen kriminalomsorgen og i oppfølgingsklasser kan også IA- bedrifter ha de samme positive effektene. Det kan bidra til en større forståelse for å se sammenhengen mellom innsats og resultat, en viktig kompetanse både for arbeidsskaper og arbeidstaker.

Under fylkesmessa og NM for Ungdomsbedrifter er det en egen konkurranse for IA- bedrifter. Deltakerne i denne konkurransen tar med mål og handlingsplan for IA arbeidet, IA avtalen og fraværsrapportene fra Ungdomsbedriften.

Introduksjonsbedrift (I-bedrift)

Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) har utarbeidet en samlet strategi for opplæring som er særlig rettet mot innvandrere. Entreprenørskapsopplæring har fått stor oppmerksomhet i dette arbeidet. Et konsept er Introduksjonsbedrifter (I-bedrifter), som er tenkt som et pedagogisk opplegg for Introduksjonsprogrammet. Introduksjonsbedrift er en problembasert læringsmetode hvor deltakerne skaffer seg kunnskap om og erfaring i å etablere bedrift i Norge. Samtidig skaffer de seg kunnskap om, kontakt med og innsikt i lokalt næringsliv og offentlig forvaltning. Foreleser har i oppstartsfasen en sentral rolle og må gjøre deltakerne kjent med prosessen, men går etter hvert mer over i veilederrollen. Opplegget gjennomføres i samspill med øvrig undervisning i introduksjonsprogrammet, det være seg norsk og samfunnskunnskap, språk- og arbeidspraksisplasser eller andre tiltak.



Med den økende andel av utenlandske innsatte i norske fengsler kan Introduksjonsbedrift være en måte å organisere opplæringen på. I-bedriftene er bygd opp etter samme modell som Ungdomsbedrifter og bygger på prinsippet om "learning by doing".

Målet med en introduksjonsbedrift innen opplæring i kriminalomsorgen kan være:

- Gi opplæring i og erfaring med etablering av bedrift i Norge
- Gi en arena for praktisering av norsk språk
- Gi kunnskap om norsk nærings- og arbeidsliv
- Være en arena for samfunnskunnskapsopplæring
- Gi deltakerne erfaring med gruppebaserte metoder med tanke på framtidige felles utfordringer
- En læringsarena der deltakerne har (stor grad av) påvirkning for hvordan læringen skjer.

Ungt Entreprenørskap har utviklet veilederhefte og arbeidsperm for I-bedrifter.

Gründercamp – et tidsbegrensa idèverksted, på tvers av opplæringsarena

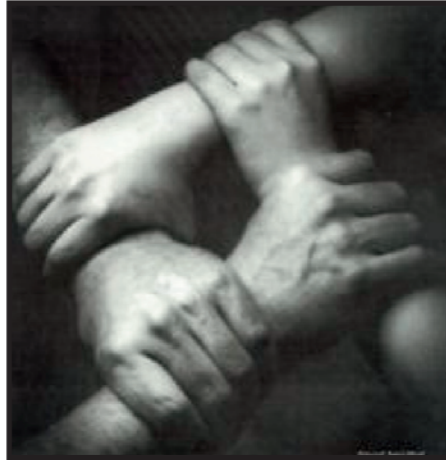
En Gründercamp er en treningsleir i kreativitet og nyskaping. Dette kan organiseres som en konkurranse, hvor hovedmålet er å løse utfordringer og problemer, formulert i en problemstilling. Problemstillingen kan være gitt av en oppdragsgiver fra privat eller offentlig virksomhet. Den bør være reell, tydelig og rettet mot målgruppen. Hvis dette organiseres som en konkurranse, kan resultatene i de ulike kategoriene presenteres både skriftlig og muntlig for en jury. Juryen kårer vinnere basert på gitte kriterier. Vurderingskriterier bør gis i forkant slik at man vet hva man bedømmes etter.

En Gründercamp kan organiseres som en "lokal intern variant", hvor ansatte på skolen, i fengslet eller lokale samarbeidspartnere utformer problemstillingen. Campen bør tilrettelegges ut fra lokale rammebetingelser og slik at innsatte fra både arbeidsdrift og skole kan delta. Man kan også delta på arrangement som Ungt Entreprenørskap har for elever i videregående skoler. I praksis vil det si at innsatte arbeider i samtid og med samme problemstilling, men lokalisert i fengselet. Varigheten på en Gründercamp kan være fra noen timer intenst arbeid, til å jobbe sammenhengende over flere døgn. Det å kunne arbeide med innsatte over flere døgn, er kanskje verken ønskelig eller realistisk i vårt system. Men det er fullt ut realistisk å delta ved å gjøre en avtale med Ungt Entreprenørskap om et annet tidsperspektiv.

Samarbeid med lokalt nærings- og arbeidsliv er sentralt i en Gründercamp. Hvis Gründercampen har fokus på et forhåndsbestemt tema (som teknologi, miljø, energi eller mat og helse) er det nyttig at oppdragsgiveren eller en annen person med god fagkompetanse, presenterer problemstilling og gir noe bakgrunnsinformasjon ved oppstart. Tilbud om veiledning underveis i prosessen øker læringsutbyttet. Her er det naturlig igjen å bruke oppdragsgiver eller et veilederkorps. Dette kan være fagpersoner fra privat og offentlig sektor, eller sammensatt internt i ansattegruppa. Sammensettingen i et slikt veilederkorps må ta utgangspunkt i den kompetansen som finnes hos ansatte, for å kunne dekke de behov som innsatte vil ha. Innsatte med relevant spisskompetanse og som ikke deltar på arrangementet kan også brukes som veiledere.

I tillegg må innsatte underveis i prosessen få mulighet til å innhente og anvende nødvendig og relevant informasjon. Dette kan gjøres via oppslagsverk, bruk av telefon og internett. Dette er resursskrevende for ansatte, men med god planlegging og gode rutiner lar det seg absolutt gjennomføre.

Gjennom å delta på en Gründercamp vil innsatte få trening i å jobbe kreativt og løsningsorientert. Gruppen må samarbeide om å finne frem til de mest innovative løsningene i forhold til en gitt problemstilling. I forkant er det derfor viktig å jobbe med såkalt "icebreaking", slik at man får et godt samarbeid. I tillegg er det også viktig å kartlegge hvilken kompetanse hver enkelt deltaker har. En bevisstgjøring på disponering av tilmålt tid, er lurt å ta i forkant. Kreative prosesser, det å jobbe med idèutvikling, er tema man bør ha fokus på i forkant av selve arrangementet.



Gründercampen avsluttes med at gruppa eller gruppene, presenterer sine løsninger i de ulike kategoriene for en jury. I et lukket fengsel kan dette by på noen utfordringer. Men det handler om å finne fleksible og kreative løsninger. Ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel har vi god erfaring med bruk av både videokonferanse og filmopptak som presentasjonsform, i tillegg til skriftlig materiale som leveres til juryen.

For elever som følger opplæring ved en ordinær videregående skole arrangeres det hvert år en nasjonal Gründercamp. Vinnere av den nasjonale Gründercampen går videre til et Europamesterskap.

En Gründercamp stimulerer til

- Bruk av kreative prosesser
- Bevisstgjøring på egen kompetanse
- Samarbeid og gruppedynamikk
- Trening i organisering og arbeidsfordeling
- Bevissthet om informasjonsinnhenting
- Å kunne anvende innhentet informasjon
- Evne til å prøve og feile
- Bevisstgjøring om ulike presentasjonsteknikker

Ungt Entreprenørskap har laget et idéhefte med beskrivelse av Gründercamp og ideer til hvordan det kan gjennomføres.

Gründercamp med fokus på realfag

Brundalen videregående skole – avd. Trondheim fengsel (Nermarka)

Innsatte ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel har flere ganger deltatt på Gründercamp arrangert av Ungt Entreprenørskap. Selve gjennomføringen har foregått internt, men parallelt og med samme problemstilling som "campen" for over 200 elever fra ulike videregående skoler i fylket. Disse har vært lokalisert på en arrangørskole. Våre grupper har vært på fem til syv og på tvers av det utdanningsprogrammet de følger til vanlig.

I dette eksemplet fra Gründercampen med fokus på realfag, er innholdet oppdelt i tre faser: før – under – etter.

Fase 1 – før Gründercamp

Markedsføring og informasjonsmøte

Vi markedsførte tilbudet ved å henge opp plakater. En representant fra Ungt Entreprenørskap, sammen med lærere fra skolen og innsatte med erfaring fra tidligere Gründercamper, har gitt en nærmere orientering om konseptet. Gjennom tekst og bilder har vi satt fokus på kreativitet og innovasjon. Skriftlig påmelding for de som ønsker å delta, var umiddelbart etter infomøtet.

ER DETTE NOE FOR DEG?

GRÜNDERCAMP PÅ SKOLEAVDELINGA

- Du kan være med på 3 helt annerledes og kreative «skoledager» og vi tror det kan bli både utfordrende og moro
- Du kan bruke deg selv, din kreativitet og dine fagkunnskaper sammen med andre elever, hvor dere skal finne løsninger på en gitt problemstilling. Dette skal være en vare, tjeneste eller idé som på en eller annen måte skal løse et problem eller tilfredsstille et behov
- Samtidig med vår lokale Gründercamp (26. 27. og 28.september) arrangeres tilsvarende Gründercamp på Brundalen videregående skole. Her samles 200 elever fra ulike videregående skoler i hele fylket
- Det er konkurranser i ulike kategorier og hver elevgruppe blir vurdert av en jury. Her vil vi bruke videokonferanse. Den beste elevgruppa innenfor hver kategori blir premiert
- Vår elevgruppe kan gjerne settes sammen av elever fra ulike studieprogram

Hilsen Skoleavdelinga i Trondheim fengsel

Kortkurs

Før selve Gründercampen holder lærerne et kortkurs over to dager, her har vi en grundig gjennomgang av de ulike kategoriene i konkurransen, samt kriterier som er satt. I tillegg har vi fokus på samarbeid, kartlegging av innsattes kompetanse, hvilke nettverk de kan benytte seg av og hvordan man bør disponere oppsatt tid.

De ulike kategoriene må tilpasses tema og mål for arrangementet, og vil dermed variere. Eks. på ulike kategorier:

- Beste forretningsidè
- Mest innovative produkt/tjeneste
- Beste bruk av eksterne informasjonskilder
- Beste miljøprodukt
- Beste budsjett
- Beste markedsvurdering
- Beste presentasjon
- Gründercampens hederspris

For hver kategori bør det settes opp kriterier. Under følger to eksempler på kriterier i kategoriene "beste forretningsidè" og "beste presentasjon":

Beste forretningsidè:

- Det må komme tydelig frem hva man skal tilby
- Hvilket behov man skal dekke
- Hvilket eller hvilke markeder man ønsker å nå
- Graden av innovasjon, beskrivelse av hva som er nytt ved idee og hvordan man kan vite eller kan finne ut om ideen allerede finnes fra før

Beste presentasjon:

- Bruk av egnede hjelpemidler
- Om framføringen virker godt forberedt.
- Kroppsspråk, engasjement, spontanitet og overbevisningsevne
- Faglig innhold
- Evne til å besvare juryens spørsmål på en god måte

Samarbeid og kartlegging av innsattes kompetanse

Når en gruppe består av ulike personligheter, med ulike interesser og kanskje ulik motivasjon, men som har til felles at de sammen skal løse en problemstilling, er det viktig at man er klar over og aksepterer at ulikheter er en styrke som kan utnyttes til gruppas fordel. Da er det selvfølgelig en fordel om innsatte kjenner sine styrker og svakheter, i tillegg til at man har respekt for andres kunnskaper, ferdigheter og personlige egenskaper. Til dette kan man for eksempel bruke "Teamhjulet" som er en øvelse ved oppstart av et gruppearbeid. Målet med denne øvelsen er en bevisstgjøring omkring gruppas samlede ressurser, både faglig kompetanse og personlige egenskaper.

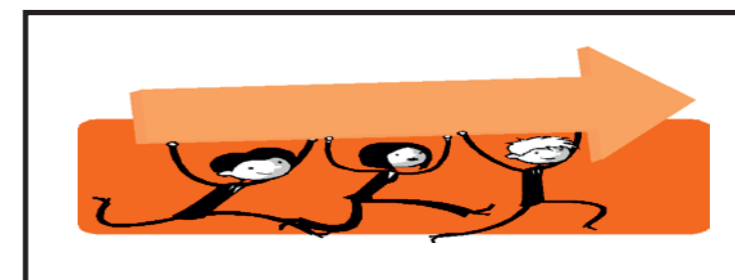
Gruppen må bli enige om målet, hvilket ambisjonsnivå som settes og hva som skjer hvis det oppstår uenigheter. Det kan være en investering å lage en kjøreplan som skisserer hvordan tilmålt tid er tenkt disponert og hvem som har ansvar for hva.

Grunntanken ved å organisere innsatte i grupper eller team er at deltakerne skal gjøre hverandre gode ved å bruke gruppas felles ressurser til å løse problemstillingen. I tillegg er teamarbeid et virkemiddel som kan brukes for å få en praksisnær og kollektiv læring.

Nettverkskart

Nettverk er et moteord som brukes ofte i dagens samfunn, men egentlig er det ikke noe nytt begrep. Nettverk handler om relasjoner mellom mennesker og mennesker med gode ideer har stort sett alltid brukt "kjentfolk" til å få hjelp til å gjennomføre sine ideer. Det nye med nettverk er vi etter hvert har blitt mer bevisst på å utvikle og bruke både personlige nettverk og nettverk som kan gi tilgang til ekspertkunnskap.

Under en Gründercamp vil det være til god hjelp hvis man på forhånd har kartlagt hvilke relasjoner hver enkelt har og hvordan disse kan være til hjelp under informasjonsinnhenting. En nettverksorganisering kan også være til hjelp og nytte etter løslatelse.



Fase 2 – under Gründercamp

For å konkretisere denne fasen og hva en Gründercamp kan utløse i ettertid, vil det bli brukt noen betraktninger, skrevet av en av de tre i gründergruppa Miljøringen. Miljøringen bestod av syv innsatte fra tre ulike utdanningsprogram ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel.

Problemstillingen de fikk presentert var:

En grønnere hverdag ved bruk av teknologi.

Gruppa bestemte seg relativt raskt for at de ville prøve å delta i alle kategorier. Som de selv sa: "Vi går for gull!"

Dessverre gikk jeg glipp av informasjonsmøtet og kortkurset som ble holdt i forkant. Lærere fra skolen fortalte meg hva dette gikk ut på og at jeg med min bakgrunn ville kunne tilføre gruppen noe positivt.

Arbeidet med gründerprosjektet skulle vare i tre dager i mars måned i 2008. En nyttig erfaring å ta med seg videre og muligheten for å bryte vante mønster høstes lokkende ut. Det er svært sjeldent at man har den muligheten innenfor de rammene fengselet setter. Elevgruppen besto av syv personer og jeg ble valgt som prosjektleder.

Problemstillingen var; "En grønnere hverdag ved bruk av teknologi". Vår ide besto av å utvikle et belønningssystem for å regulere trafikkbildet. Ved hjelp av en sender og en mottaker blir bevegelser inn og ut av bykjernen registrert. Gruppen jobbet målrettet og bevisst i løpet av de tre dagene. Vi var blant annet i kontakt med Miljøverndepartementet(MD) og forskjellige teknologibedrifter.

Ideen som ble presentert skriftlig og muntlig gjennom en videokonferanse, vant juryens inspirasjonspris.

Jeg og to andre utgjorde drivkraftene i gruppen og vi bestemte oss for å føre arbeidet videre. I samarbeid med skolen ble det opprettet en fast gründergruppe. I starten møttes vi en til to ganger i uken for å stake ut veien videre.

Vi hadde stor tro på ideen og ble møtt med positive tilbakemeldinger fra kommune/stat, forretningslivet i Trondheim og andre interessenter vi kom i kontakt med. Skolen hjalp oss med å tilrettelegge møtetidspunkt og vi fikk dekket konsultasjonstimer hos Leiv Eriksson Nyskaping (LEN). I løpet av disse timene fikk vi bekreftet at vi var på riktig spor. Vi fikk også verdifulle tips og råd som lettet arbeidet vårt. Frem til dags dato har vi lagt ned mye arbeid i prosjektet. Timeantallet er ikke lett å anslå, men jeg alene ligger minimum på rundt 400 - 500 timer siden mai måned.

I forbindelse med mine studier har jeg fått låne en datamaskin av skoleavdelingen som benyttes på cella. Uten denne hadde arbeidet vært meget vanskelig. Skoleavdelingen har gjort sitt beste for å hjelpe oss med å realisere prosjektet og vi skylder dem en stor takk for at vi har kommet dit vi er nå.

Status i begynnelsen av august er at vi er ferdige med en grundig og omfattende forretningsplan for utviklingsfasen. Vi har høstet positiv respons for denne fra bl.a. LEN og NAV. Søknad om utviklingsstøtte er sendt til Innovasjon Norge, samt flere fond og legater. Flere søknader vil bli sendt i tiden fremover. Vi skal ha møte med en landsdekkende miljøvernorganisasjon for å bli enige om hvordan vi skal inngå et videre samarbeid, samt hva det skal inneholde. Dialogen med MD er der fortsatt, og vi skal vurderes av

Samferdselsdepartementet som et støtteobjekt for et nytt prosjekt som innledes i januar 2009. Dette går ut på at staten går inn i gründerbedrifter som driver miljøvennlig og bidrar til økt bruk av kollektivtrafikk. Allerede anses vi som en god kandidat til dette.

Gruppen har hatt møte med NAV. Videre utdanningsløp for en av gründerne blir satt opp sammen med NAV.

Vi har hatt uformelle samtaler med leverandørbedrifter på teknologisiden og disse samtalene vil intensiveres utover høsten.

I dag føler vi oss godt forberedt til å videreutvikle prosjektet og etablere egen bedrift. Skoleavdelingen har vært meget hjelpelige og hjulpet oss mye. Fengselet setter sine sperrer derfor ville vi kommet lenger om vi hadde vært ute i samfunnet. Vi som innsatte har bemerkelsesverdig nok ikke merket noen form for interesse eller hjelp fra fengselet sin side.

Vårt mål er at bedriften skal være etablert innen ½ år og bedriftens produkter/tjenester skal være klart for markedet innen 1 år. Det ser ut som at dette er høyst reelt og vi lover å holde skolen oppdatert på den videre utviklingen av firmaet.

Jeg er meget glad for at jeg ble med på gründercampen. Arbeidet med prosjektet i tiden etterpå har vært meget givende, jeg har kunnet bruke mine kunnskaper på en ny måte i fengselet, og jobber med et prosjekt som vil komme hele samfunnet til nytte ved realisering.

Jeg håper at flere innsatte får den samme opplevelsen. Avslutningsvis berømmer jeg skoleavdelingen for deres innsats. Dette arbeidet er noe som absolutt må videreføres.

"Tor"



Fase 3 – etter Gründercamp

De positive tilbakemeldingene fra både innsatte og ansatte etter avsluttet Gründercamp, samt juryens inspirasjonspris, var nok det som førte til at de tre deltakerne hadde lyst til å fortsette arbeidet med å videreutvikle forretningsideen. I tillegg hadde de stor tro på sitt eget konsept.

En gjensidig samarbeidskontrakt ble utformet og underskrevet av alle tre. Dette for å sikre at alle tre "eier" ideen. Kontrakten gir også føringer på ansvarsdeling av arbeidsoppgaver ved overføring til annet fengsel og ved løslatelse.

Etter hvert som det oppsto behov for å knytte til seg eksterne fagpersoner, ble en rådgiver fra LEN (Leiv Eriksson Nyskaping) engasjert på et fast timetall. Dette ble finansiert fra skolens fleksible lønnsmidler. For "Gründergruppa" ble denne investeringen nyttig. De fikk veiledning om hvordan de kunne kartlegge behovet for Miljøringen og hvem målgruppa var. De fikk også hjelp til å videreutvikle forretningsideen fram til ferdig forretningsplan, hvor det bla. ble sett på budsjett og kapitalbehovet for valgt forretningsmodell. Videre vurderte man hvordan man kunne finne fram til partnere som utvikler nødvendig teknologi. Samtidig gikk man gjennom potensielle organisasjoner som kunne være interessert i et samarbeid. Gruppa orienterte seg om fond og legater hvor man kan søke oppstartkapital. I tillegg satte rådgiveren fra LEN fokus på innsattes styrker og svakheter, samt forslag til tiltak. Under hele denne perioden hadde Miljøringen kontakt med bla. Trondheim kommune og Miljøverndepartementet, en kontakt som ble opprettet under selve Gründercampen.

En av de tre søkte NAV om å få beholde dagpengene under etablering av eget firma etter løslatelse. I den forbindelse måtte det legges ved en næringsfaglig vurdering av etableringsplanene fra faglig instans, godkjent av NAV.

Tre informative sitater fra den næringsfaglige vurderingen:

- "Gründerteamet skal etablere et helt nytt konsept kalt Miljøring1, med Trondheim som pilotby. De vil utvikle et belønningssystem for å regulere trafikkbildet, hvor det skal lønne seg å velge den transportmåten som ivaretar klimaet og miljøet best. Ideen framstår som meget spennende, kreativ og unik. Det er inspirerende med en idé som ønsker å benytte et belønningssystem framfor "straff" for å regulere trafikkbildet".
- "Det er ikke avdekket konkurrenter. Ideen framstår unik og den beste beskyttelsen for ideen er å få den realisert raskt".
- "Foreslår bistand og tett oppfølging. Om gründerteamet klarer å skaffe seg samarbeidspartnere og investorer kan de lykkes. De har utarbeidet en grundig og omfattende forretningsplan".

NAV innvilget søknaden med virkning fra løslatelsesdato, men vedkommende er fortsatt under soning. Under perioden med å videreutvikle forretningsplanen ble den andre av de tre overført til åpen soning ved en annen avdeling i Trondheim fengsel. Kommunikasjon mellom gruppa ble naturlig nok en utfordring i fortsettelsen. Kontrakten som ble skrevet ved oppstart var nå nyttig å ha. For å styrke kompetansen i forhold til etablering av eget firma får innsatte opplæring i økonomi og markedsføring. Den siste av de tre er løslatt, også han under perioden med å videreutvikle forretningsplanen. Hans oppgave er nå å holde kontakt med eksterne samarbeidspartnere i påvente av at de to andre blir løslatt.

Det gjenstår å se om Gründergruppa lykkes med etableringen av sitt firma Miljøringen. Gruppa vil ha et hjelpebehov på kort og lang sikt og de bør søke bistand innen økonomi, markedsføring, salg og mediehåndtering. Den største utfordringen er kanskje tida som går for å beskytte forretningsideen. Den beste beskyttelsen er å komme raskt i gang, være på banen først og skaffe seg gode samarbeidspartnere både offentlige og private. Gruppa har stor entusiasme og er i kontakt med Miljøverndepartementet, Innovasjon Norge, landsdekkende miljøvernorganisasjoner, lokale politikere, forskermiljø, utviklingsmiljøer og leverandørbedrifter på teknologisiden.

Det hele startet med en Gründercamp som førte til en ide, en ide som var både spennende, kreativ og unik. Det er interessant at denne ideen som ønsker å benytte et belønningssystem framfor straff, er utformet av straffedømte som har større erfaring med straff enn folk flest!

Ved å delta på Gründercamp, vil innsatte få erfaring med kreativt arbeid rundt et reelt oppdrag. De får erfare at aktiv deltakelse i en gruppe og i et samarbeid gir gode resultater, både for den enkelte og for gruppa. De får innsikt i et faglig tema, muligheter til å innhente nødvendig informasjon og et bedre innblikk i arbeids- og næringslivsspørsmål.

Dette oppnås gjennom å arbeide med problemstillinger som:

- Utarbeid forslag til klær som signaliserer at brukeren er opptatt av miljø.
- Utarbeid et produkt, vare eller tjeneste som er tilpasset den moderne pensjonist.
- Utarbeid et konsept som øker interessen for energi og miljøspørsmål blant ungdom.

Gründercamp er en treningsleir i kreativitet og nyskaping, som bidrar til å gi innsatte entreprenørskapskompetanse - en kompetanse som er viktig for alle fremtidige arbeidsstakere og arbeidsskapere, men kanskje spesielt for denne gruppen.

Gründercamp – et samarbeidsprosjekt mellom Brundalen videregående skole og arbeidsdriften ved Trondheim fengsel

Bakgrunnen for Gründercampen var en invitasjon fra ansvarlige lærere for entreprenørskap i skoleavdelinga til leder for innhold i Trondheim fengsel og ansatte i arbeidsdriften.

Etter en orientering om metoden Gründercamp for verksbetjenter og ledere i arbeidsdriften, ble det nedsatt en arbeidsgruppe. I gruppa var skolen representert med de to ansvarlige lærerne, faglærere fra studiespesialiserende utdanningsprogram, leder for innhold i fengslet samt tre verksbetjenter. Arbeidsgruppas oppgave var å planlegge en Gründercamp som kunne være utgangspunkt for et samarbeid, mellom innsatte og ansatte fra begge arenaer. I tillegg skulle problemstillingen være konkret og produktrettet. Den skulle utformes slik at den kunne føre til et nytt produkt eller produktutvikling av et eksisterende produkt - gjerne med muligheter for produksjon i eget fengsel.

Med bakgrunn i dette, ble arbeidsgruppa enig om følgende problemstilling:

- **Utarbeid en flyttbar gassfakkell som tilpasses den private have/ terrasse**
- Tenk innovativt med tanke på form og materialer i ulik kombinasjon
- Målgruppa for produktet må stå i fokus for designet

Informasjonsmøte for innsatte.

Innsatte fra både skole og arbeidsdrift ble invitert til et informasjonsmøte. På nytt ble det en gjennomgang av konseptet og arbeidsformen. Her ble det lagt vekt på at innsatte har ulik kompetanse. Ved å sette sammen grupper på tvers av arenaer, kan dette utnyttes til gruppas fordel. Informasjonsinnhenting, samt samarbeid med lokalt nærings- og arbeidsliv ble også poengtert. En innsatt som tidligere hadde deltatt på Gründercamp fortalte til vel 40 frammøtte, om sine erfaringer. Umiddelbart etter informasjonsmøtet meldt 20 personer sin interesse for å delta. Antallet var jevnt fordelt mellom innsatte fra skole og arbeidsdrift.



Kortkurs for innsatte

For innsatte som ønsket å delta, ble det arrangert et kortkurs på to timer i forkant av Gründercampen. Her fikk de en kort innføring i innholdet i de ulike kategoriene de kunne delta på, samt en orientering om kriteriene. Det ble også gitt tips i forhold til fordeling av ansvar og arbeidsoppgaver, og disponering av tid. Innsatte fikk en orientering om ansattes ulike kompetanseområder. Ansatte fra både arbeidsdrift og skole kunne brukes som veiledere og bistå ved ekstern informasjonsinnhenting.

Kategorier

- Beste plan for markedsføring av produktet
- Beste logo
- Beste kombinasjon av materialer og god design
- Beste håndverksprodukt
- Beste presentasjon

I kategorien **beste markedsføring av produktet** var fokus satt på det å forstå kunden, for så å tilby produktet som møter kundens behov. Desto mer vi vet og kan om målgruppa, desto større er muligheten for å lykkes med utvikling av produkt og markedsføring i etterkant.

I kategorien **beste logo** var det viktig å gi innsatte en forståelse for at en logo er virksomhetens kjennemerke. Det finnes tre hovedtyper av logo: bildelogo, skriftlogo eller en kombinert skrift / bildelogo. Logoen skal symbolisere virksomheten gjennom skrifttype og figurativt eller nonfigurativt bilde. En godt innarbeidet logo skal kunne assosierer med produktet eller firmaet straks man ser den. For å konkretisere dette, fikk innsatte se ulike eksempler på logoer.

I de to neste kategoriene som var **beste kombinasjon av materialer og god design** og **beste håndverksprodukt**, prøvde vi å bevisstgjøre innsatte på at det er langt imellom de produktene som kan sies å være helt nye eller produktene som tar et langt sprang i forhold til de som eksisterer. Dette for å dempe eventuelle forventninger som gikk på "å finne opp noe helt nytt". I tillegg fikk de beskjed om at produktet ikke skulle være et rent fantasiprodukt og det måtte være muligheter for at produktet kunne fremstilles - gjerne til en akseptabel pris og med en teknologi som eksisterer.

I siste kategori **beste presentasjon** fikk de beskjed om at gruppene, i løpet av ti minutter skal presentere sitt arbeid for en ekstern jury. Fem minutter er avsatt til en påfølgende utspørring fra jurymedlemmene. Det ble orientert om ulike presentasjonsformer - muntlig fremføring, bruk av skisser, modell, data eller andre mer utradisjonelle presentasjonsformer. I tillegg fikk innsatte beskjed om at juryen ville vurdere bruk av egnede hjelpemidler og om framføringen virker godt forberedt. Kroppsspråk, engasjement, spontanitet og overbevisningsevne ville bli vurdert sammen med evne til å besvare juryens spørsmål på en god måte. Kortkurset ble avsluttet med en huskeliste

som vi håpet at deltakerne skulle ha med seg under oppstarten av arbeid med kreative prosesser.

Si alltid ja! Nei er forbudt!
Slipp deg løs fra formaliteter.
Tørr å leke - lek er uttrykk for fleksibilitet.
Virkelig lek
mangler bruksanvisning!

Gründercampen

Selve Gründercampen, som gikk over to dager, ble gjennomført ved skolen sine lokaler og i arbeidsdriftens verksteder. Innsatte var i forkant inndelt i fire grupper med fem i hver. Gruppene var bevisst satt sammen av innsatte fra begge arenaer. Flere ansatte fra både skole og arbeidsdrift var tilstede under hele arrangementet og fungerte som veiledere ut fra sin spisskompetanse. I tillegg bisto vi innsatte når behovet for informasjonshenting var tilstede.

En ansatt fra Ungt Entreprenørskap foretok den offisielle åpningen og presenterte problemstillingen. Deretter fulgte en "forelesning" om propan og gass. Til dette benyttet vi et eksternt firma. Innsatte fikk i tillegg utlevert et "faktahefte" om propan og gass.

Innsatsen og arbeidsgleden hos innsatte var helt utrolig - ikke bare på dagtid, men også på cellene utover i de seine nattetimer. Gruppene samarbeidet, organiserte og fordelte ulike arbeidsoppgaver. Mens noen i gruppa arbeidet med markedsføring og logo i skolen sine rom, var andre i gang med å lage prototyper på verkstedene. Det var lett å merke spenningen hos de ulike gruppene etter hvert som tiden for presentasjonene nærmet seg.

Juryen var satt sammen av en næringssjef, en kunsthåndverker og en profilert gründer, en gruppe med ulik kompetanse og erfaring fra både privat og offentlig sektor. I tillegg til å kåre vinnere i de ulike kategoriene, hadde de også lagt mye arbeid i begrunnelsene for de valgene de måtte ta. En slik konstruktiv tilbakemelding fra eksterne "fagpersoner" var noe innsatte satte stor pris på.

Erfaringene etter Gründercampen viser at et tidsbegrenset idèverksted er en god ramme for et samarbeid, mellom ansatte og innsatte, mellom skole og arbeidsdrift. I tillegg ble den konkrete problemstillingen et godt utgangspunkt for produksjon av et nytt produkt. Men, kanskje det viktigste av alt er at dette åpner opp og gir stor tro på at ulike samarbeidsformer rundt opplæringsvirksomheten er en vei å gå.

Under vises et utdrag fra en av gruppens presentasjoner. Dette eksempelet viser på en god måte kvaliteten i arbeidet som ble utført.

Gründergruppa Harmoni

Utgangspunktet for denne gruppa som besto av fire innsatte var "Harmoni mellom ild og vann". Logo som gruppa laget, gjenspeiler også dette temaet.



"Logo er laget for å vise harmonien mellom ild og vann. Bakgrunnen gir inntrykk av ild og bokstavene står frem som vann".

Juryens uttalelse: "Gjenkjennelig. Fint samspill mellom kontrast og harmoni. Enkel form og god fargebruk".

Målgruppe:

"Primærgruppen vil være personer i voksen alder som har bolig med hage. Sekundært kan man se for seg at produktet også kan brukes på større terrasser. Terrasser på tak etc. Inntekten til målgruppen vil ligge fra middels til høy inntektsklasse. Målgruppen vil ha interesse for interiør og hagearbeid".

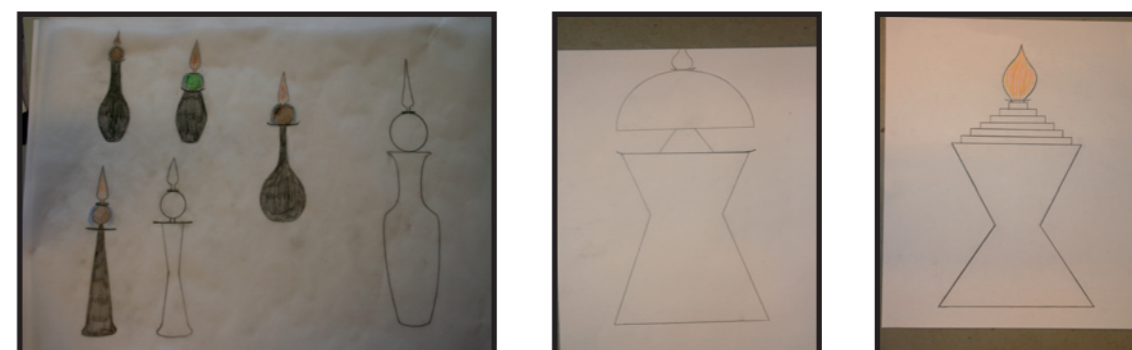
Markedsføring:

"Media som kan brukes for å nå målgruppen er livsstilsblader som for eksempel Interiør og Hage. Markedsføringen blir også rettet mot grossister. Dette vil være hagesentre, gartnerier etc. Det vil også bli opprettet en webside."

Forretningsideen/ produktet:

Gruppa arbeidet med flere ideer og laget en enkel prototype.

"Fontene med fakkel. Produktet består av en sokkel som er flyttbar. På sokkelen plasseres en fontene med fakkel". "Her vil vannet renne rundt steinen". "En modell hvor vannet vil renne ned en pyramide". "Lag på lag med for eksempel oppdalsskifer".



Juryens uttalelse til gruppa i kategorien "beste kombinasjon av materialer og god design": "Åpent design med ulike muligheter. Spennende med kombinasjonen av jord, ild og vann."

Etter Gründercampen har arbeidsdriften i Trondheim fengsel startet arbeidet med en videreutvikling av prototypen for å se på muligheter for produksjon i eget fengsel.

Entreprenørskap på studiespesialiserende utdanningsprogram

Brundalen videregående skole – avd. Trondheim fengsel (Nermarka)

Våren 2008 startet skoleavdelinga i Trondheim fengsel arbeidet med å planlegge et tilbud for elever på studiespesialiserende utdanningsprogram, med fokus på entreprenørskap.

Entreprenørskap er et av tre satsningsområder for skoleavdelinga i fengslet. For oss ble det derfor viktig med et tilbud også på dette utdanningsprogrammet. Etter flere år med bruk av metoden ungdomsbedrift som en del av opplæringa på yrkesfaglige utdanningsprogram, var vi nå opptatt av å ta ett eller flere skritt videre.

Planleggingen startet tidlig på våren, og involverte ansatte i skolen, med ansvar for entreprenørskapssatsing, sammen med faglærere og innsatte på studiespesialiserende utdanningsprogram. Som en oppstart eller Kick off valgte vi å bruke en planleggingsdag for berørte faglærer. Målet var at spesielt nye ansatte på utdanningsprogrammet skulle få en innføring i hva entreprenørskap er og få et eierforhold til prosjektet. En av øvelsene var: "Positiv dusj"

- Du skal "dusje" din kollega med komplimenter (rosende ord om egenskaper, kompetanser, utseende osv.)
- Komplimentene skrives på et kort som du gir din kollega.
- **Formål:**
- En metode som hjelper gruppen å se det positive i sine kollegaer, samt ulike kompetanser.
- Hvis ikke man greier å se noe positivt i de man skal utvikle et prosjekt med, har man kanskje en utfordring litt større enn selve entreprenørskapet.



I den videre planlegginga ble det satt fokus på mål, innhold og organisering av tilbudet, samt krav til oppfølging fra ledelsen.

Tilbudet skal synliggjøre at teoretiske fag også er praktiske. Metoder som velges skal derfor skape en sammenheng mellom teori og praksis i opplæringa. I en sosial kontekst skal innsatte få mulighet til å arbeide med virkelighetsnære og praktiske problemstillinger. Innsatte skal gjennom disse arbeidsmåtene og teknikkene få en ny bevissthet til sin egen læring. Tilbudet skal benytte metoder som stimulerer idé- og kreativitesutvikling. Opplæringa skal også tilrettelegge for samarbeid med arbeids- og næringsliv. Valgt metodikk skal styrke entreprenørskapskompetansen og gi opplevelse av relevans og mestring for innsatte.

Da vi startet prosessen med å finne organiseringsform, gjorde vi dette gjennom å innhente opplysninger og se på erfaringer andre videregående skoler hadde gjort med entreprenørskapsopplæringa på tilsvarende utdanningsprogram. For oss ble det viktig å finne vår egen modell, tilbudet skulle tilpasses våre rammefaktorer og vi var opptatt av å benytte en annen metode enn ungdomsbedrift. Tilbudet ble organisert som en entreprenørskapsløype på seks poster, fordelt utover hele skoleåret.

Når entreprenørskap er et nedfelt satsningsområde, ligger det en gjensidig forpliktelse og oppfølging fra både ansatte og ledelsen. Berørte faglærere har fått tilbud om interne og eksterne kurs og oppfølging i forbindelse med oppstart av entreprenørskapsløypa. I tillegg er det avsatt faste møter med ansatte som har et spesielt ansvar for entreprenørskapssatsninga i skoleavdelinga.

Entreprenørskapsløypa

Post 1 - Kreative prosesser

Kreativitet kan være å anvende noe kjent på nye måter eller i nye sammenhenger. Kreativitet, eller en kreativ handling kan også sees på som et møte - en kunstner som møter sitt motiv med farger, eller en musiker som møter melodien med sitt instrument.

På post 1 ble det gitt gruppeoppgaver som skulle stimulere innsatte til å anvende ulike uttrykksformer i en kreativ prosess - uttrykksformer eller kommunikasjon gjennom tekst, foto, film, tegning, maling, "kroppsskulptur", lage lyder, rytmer og musikk. Denne innfallsvinkelen gir også mulighet for å nå innsatte som ikke er verbalt sterke eller innsatte med annet morsmål. Dagen ble avsluttet med at gruppene presenterte sine "svar" for hverandre og ansatte i plenum.

Ett barn
har hundre språk
men berøvas nittionio.
Skolan och kulturen
skiljer hovudet fran kroppen.
De tvinger en att tanka utan kropp
och handia utan hovud.
Leken och arbetet,
verkeligheten och fantasin,
vetenskapen och fantasteriet,
det inre och det yttre
görs till varandras
motsatser.

"Ett barn har hundra språk". Loris Malaguzzi

Post 2 - Markedslære

Mens post 1, ble planlagt og gjennomført av ansatte internt, ble post 2 en dag hvor innsatte fikk møte eksterne fagpersoner.

Fra hovedskolen satte faglærere fra Media og kommunikasjon fokus på betydningen av markedsundersøkelser og målgrupper i forhold til produktutvikling. Ulike former for markedsføring av både tjenester og varer ble også gjennomgått.

Innsatte fikk også en grundig innføring i ulike typer mediekkanaler og virkemidler knyttet til disse, med konkrete eksempler gjennom kjente reklamefilmer. Ansvarlig for dette opplegget var en fagperson fra Capa kinoreklame.



Post 3 - Fra utdanning til jobb

Denne posten gikk over to dager. Dag 1 hadde **karriereveiledning** som tema, et tilbud som var åpent for alle elever i skoleavdelinga. Dag 2 med tema **fra utdanning til jobb**, var obligatorisk for elever på studiespesialiserende utdanningsprogram og et frivillig tilbud til øvrige elever. Programmet gikk over to økter à tre skoletimer. Innsatte fikk refleksjonsoppgaver som selvstendig arbeid mellom de to øktene.

Dag 1. Karriereveiledning

På dag 1 deltok eksterne forelesere fra NTNU, Høgskolen i Sør-Trøndelag og Handelshøgskolen BI. NAV orienterte om prosjektet "Studier med støtte", et program som kan være aktuelt for en del innsatte, som har planer om å starte på en høgskole- eller universitetsutdanning. Gjennom programmet kan studenter etter visse kriterier, få tilbud om ekstra oppfølging og støtte, både før og under studietiden. Opplæringskontoret i fylket ga en orientering om ulike veier til fagbrev. På slutten av dagen orienterte elevtjenesten i skoleavdelinga om ulike tilbud og tjenester som rådgiver, spesialpedagog og oppfølgingskoordinator kan bidra med. Muligheter med en realkompetansevurdering ble også gjennomgått. En av våre elever fortalte om sine erfaringer med å være nettstudent ved en høgskole, fra et lukket fengsel. Innsatte fikk mulighet til å stille spørsmål både i plenum og enkeltvis direkte til de ulike bidragsyterne. Alle eksterne og interne bidragsytere ga både ny og nyttig informasjon, gjennom sine varierte presentasjonsformer.

Alle elever ønskes velkommen til

KARRIEREVEILEDNINGSDAG

PROGRAM FOR DAGEN

- En generell orientering om NTNU sine studietilbud
- Ingeniør utdanninga på HIST - ulike veier til inntak og studietilbud
- En presentasjon av prosjektet "Studier med støtte" i samarbeid med NAV
- PAUSE med mulighet til å stille generelle spørsmål
- En orientering om BI sine studietilbud
- En innsatt sine erfaringer som nettstudent ved BI
- Realkompetansevurdering – et nyttig hjelpemiddel for innsatte
- Det finnes ulike veier til fagbrev
- Elevtjenesten på fengslet – en kort orientering



Dag 2. Fra utdanning til jobb

På dag 2 deltok skoleavdelinga på programmet "Fra utdanning til jobb". Dette er et program som Ungt Entreprenørskap i samarbeid med Manpower har utviklet. Programmet er beregnet på alle elever i videregående skole, både innen yrkesfaglig utdanning og studieforberedende programområder. "Fra utdanning til jobb" er praktisk rettet og skal gjøre elevene bedre rustet til å søke jobber (lærlingplass, deltidsjobb, sommerjobb og fulltidsjobb).

Programmet er basert på elevaktiv læring gjennom diskusjon, refleksjon og ulike arbeidsoppgaver. Arbeidsøktene gjennomføres med en representant fra lokalt næringsliv som veileder. Lærere skal være tilstede og bistå i gjennomføringen.

Det er fire hovedtemaer som berøres:

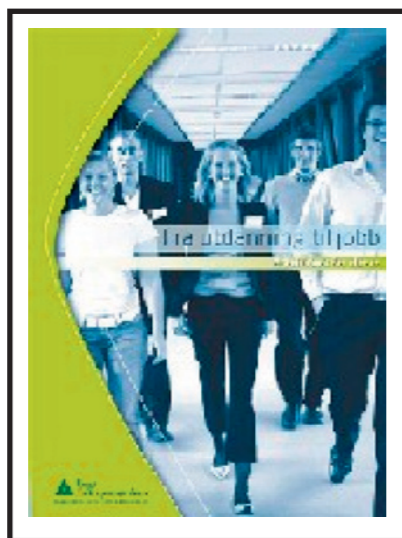
- **Arbeidsmarked:** Elevene får en innføring i hvordan arbeidsmarkedet fungerer. De lærer hvordan de kan finne fram til aktuelle jobber gjennom annonser og ved bruk av nettverk.
- **Selvinnsikt og kompetansekartlegging:** Elevene kartlegger egne styrker, interesser, ferdigheter, evner, motivasjonsfaktorer og verdier. Dette vil gjøre dem mer bevisste på hvilke ressurser de selv besitter og hva de har å tilby jobbmarkedet.
- **Søknad og CV:** Elevene får praktiske tips om hva som skal være med i en søknad og CV. De får kjennskap til hva som skiller gode og dårlige søknader og CV'er fra hverandre.

- **Intervju:** Elevene får gode tips og råd for hvordan de kan forberede seg til en intervjusituasjon. Dette dreier seg om hvilke spørsmål de kan få, hvordan de bør kle seg, etc.

Programmet stimulerer til:

- Bevissthet rundt egne interesser, ferdigheter, evner og verdier
- Økt selvinnsikt
- Evne til å kommunisere skriftlig og muntlig
- Bevisstgjøring om ulike presentasjonsteknikker
- Bevissthet rundt bruk av nettverk og nettverksbygging
- Kjennskap til arbeidsmarkedet
- Evne til analyse
- Bevissthet om informasjonsinnhenting
- Å kunne nyttiggjøre seg veiledning

Ungt Entreprenørskap har utgitt veilederhefte og elevhefte som gir veiledere, lærere og elever en "steg for steg" - gjennomgang.



For den enkelte elev på studiespesialiserende utdanningsprogram ble post 3 en mulighet til kontakt med og informasjon fra lokalt arbeids- og næringsliv. Gjennom karriereveiledningsdagen og oppgaver fra programmet "fra utdanning til jobb" vil dette være et bidrag til økt innsikt i egne muligheter, egne styrker og potensialer. Dag 3 dekker også deler av kompetansemålene i norsk og samfunnsfag.

Post 4 - Arbeid og næringsliv

I post 4 har vi kun brukt eksterne foredragsholdere. Posten gikk over en dag, med fokus på disse temaene:

- **Plikter og rettigheter i arbeidslivet.** En representant fra LO orienterte om retten til skriftlig arbeidskontrakt, selv om man bare er ansatt for en kortere periode. Arbeidsmiljøloven stiller krav til hva en arbeidskontrakt skal inneholde. Kontrakten beskytter både arbeidstaker og arbeidsgiveren mot misforståelser i forhold til rettigheter og plikter. Arbeidskontrakten gir føringer på arbeidstid, lønn og om hva slags arbeid som skal utføres. Man er ikke forsvarsløs uten arbeidskontrakt heller. Ingen arbeidsgiver kan frata en arbeidstaker beskyttelsen som loven gir. De rettighetene og pliktene som Arbeidsmiljøloven sikrer, gjelder uansett. Arbeidsgiver har dessuten plikt til å gi så god opplæring at man uten problemer kan utføre jobben man er satt til og man har også rett til lønn i opplæringstida.



- **Svart og hvitt arbeid.** Skatteetaten holdt et nyttig innlegg om svart og hvitt arbeid. De gav informasjon om ulike sider ved skattesystemet: Hvilke plikter og rettigheter man har i den forbindelse - som arbeidstakere og til en viss grad også som næringsdrivende. Informasjon om omfang og årsaker til svart økonomi. Hvordan svart økonomi kan forebygges gjennom holdningsskapende arbeid. Hvordan påvirke forbrukere til å kjøpe hvite varer og tjenester. Ved å redusere svart økonomi bidrar vi til like konkurransevilkår for bedrifter. For arbeidstakerne betyr en reduksjon i svart økonomi tryggere arbeidsplasser, der arbeidstakernes rettigheter kan ivaretas. Jobber man svart opparbeides det ingen rettigheter ved sykdom, arbeidsledighet og pensjon. Noe som nok er en kjent problematikk for enkelte fra vår målgruppe innen kriminalomsorgen.
- **Oppstart av egen bedrift.** På slutten av dagen hadde vi invitert gründerne fra lokalmiljøet. En av disse var nylig profilert gjennom media. Hun ga en presentasjon om oppstart og etablering av egne bedrifter. Flere fargerike foredragsholdere fortalte om viktigheten av kreative prosesser og grundig arbeid med markedsføre. Dette var kjente tema fra post 1 og post 2 i Entreprenørskapsløypa for våre elever.

Post 5 - Gründercamp

I post 5 er det tenkt at teorier fra de fire første postene benyttes i praktisk arbeid. Elevene kan enten arbeide med metoden Ungdomsbedrift eller Gründercamp - aller helst i et samarbeid med innsatte og ansatte i arbeidsdriften. Se også Gründercamp – et samarbeidsprosjekt mellom Brundalen videregående skole og arbeidsdriften ved Trondheim fengsel, side 132.

Post 6 – Åpen post

Den siste posten i Entreprenørskapsløypa er åpen. Dette for at innsatte selv skal foreslå aktuelle tema og innhold. De skal planlegge og gjennomføre post 6 i samarbeid med ansatte og eksterne samarbeidspartnere.

Veien videre for Entreprenørskap på studiespesialiserende utdanningsprogram ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel

For skoleavdelinga i Trondheim fengsel har dette første året vært et prøveprosjekt. Etter endt skoleår skal Entreprenørskapsløypa evalueres både av innsatte og ansatte. Tilbakemeldingene vil vise om vi går i samme retning neste år, eller om vi tar ett skritt videre og nærmer oss programfaget Entreprenørskap og bedriftsutvikling. Dette programfaget er en oppfølging av Soria Moria-erklæringen, hvor det står: "Regjeringen vil at elevene skal få delta i elevbedrifter, oppsøke læringsarenaer utenfor skoleporten og ha entreprenørskap inn som en del av grunnopplæringen i skolen." Faget vil finne sin plass innenfor utdanningsprogram for studiespesialisering, programområde for samfunnsfag og økonomi. Gjennom dette faget håper regjeringen å kunne bidra til å bedre gjennomføringen i videregående opplæring og medvirke til at det skapes nye arbeidsplasser.

DEL 4

HELT TIL SLUTT...

Gode ideer koker ikke bort, de blir slaktet av horder av analytiske mennesker



Kritiske faktorer

En av de viktigste effektene av å arbeide med entreprenørskap er at organisasjonen og alle personene i den blir endringsdyktige og ser muligheter i utfordringer og forandringer. De blir med andre ord entreprenører! Ved å arbeide for at organisasjonen skal bli endringsdyktig, skaper man en kultur som hele tiden utfordrer seg selv og sine omgivelser til å finne nye løsninger. En slik kultur er en enorm styrke for alle organisasjoner med ambisjoner både for seg selv og andre.

Dette kan stille våre tilvante forestillinger på store prøver. Vi er alle en del av en større tradisjon som daglig påvirker våre handlinger. Derfor er det viktig å være klar over hvilke perspektiver og verdier som ligger til grunn for vår egen praksis. Hvis ikke ser vi ikke annet enn hva vi bestandig har sett, og ender stadig opp med en praksis med de samme velkjente trekk.

For å skape en organisasjon som er endringsdyktig og ser muligheter i utfordringer og forandringer, er det viktig å ha kunnskaper om motstand og barrierer. Godt etablerte organisasjoner har utviklet sin egen måte å fungere på, og deltakerne vil helst ha det slik de er vant til. Motstanden mot endring kan være åpen og aktiv eller mer passiv.

- Menneskets evne til å takle endringer henger bla. sammen med behovet for trygghet. Trygghetsfaktoren øker ved å mestre mange ulike situasjoner og det å få positive bekreftelser fra omgivelsene.
- Det er viktig at de som deltar i endringsprosesser får nok informasjon.
- Praktiske barrierer som tid, ressurser, uklare mål og system kan hemme prosessen. Det er viktig å være klar over at tidsfenomenet i en endringsprosess er viktig, ting tar tid, og at en forbereder både seg selv og andre på dette.
- Kunnskap og økonomi er to faktorer en må ta hensyn til. I noen tilfeller er det nødvendig med tilleggsressurser av både faglig og økonomisk art.
- Uklare mål, eller mangel på felles forståelse blant de ansatte, er en alvorlig hindring for endringsarbeid. Alle har et ansvar, men ledelsen må ta et spesielt ansvar.
- Organisasjonsstrukturen kan være et hinder for å løse nye oppgaver. Når nye utfordringer oppstår, blir ofte den gamle organisasjonsstrukturen og organisasjonskulturen et hinder i stedet for en støtte i endringsarbeidet. Dette er noe vi som jobber innen kriminalomsorgen merker godt. Fengselssystemet er en tung og konservativ organisasjon som ikke er lett å endre.

Mange mener at makt- og verdibarrierer er de viktigste hindringene for forandring. Hvilken verdiforankring en har, avgjør derfor om det er positive eller negative holdninger som dominerer. Det vil naturlig oppstå motstand mot forandring når innovasjonen kommer på tvers av verdiforankringen hos noen av de impliserte. Ofte vil det nærmest være et definisjonsspørsmål om det kalles motstand mot forandring eller ulike

verdistandpunkter. Makt er ofte nødvendig for å kunne ta vare på interesser og verdier, og det er ikke makten i seg selv, men hvordan den utøves og hvilken verdiforankring den har som er avgjørende. Det er viktig å være klar over maktens muligheter, dens fordeler og ulemper, hvem som har den og være klar over sin egen maktposisjon.

Entreprenørskap som metode er ofte en utfordring fordi det er så avgjørende å tillate prøving og feiling hvis man skal komme fram til de gode ideene og løsningene. Vi er derfor avhengige av at organisasjonen vil utfordre sitt eget verdigrunnlag og at man har langsiktige målsettinger og vilje til hele tiden å fornye seg.

En entreprenør er en person som ikke venter på at endringer skjer, men bruker utviklingen i samfunnet som en mulighet for selv å endre og skape. Entreprenøren lærer seg metodene, tilnærmingene som kreves og deltar videre i ulike entreprenørskapsprosjekter.

Disse egenskapene er helt nødvendige i dagens samfunn, der både privat og offentlig sektor står overfor store utfordringer og endringsprosesser. Dersom dagens tendenser fortsetter, vil trolig bare 15 % av bedriftene vi har i dag fortsatt eksistere i år 2020. Om lag 800 000 mennesker vil arbeide i virksomheter som ikke finnes i dag. Tilsvarende ventes store omveltninger i offentlig sektor. Hovedutfordringen i næringspolitikken blir derfor å øke tilveksten av ny næringsvirksomhet.

Vi vil ha behov for entreprenører som arbeidsskapere, som er i stand til å skape og endre. Men også entreprenører som arbeidstakere. 84 prosent av NHOs medlemsbedrifter hevder at deres egne ansatte er den viktigste kilden til ideer for utvikling av nye prosesser, produkter og tjenester. De hevder at egne ansatte er 30 ganger viktigere som kilde for innovasjon i norsk næringsliv enn for eksempel universiteter og høyskoler.



Suksessfaktorer

Ved skoleavdelinga i Trondheim fengsel har vi i flere år prøvd ulike metoder for å tilrettelegge og gjennomføre en opplæring i pedagogisk entreprenørskap, hvor utvikling av fag-, handlings-, sosial- og endringskompetanse har stått i fokus. Vi har arbeidet med å gi innsatte og straffedømte entreprenørskapskompetanse, etablere en treningsarena for livsmestring og kanskje bidratt til at de ikke oppfatter tiden i fengsel som bortkastet.

For å lykkes må følgende faktorer vektlegges:

- **Forankring i ledelsen, felles plattform og eierforhold.** Hvis pedagogisk entreprenørskap skal bli en integrert del av opplæringstilbudet, er det viktig at ansatte både i skole og arbeidsdrift får en felles plattform og forståelse som gir et forpliktende samarbeid rundt konkrete tiltak. Dette må også forankres i ledelsen både innenfor skole og kriminalomsorgen.
- **Fokus på kreative læringsprosesser.** Det er vanskelig å måle kreativitet, men alle mennesker som blir gitt de rette forutsetningene er kreative. Kreative metoder stimulerer til en mer helhetlig læring hos den enkelte. Jacob L. Moreno viser i sin teori at kreativitet er avgjørende for menneskets eksistens. Jo mer spontan og kreativ man er, jo bedre kan man mestre mengden av nye utfordringer som livet garantert vil bringe.
- **Tverrfaglig samarbeid - mellom innsatte og ansatte.** Dette er viktig hvis entreprenørskap i opplæring skal skape en kultur for innsats, engasjement og inspirasjon. Innsatte bør finne mening med det de lærer og se hvordan de kan sette sammen ny kunnskap, i samarbeid med andre, på tvers av fag og opplæringsarena. Slike opplærings situasjoner kan skapes i møte mellom skolen og arbeidsdriften.
- **Samarbeid med privat og offentlig sektor.** Gjennom eksterne samarbeidspartnere vil innsatte få en mer praktisk tilnærming og større variasjon i læringsformer og læringsarenaer. Dette gjør at de tilegner seg kunnskap og erfaringer med læringsstrategier som ikke bare er anvendelig i en opplærings situasjon, men også i arbeidslivet. Samarbeid med privat og offentlig sektor kan også bety kompetanseheving for ansatte og gi et gjensidig utbytte for alle involverte parter.
- **Egen læreresurs på Entreprenørskap.** Entreprenørskapskoordinatoren er en nøkkelperson, med sitt ansvar for planlegging, tilrettelegging og gjennomføring av ulike tiltak, både internt i skolen og med arbeidsdriften og andre samarbeidspartnere. Vedkommende er også ansvarlig for kompetanseheving for ansatte, gjennom kurs og statusmøter. Her må hver avdeling redegjøre for

hva som er gjort, for eksempel siste halvår. Det fokuseres også på organisering og innhold i de ulike tiltakene, hva som har fungert, men kanskje like viktig hva som ikke har fungert. På denne måten er ansatte orientert om aktiviteten i de ulike avdelingene. På statusmøtene legges nye halvårsplaner, gjerne opplegg på tvers av ulike avdelinger og i samarbeid med ulike samarbeidspartnere.

I tillegg til de fem faktorene som er nevnt over, er det et godt utgangspunkt hvis arbeidsplassen har en kultur for nyskaping og er positiv til endringsprosesser. Et budsjett som gir muligheter for innkjøp av eksterne ressurspersoner vil føre til større utbytte av opplæringa både for innsatte og ansatte.

Pedagogisk entreprenørskap handler om å se mulighetene og gjøre noe med dem!

De forskjellige metodene i pedagogisk entreprenørskap gir muligheter for en opplæring som ivaretar skolens overordna mål. Arbeidsdriften kan i større grad brukes som en opplæringsarena. I tillegg vil opplæring styrke normalitetsprinsippet som innebærer å legge opp til en fengselshverdag som i størst mulig grad gjenspeiler samfunnet ute.



Mitt ønske er at opplæring med fokus på pedagogisk entreprenørskap skal gi innsatte muligheten til å glemme tiden og heller trykke på "play" knappen og dermed påvirke et "sporskifte" for den enkelte som igjen kan bidra til et tryggere samfunn med mindre kriminalitet – en straff som virker.

Jeg håper også at denne boka kan være til inspirasjon og motivasjon for ansatte i norske fengsel og andre som ønsker å arbeide med pedagogisk entreprenørskap utenfor det tradisjonelle klasserommet.



Litteraturliste

- Det kongelige utdannings- og forskningsdepartement. (2004-2005) St.meld. nr. 27. Om opplæring innenfor kriminalomsorgen "Enda en vår".
- Det kongelige justis- og politidepartementet. (2007-2008) St.meld. 37. Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn. (kriminalomsorgsmeldinga)
- KSF. Kriminalomsorgens arbeidsdrift. Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften 2005 – 2008
- Justisdepartementet (2002). Forskrift til lov om straffegjennomføring.
- Justisdepartementet (2002). Straffegjennomføringsloven. Lov til gjennomføring av straff.
- Justis- politidepartementet. Kunnskapsdepartementet. Rundskriv G-1/2008. Om forvaltningssamarbeid mellom opplæringssektoren og kriminalomsorgen
- Langelid, Torfinn og Manger, Terje (Red.) (2005): Læring bak murene. Fengselsundervisninga i Norge.
- Fylkesmann i Hordaland (2007) Rapport Opplæring innanfor kriminalomsorga.
- Manger, Eikeland, Diseth og Hetland (Fylkesmann i Hordaland) (2006) Innsatte i norske fengsel: Motiv for utdanning
- Eikeland, Manger og Diseth (Fylkesmann i Hordaland) (2006) Innsatte i norske fengsel: Utdanning, utdanningsønske og rett til opplæring
- Ingebrigsten og Susegg (Fylkesmann i Hordaland) (2006). Opplæring innanfor kriminalomsorga. Styrking av oppfølgingsarbeidet. Med mestring som erfaring og samfunnet som mulighet.
- Skaalvik, Finbak og Pettersen (Statens utdanningskontor Hordaland) (2002) Begrunnelse og formål med fengselsundervisningen
- Finbak og Skaalvik (2005) Utfordringer for fengselsundervisningen – et spørsmål om samarbeid. (Spesialpedagogikk nr.1)
- Langelid, Torfinn. (1999) Opplæring i fengsel. Ett trettiårig perspektiv. (I spesialpedagogikk nr 5, s. 31-33)
- Skaalvik og Stenby (1981) Skole bak murene.
- Kunnskapsdepartementet, Nærings- og Handelsdepartementet og Kommunal- og Regionaldepartementet (2004-2008) Se mulighetene og gjør noe med dem! – strategi for entreprenørskap i utdanningen.
- Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet (2006) Læreplanverket For Kunnskapsløftet.
- Ødegård, Inger Karin Røe (2000) Pedagogisk entreprenørskap- fremtiden på timeplanen.
- Ødegård, Inger Karin Røe (2003) Læreprosesser i pedagogisk entreprenørskap
- Læringssenteret (2002) Entreprenørskap, Progresjonsmodell for grunnskolen og videregående opplæring.
- Utdanningsforlaget- Læringssentret v/ Kerstin Laue (2002) Entreprenørskap – progresjonsmodell for grunnskolen og videregående opplæring

- Nilsen Nina E. (2007) Dypdykk i entreprenørskap. Lærerveiledning
- Nilsen, Nina E. (2007) Ungdomsbedrift i Kunnskapsløftet
- Kaufmann, Geir (2006) Hva er Kreativitet
- Vos og Dryden (red) (1994) Læringsrevolusjonen.
- Skogen, Kjell (2004) Innovasjon i skolen
- Spurkeland, Jan (2005) Relasjonsledelse
- Departementenes servicesenter NOU 2008:18 Fagopplæring for framtida
- Eide og Johansen. ØF- notat nr. XX/2006. Entreprenørskapsopplæring i skolen. Hovedkunkklusjoner
- Letnes, Odd (2004) Innovasjon – et tomt honnørord? Hentet 3.1.2007 fra:<http://www.forskning.no/Artikler/2004/desember/1103713777.95>
- Kriminalomsorgen 2008-08-06 Artikkel om Ålesund fengsel - produktdesign
- Dagbladet/ Magasinet 10.08.2008 Artikkel om Ålesund fengsel – produktdesign
- Foredrag av Thomas Nordahl "Klasseledelse og relasjoner til elevene"
- Foredrag av Unni Torkildsen "Læringstiler"

Andre treffsteder

- Ungt Entreprenørskap (www.ue.no)
- Innovasjon Norge (www.innovasjon norge.no)
- Etablereren (www.etablereren.no)
- Statens veiledningskontor for oppfinnere (www.svo.no)
- Narviktelefonene og Bedin (www.bedin.no)
- Brønnøysundregistrene (www.brreg.no)
- Lovdata (www.lovdata.no)
- Statens Nærings og Distriktsutviklingsfond (www.snd.no)

Vedlegg

Utdrag fra KSF sin Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften (2005-2008)

Delmål 1

Arbeidsdriften skal kunne gi kompetanse for det ordinære arbeidsliv og skape reelle jobbmuligheter ved løslatelse.

Her er det nevnt flere strategier og tiltak:

- Tilrettelegge for et godt samarbeid med det ordinære arbeidsliv i lokalmiljøet.
- Utrede muligheten for utvidet samarbeid med private bedrifter i arbeidsdriften, herunder hvordan dette kan gi gjensidig utbytte ved at innsatte får tilført kompetanse i moderne arbeidsliv og at bedrifter kan nå bedriftsøkonomiske mål. Etablere et løpende samarbeid med de sentrale arbeidsgivere og arbeidstakerorganisasjonene.
- Omstille arbeidsdriften tilbud fra mindre fleksible industriarbeidsplasser til større mangfold.
- Utrede mulighetene for at enkelte fengsler kan legge om produksjonen. Utredningene skal vektlegge å tilføre flere tilbud innen serviceyrker, bruk av moderne teknologi og kunnskap, og redusere antall industriarbeidsplasser som ikke bidrar til kompetanseutvikling. Andre etater trekkes inn i utredningen. Planlegge og gjennomføre omlegging til ny virksomhet i enkelte fengsler. Investeringsbehov og andre økonomiske konsekvenser av omstillingen skal utredes.

Delmål 2.

Arbeidsdriften skal være en integrert del av rehabiliteringsarbeidet i fengslene.

- Styrke samhandling mellom ledelse, fengselsbetjenter, andre ansatte i fengslene og verksbetjentene.
- Gjennomgå rutiner og planlegge lokalt samarbeid. Tiltak som gir møtepunkter for forpliktende samhandling skal vektlegges. Det skal her sikres at verksbetjentene - har en rolle i planarbeid rundt enkeltinnsatte, herunder å gi råd om utvelgelse av innsatte til programmer eller andre tiltak. - deltar på felles læringsarenaer, i arbeidsgrupper og generelt arbeid rundt utvikling av rehabiliteringsarbeidet i fengslene
- Styrke arbeidsdriften som en øvingsarena for relevante ferdigheter som læres i kriminalomsorgens programmer.
- Ved etablering av programmer i fengslene skal verksbetjentene gis god informasjon om innhold, hvordan ferdigheter kan trenes på i en arbeidssituasjon og hvilke deltakere i arbeidsdriften som også deltar i program.
- Styrke forvaltningssamarbeidet der arbeidsdriften er arena.
- Gjennomføre og evaluere lokale og /eller regionale samarbeidsprosjekter der arbeidsdrift og andre etater er involvert blant andre skole, A-etat og helsetjenesten. Minst et prosjekt skal innebære en organisering med delt arbeidsdag der innsatte i utgangspunktet har flere enn en aktivitet i løpet av en dag.
- Utrede og etablere samarbeidsprosjekt mellom skole/fagopplæringskontor, A-etat og kriminalomsorgen for å utvikle arbeidsdriften til å gi mer formell kompetanse, herunder

- være praksissted for lærlinger og lærekandidater
- Ansatte i arbeidsdriften skal delta i oppfølgingen av rundskriv om samarbeid mellom skole og kriminalomsorg, og i samarbeidet utvikle flere muligheter for at arbeidsdriften kan være lærebedrifter for innsatte. Utrede muligheter for og legge forholdene til rette for at en AMB kan få i oppdrag å drive en del av arbeidsdriften i et fengsel. Eventuelt gjennomføre et pilotprosjekt med evaluering

Delmål 3.

Ansattes kompetanse skal utvikles for å møte nye krav til arbeidsdriften

- Benytte tverrfaglig kompetanse i arbeidsdriften, som forvaltningssamarbeidspartnere, kontaktbetjenter, fritidskonsulenter mv.
- Ved planlegging og gjennomføring av pilotprosjektene som følge av strategien, skal det vurderes om disse kan prosjektorganiseres/teambaseres og om man kan benytte kompetanse på tvers av fengslene (spesialisering). Etablere rutiner for at kontaktpersoner i andre etater (A-etat, skole, helse ea.) inviteres til og holde kurs/ gi informasjon til innsatte og ansatte i arbeidsdriften, og planer for dette tas inn i lokale samarbeidsavtaler.
- Kompetanseheving av nåværende verksbetjenter
- Gjennomføre hospiteringsordninger der ansatte i arbeidsdriften hospiterer ved private bedrifter, arbeidsmarkedsbedrifter eller lignende. Evaluere verksbetjentutdanningen og videreutvikle utdanningen for ansatte i arbeidsdriften. I arbeidet med utvikling av kvalitet i miljøarbeidet, vurdere behovet for og anbefale kompetanseutviklingstiltak for ansatte i arbeidsdriften. Følge opp kompetanseutvikling i miljøarbeid for ansatte i arbeidsdriften. Utvikle et eget lederutviklingsprogram for ledere for arbeidsdriften. Ved omlegging av arbeidsdriften i fengslene lages egen vurdering av kompetansebehov rettet mot ny virksomhet. Sikre oppdatert HMS-kompetanse til ansatte i arbeidsdriften,.

Delmål 4.

Ledelse og administrasjon av arbeidsdriften skal videreutvikles og tilpasses nye krav til arbeidsdriften.

- Tilpasse administrative støttefunksjoner og ledelse.
- Utrede om enkelte administrative funksjoner skal sentraliseres, herunder kontraktsinngåelser, offentlige anskaffelser, salg, produktutvikling, markedsføring og lagerstyring. Etablere internettbasert salg- og markedsføringsløsning. Etablere oversikt over tilbudene i arbeidsdriften på kriminalomsorgen.no. Etablere tverrregional faggruppe for arbeidsdriften, der også KSF, KRUS og KITT deltar.
- Avklare roller og ansvar
- Tydeliggjøre verksbetjentrollen i stillingsbeskrivelser og lønn- og personalpolitikken, (stillingsbeskrivelser, stillingsvurderinger og lignende) slik at det ikke er tvil om oppgaver og ansvarsområder. Dersom verksbetjenten har ansvaret for å finne
- aktuelle frigangsplasser, må dette framkomme tydelig.

Lykke til!





Statens hus
Utdanningsavdelinga

Besøksadresse
Kaigaten 9, 5020 Bergen

Postadresse
Postboks 7310, 5020 BERGEN

Telefon: 55 57 20 00
Telefaks: 55 57 20 09

Epost
postmottak@fmho.no

Internett
www.fylkesmannen.no/hordaland